SANTIAGO H. AMIGORENA

GHETOU INTERIOR

PREMIUL GONCOURT



ALEGEREA ROMÂNIE

ISANTIAGO H. AMIGORENA

GHETOU INTERIOR

PREMIUL GONCOURT



ALEGEREA ROMÂNIE

ISANTIAGO H. AMIGORENA

GHETOU INTERIO

PREMIUL GONCOURT



ALEGEREA ROMÂNIE

Iclasici contemporani LITERA

Clasici contemporani Litera pune laolaltă scriitori contemporani laureaţi sau nominalizaţi ai unor prestigioase premii literare

care le prefigurează statutul de „clasicT. Operele de ficţiune cele

mai noi, cele mai vândute, cele mai iubite din zilele noastre - cărţi pe care abia aştepţi să le citeşti

.Santiago H. Amigorena scrie, de peste douăzeci şi cinci de ani, un proiect literar pe care l-a numit, pentru el însuşi, Le Dernier Livre. Acest proiect cuprinde Şase părţi, care acoperă fiecare Şase ani din viaţa naratorului, părţi care, la rândul lor, sunt compuse din mai multe capitole: Une enfance laconique (1998), Une jeunesse aphone (2000), Une adolescence taciturne (2002), Le Premier Amour (2004), 1978 (2009), La Première Défaite (2012), Des jours que je n'ai pas oubliés (2014), Mes derniers mots (2015), Les Premières Fois (2016), Le Ghetto intérieur (2019).

Ghetoul interior a fost distins cu câteva premii literare importante: Premiul Goncourt - alegerea României, Premiul Goncourt - alegerea Belgiei, Prix des libraires de Nancy şi Prix de la Renaissance Française

.SANTIAGO H. AMIGORENA

GHETOUL INTERIOR

Traducere din limba franceză şi note ANDREEA NÀSTASE

LITERA
Bucureşti 202
0

Această carte a apărut cu sprijinul Programelor de

susţinere a publicării ale Institutului Francez.
v i v r e I a s
c u l t u r e s
LITERA

Editura Litera O P. 53; C P. 212, sector 4, Bucureşti,

România tel.: 021 319 6390; 031 425 1619; 0752 548 372 e-

mail: comenzi@litera.ro

IU

Ne puteţi vizita pe www.litera.ro

Ghetoul interior Santiago H. Amigorena

Editor: Vidraşcu şi fiii Redactor: Ovidiu Şerban Corector:

Ionel Palade Copertă: Flori Zahiu Tehnoredactare şi

prepress: Ofelia Coşman

Seria de ficţiune a Editurii Litera este coordonată de

Cristina Vidraşcu Sturza.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României Amigorena, Santiago H. Ghetoul interior / Santiago H. Amigorena; trad. din lb. franceză şi note de Andreea Năstase.

-Bucureşti: Litera, 2020 ISBN 978-606-33-5638-4 ISBN

EPUB 978-606-33-5421-2
I. Năstase, Andreea (trad.; note)
821.133.
1Acum douăzeci şi cinci de ani am început să scriu o carte pentru a lupta împotriva tăcerii care mă sufocă încă de când m-am născut. Din această carte, formată din şase părţi, până acum au apărut: prima, O copilărie laconică; al doilea capitol din a doua, O tinereţe afonă; a treia, O adolescenţă taciturnă, compusă din două capitole, apărute separat, Al doilea exil şi Primele dăţi; a patra, O maturitate tăcută, publicată şi ea în două volume, Prima iubire şi Prima înfrângere; alături de trei anexe (1978; 2003, apărută sub titlul Zile pe care nu le-am uitat, şi 2086, apărută sub titlul Ultimele mele cuvinte). Paginile de faţă stau la originea acestui proiect literar.

Era imposibil să reacţionezi adecvat în faţa incomensurabilului. Iar cel care le cere asta victimelor ar trebui să-i ceară peştelui aruncat pe mal să evolueze mai repede, ca să se întoarcă pe propriile picioare în elementul lui acvatic.

Günther Anders # Noi, fiii lui Eichman

nPentru Mopi, care a scris această carte înaintea mea

Pentru Marion, care o scrie împreună cu min

eGhetoul interior

Ziua de 13 septembrie 1940 era ploioasă la Buenos Aires, iar războiul din Europa era atât de departe, încât te-ai fi putut crede în timpuri de pace. Avenida de Mayo, această mare arteră străjuită de clădiri Art Nouveau, care separă Preşedinţia de Congres, era aproape pustie; nu se vedeau decât câţiva bărbaţi grăbiţi, părăsindu-şi birourile cu un ziar deschis deasupra capului ca să se apere de picături, alergând prin ploaie după un taxi sau un autobuz cu care să ajungă acasă. Printre aceştia, un bărbat de treizeci şi opt de ani, Vicente Rosenberg, protejat de pălăria pe care o purta, înainta cu paşi fermi, dar maşinali, către uşa localului Tortoni, o cafenea la modă, unde, pe vremea aceea, te puteai întâlni la fel de bine cu Jorge Luis Borges, cu glorii ale tangoului sau cu refugiaţi europeni precum Ortega y Gasset, Roger Caillois ori Arthur Rubinstein. Vicente era un tânăr evreu. Sau un tânăr polonez. Sau un tânăr argentinian. De fapt, în acea zi de 13 septembrie 1940, Vicente Rosenberg nu ştia încă precis ce era. Când intrase în cafenea zărise imediat, la unul dintre gheridoanele dispuse de-a lungul peretelui de vizavi de bar, silueta masivă a lui Ariei Edelsohn, prietenul lui cel mai bun. Cu coatele pe masă şi o cafea în faţă, îl aştepta pe Vicente citind ziarul, nu departe de mesele de biliard din salonul din spate. Lângă el, întors ca să poată urmări carambolurile, nervos ca de obicei, stătea Sammy Grunfeld,

un tânăr care li se alătura adesea. Vicente le strânsese mâinile, îşi scuturase pardesiul ca să alunge ultimele picături pe cale să-i îmbibe lâna groasă, apoi se aşezase lângă prietenii lui, înclinând capul ca să desluşească titlurile de pe prima pagină a ziarului: în Europa, Bătălia Angliei era în toi, iar naziştii începuseră să închidă evreii în ghetouri. Ariei, poreclit de prieteni Ursul, împăturise ziarul şi lăsase să-i scape un suspin greu.

- Evreii mă calcă pe nervi. M-au enervat întotdeauna. Când am înţeles că mama avea să devină la fel de evreică şi de enervantă ca maică-sa, m-am hotărât să plec.

- în comparaţie cu a mea, mama ta nu e atât de enervantă, îi răspunsese Sammy, continuând să supravegheze cu un ochi mesele de biliard.

Puţin jenat, Ariei îi aruncase o privire lui Vicente, dar, cum acesta părea să se gândească la altceva, continuase dialogul cu Sammy, care era întors pe jumătate.

- Cel mai rău a fost când avea douăzeci de ani şi nu visa decât să plece din ştetl ca să trăiască la oraş. Maică-sa o enerva din aceleaşi motive pentru care ea mă enervează pe mine acum...

- Cu toate astea, enervantă sau nu, ai adus-o peste ocean ca s-o ai lângă tine.

- Da... în viaţă ajunge să ni se facă dor şi de cele mai rele lucruri.

Amuzat de tonul solemn al lui Ariei, Sammy pufnise într-un hohot scurt şi zgomotos ca un pocnit din degete. în colţul lui, puţin încruntat, Vicente rămăsese tăcut. Deja de câteva luni nu mai avea nici un chef să discute despre ce se petrecea în Europa.

- Ce e cu tine, Wincenty? Vremea frumoasă îţi strică dispoziţia?

Vicente se întorsese către Ariei cu un surâs în colţul buzelor: dintre toţi oamenii pe care-i cunoştea la Buenos

Aires, Ariei, cu care se ştia de la Varşovia, de pe vremea când aveau optsprezece ani şi tocmai se înrolaseră în armată, era singurul care-l numea în continuare Wincenty.
- Când eram mic, maică-mea a insistat să plecăm din Chelm tocmai pentru că nici ea nu-şi suporta părinţii.
Vicente rostise aceste cuvinte din vârful buzelor, iar Sammy, pe care-l cunoscuseră în timpul traversării oceanului, de la Bordeaux la Buenos Aires, în 1928, şi care, în acest oraş de neînţeles pe atunci, se agăţase de ei ca de un colac de salvare, încercase să tragă concluzia acestei discuţii relaxate:
- Aşa se întâmplă din timpuri imemoriale, nu? Ne iubim părinţii, apoi ni se par enervanţi, apoi plecăm... poate că asta înseamnă să fii evreu...
-Da... sau fiinţă umană.
După o tăcere mai lungă decât ar fi cerut aceste vorbe mari, azvârlite pe masă ca nişte păsări moarte, Ariei se întorsese iarăşi spre Vicente.
- Ai aflat ceva nou?
- Nu. Au trecut trei luni de la ultima scrisoare. Nici măcar nu ştiu dacă a primit ăia zece dolari pe care i i-am trimis în iunie.
- Am vorbit cu Jacob, care a primit o telegramă de la vărul lui, care a reuşit să plece în Statele Unite - se pare că la Varşovia nu se mai găsesc nici timbre...
Ca să nu-şi îngrijoreze prietenii, Vicente se străduise să schiţeze un surâs minuscul, apoi se ridicase ca să se ducă la toaletă. Nu atât nevoia să urineze îl făcuse să plece, cât greutatea de a mai participa la aceste discuţii fără sfârşit, pe care o resimţea de ceva vreme. Conversaţiile porneau de la familii sau de la trecutul lor şi îi antrenau întotdeauna prietenii pe terenul politic, alunecos, al evoluţiei situaţiei din Europa.

în timp ce Sammy şi Ariei continuaseră să schimbe opinii despre război, în vastele toalete ale cafenelei Tortoni Vicente se spălase pe mâini fără grabă, după care ridicase ochii pentru a-şi contempla scurt imaginea din oglindă. Avea trăsături delicate, aproape diafane. Buzele, sprâncenele, nasul mic, mustaţa fină (pe care o tundea, indiferent cum stătea cu banii, de două ori pe săptămână la cel mai bun bărbier din Buenos Aires) păreau să fi fost trasate de un caligraf chinez cu un poanson atât de subtil, încât stăteau să se evapore. De altfel, când îţi aminteai de chipul lui, primul lucru ce-ţi venea în minte nu era fruntea înaltă, nici pometii ascuţiţi, nici verdele ochilor sau culoarea roşcată a părului, ci o senzaţie difuză, ca o brumă uşoară, unde umorul şfichiuitor alterna cu melancolia caldă.

Vicent se ştersese pe mâini şi părăsise universul îngheţat de marmură şi de faianţă albă ca să revină în universul ocru catifelat al salonului principal al cafenelei. Se aşezase la loc lângă prietenii lui şi-i privise cu afecţiune, dar şi cu un strop de invidie: spre deosebire de Vicente, care-şi avea încă mama şi fratele în Polonia, Sammy fugise de pe vechiul continent cu toată familia,

pe când Ariei reuşise cu trei ani în urmă, în 1937, să-şi convingă părinţii şi sora să i se alăture la Buenos Aires.

- ... cu tot cu faimoasa lor Linie Maginot, francezii au stabilit noul record mondial al înfrângerii celei mai rapide.
- După noi, totuşi!
- Cu voi e altceva, toată lumea ştie că polonezii n-au vrut niciodată cu adevărat să se bată.
- Da, ce să zic... vouă, ruşilor, vă place la nebunie să vă bateţi, mai ales între voi!

Sammy oftase agasat. Ariei îi pusese însă mâna pe umăr, ca un frate mai mare, iar disputa se oprise acolo.

- în orice caz, guvernul nostru ar fi făcut mai bine să se instaleze în altă parte decât la Londra. Am auzit că acolo plouă cu bombe. Tu ce părere ai, Wincenty?
Cum Vicente nu se grăbea să răspundă, Sammy o făcuse în locul lui:
- Londra... Paris... Varşovia... Avem noroc că suntem aici, nu?
Pentru a-şi ascunde tulburarea, Vicente aruncase o privire afară, chipurile ca să verifice dacă mai ploua. Ariei profitase ca să-i semnaleze printr-o grimasă lui Sammy că mama lui Vicente era încă în Polonia, iar Sammy îşi muşcase buza ca să arate că şi-a înţeles gafa. în jurul mesei mici se lăsase o tăcere jenantă. Apoi, fără să stea pe gânduri, pentru a-şi consola prietenul din adolescenţă, Ariei încercase să detensioneze situaţia interesându-se de magazinul de mobilă pe care Vicente tocmai îl inaugurase. La rândul lui, pentru a-l linişti pe Ariei, Vicente încercase să-i răspundă, iar Sammy, într- o încercare de a destinde definitiv atmosfera apăsătoare, făcuse o glumă despre pasiunea argentinienilor pentru mobila rustică. Totuşi, în ciuda eforturilor lor, peste ei coborâse o tăcere grea, glacială. Li se incrustase în priviri, îşi croise loc în zâmbetele căznite înainte ca discuţia să se stingă.
Cei trei prieteni îşi terminaseră cafelele, apoi băuseră câte un gin, şi încă unul, apoi îşi recuperaseră paltoanele, se îmbrăcaseră şi ieşiseră de la Tortoni. Pe trotuar mai zăboviseră câteva clipe, cât să schimbe câteva banalităţi protejaţi de copertină. Vicente îşi aprinsese o ţigară Commander, pe când Sammy trepida de nerăbdare, iar Ariei se întindea, mare cât un urs, scoţând un mic strigăt de satisfacţie: zilele erau întunecoase, dar săptămâna ajunsese la capăt şi el era în toane cum nu se putea mai bune.
- Aşa... vii cu noi, sau ce faci? E vineri, 13, totuşi!

Dornic să-şi atragă prietenul din adolescenţă în atmosfera veselă a weekendului ce stătea să înceapă, Ariei îi propusese lui Vicente să-i însoţească la hipodromul din Palermo. Vicente declinase invitaţia. Deşi îi plăcea să parieze la cursele de cai, era obosit şi voia să se întoarcă acasă. Ariei nu insistase, căci dintre cei trei prieteni, doar Vicente avea copii, şi era de la sine înţeles că uneori trebuiau să-l lase să se întoarcă liniştit acasă.
Ariei îl strânsese în braţe pe Vicente, iar Sammy dăduse mâna cu el, după care îl lăsaseră să-şi termine ţigara singur sub copertină. Vicente aruncase chiştocul cu un bobârnac şi ridicase ochii la cer. Cum ploaia părea să se oprească, pornise pe jos în direcţia apartamentului din strada Paranâ unde se mutase cu Rosita şi copiii în urmă cu câteva luni. Era o locuinţă mică, de trei camere, la etajul patru al unei clădiri vechi aflate la numai o sută de metri de magazinul de mobilă pe care tocmai îl deschisese. Abia se făcuse opt şi jumătate, iar în timp ce străbătea holul imobilului Vicente fusese cuprins de un fel de bucurie liniştită la gândul întoarcerii acasă, ca şi cum ar fi simţit, cu o forţă reînnoită, că apartamentul modest în care se mutaseră de câteva săptămâni, ca să fie mai aproape de prăvălie, devenise deja, şi pentru totdeauna, căminul familiei lor. „Ţi-ai găsit unde să stai? Mănânci acasă? Cum faci cu menajul? Povesteşte-mi totul, dragule. Nu suport să nu mai ştiu nimic despre tine...” Cuvintele dintr-o scrisoare mai veche de la mama lui, din perioada în care încă îi scria la post-restantul din Buenos Aires, îi răsăriseră în minte pe când urca scările. „Da, în sfârşit, pot spune că am o casă”, îi răspunsese în sinea sa, cu gândul la numeroasele reproşuri pe care i le adresase ani în şir, acuzându-l că n-o ţinea la curent cu noutăţile. „Te rog din suflet, Wincenty, dragule, scrie-mi,

scrie-mi, răspunde-mi imediat.” „Iarăşi am rămas fără veşti de la tine, ceea ce mă supără teribil.” „Te rog, scrie-mi câteva cuvinte. Ţi-e aşa de greu să-i scrii câteva cuvinte mamei tale?” „Te implor, câteva cuvinte. îmi doresc atât de mult să te revăd. Cât voi trăi, este singurul meu vis.” „Te rog, Wincenty, doar câteva vorbe. Ce suferinţă mai mare pentru o mamă decât să nu mai ştie nimic despre copilul ei!”; „E oare posibil să-ţi uiţi cu totul propria mamă?” Când plecase de la Varşovia, îl pusese să jure că-i va scrie săptămânal. Până în 1938, ea îi trimisese cu regularitate mai multe scrisori pe lună, însă Vicente nu-şi ţinuse promisiunea decât în primul an de şedere la Buenos Aires. 1929, 1930, 1931. Anii treceau şi Vicente blestema reproşurile mamei sale ori de câte ori mai primea o scrisoare. 1932, 1933, 1934. Apoi, aceleaşi reproşuri începuseră să-l amuze şi, împreună cu Ariei, le luase de câteva ori în derâdere. 1935, 1936, 1937. Ajunsese să le trateze cu indiferenţă. 1938, 1939, 1940. Cine ar fi crezut că acum, de trei ani deja, avea să vină rândul lui să-şi facă griji că nu primea destule veşti de la ea...

Nici nu deschisese bine uşa, că, de parcă ar fi vrut să confirme sentimentul de bine trăit de tatăl lor la intrarea în imobil, Martha şi Ercilia, cele două fiice ale lui Vicente, în vârstă de patru şi de şase ani, fugiseră spre el şi i se aruncaseră în braţe.

- Bună seara, domnule căpitan!
- Mama, mama! A venit domnul căpitan!

Rosita, instalată pe ultimul model de balansoar fabricat de tatăl ei, îi citea o poveste lui Juan José, fiul lor care încă era un bebeluş grăsun. După ce ridicase privirea ca să-i arunce un zâmbet, revenise liniştită la pagina din Horacio Quiroga unde rămăsese. Vicente fusese cel care se apropiase pe la spate, o cuprinsese în braţe şi o sărutase pe ceafa. Rosita

îşi pusese mâna peste a lui şi i-o apăsase puternic pe umărul ei - strângându-şi, în acelaşi timp, fiul la piept.

- Munciţi... Munciţi şi gândiţi-vă că scopul la care ţintesc eforturile noastre - fericirea noastră, a tuturor - este mult superior oboselii fiecăruia dintre noi. Oamenii numesc asta „ideal”, pe bună dreptate. Nu există altă filosofie în viaţa unui om sau a unei albine.

Rosita terminase de citit scurta poveste a lui Quiroga şi se ridicase în picioare. îşi lăsase fiul pe covor, îi spusese fiicei mai mari să-şi termine pagina de caligrafie, fiicei mai mici să se joace puţin cu fratele ei, după care se dusese la bucătărie ca să pregătească cina. Spre deosebire de soţul ei, Rosita avea trăsături puţin grosolane, puţin lăsate - dar deosebit de blânde. Privirea şi surâsul ei lăsau să se întrevadă o tandreţe simplă, lipicioasă, umedă ca un sol fertil. Rotunjoară, avea acea frumuseţe atât de respinsă în zilele noastre, dar atât de apreciată între Renaştere şi secolul al XIX-lea: frumuseţea pe care o au doar femeile oarecum solide, cu umerii lăsaţi, cu sâni mici şi piele albicioasă. Cum îi spusese Vicente, cuprins de un acces de lirism a doua zi după ce o cunoscuse, lui Ariei: „Privirea ei era atât de dulce, încât pistruii păreau întotdeauna lacrimi de bucurie plutindu-i pe obraji”. Rosita şi Vicente erau extrem de diferiţi, dar aveau în comun o fragilitate vagă, palidă şi tăcută, care trăda faptul că fuseseră foarte iubiţi în copilărie. Această apropiere făcea din cei doi un cuplu îndrăgostit şi totodată fratern. De altfel, atunci când León, fratele mai mare al Rositei, pe care-l cunoscuse într-o sală de milonga[1] din cartierul dubios Pompeya, îl invitase la cofetăria Ideál, un salon de ceai şic, ca să i-o prezinte pe sora lui, Vicente se îndrăgostise pe loc de ea, cu o iubire atât de simplă şi de puternică - altfel spus, atât de pură -, încât ştiuse că totul va fi bucurie şi uşurătate alături de ea

atunci când, după câteva luni, tatăl ei îi acordase mâna fetei.
Cu toate acestea, la început Pini Szapire, tatăl Rositei, nu-l văzuse cu ochi buni pe acel pretendent polonez abia venit la Buenos Aires. „E prea bine îmbrăcat ca să fie cinstit", asta îi spusese soţiei lui în acea seară de duminică toridă când Vicente făcuse prima vizită la casa familiei, aflată lângă fabrica de mobilă din lemn pe care Pini Szapire o deschisese cu treizeci de ani în urmă, imediat ce pusese piciorul în Argentina. Dorinţa de a se mărita a Rositei, fiica pe care o iubea cel mai mult, îi învinsese până la urmă reţinerile. în ce-l privea pe Vicente, acesta abia dacă observase unda de dispreţ cu care îl trata viitorul lui socru la început. încadrat de foarte tânăr ca ofiţer în armata poloneză, nu-şi dusese până la capăt studiile de drept pe care le începuse la Universitatea din Varşovia, dar ajunsese la Buenos Aires dotat deja, în pofida sărăciei, cu un sentiment de superioritate care-i permitea să facă pe dandy-ul fără să se străduiască deloc. Bunicii lui Vicente se mutaseră din ştetl la Chelm, iar părinţii lui abandonaseră Chelmul (unde tatăl său făcuse avere din comerţul cu lemn preţios) în favoarea Varşoviei pe când el avea doisprezece ani. Naşterea într-o familie bogată şi viaţa în capitală îl ajutaseră să depăşească acel complex de inferioritate pe care-l dispreţuia la majoritatea copiilor din rândul poporului ales şi îi dăduse curajul, la optsprezece ani, puţin după decesul tatălui său, să se înroleze în armata poloneză, unde făcuse cunoştinţă cu Ariei şi unde nu-i luase mult să avanseze de la simplu soldat la tânăr ofiţer.
La finalul Primului Război Mondial, Polonia se străduia să devină o ţară. Pe teritoriul ei circulau cinci monede diferite, se aplicau nouă sisteme juridice, iar toate disputele teritoriale cu vecinii se transformaseră în mici războaie:

războiul polono-ucrainean, războiul polono-lituanian şi războiul polono- cehoslovac. După cum prevăzuse Churchill, nici nu se încheiase bine războiul giganţilor, că începuse războiul pigmeilor. într-o primă etapă, mareşalul Pilsudski, faţă de care Vicente nutrea o admiraţie sinceră, plecase de la premisa că Polonia avea să se înţeleagă mai bine cu bolşevicii decât cu un imperiu rus renăscut şi, ignorând presiunile Antantei Cordiale, care căuta să-l atragă în ofensiva contra Uniunii Sovietice, salvase în 1919 guvernul lui Lenin. Schimbase însă tabăra foarte repede şi se aliase cu Ucraina împotriva aceloraşi sovietici. Şi aşa, în 1920, după ce îşi condusese legiunile la pierzanie în Primul Război Mondial, când în Franţa şi în Anglia era privit drept un aliat nesigur, care ducea Polonia la dezastru, iar în Rusia era considerat o slugă a Aliaţilor, care avea să aducă imperialismul şi ruina, atunci când cariera lui catastrofală urma să se sfârşească, în opinia tuturor, prin prăbuşirea Poloniei, Pilsudski, aplicând o strategie neconvenţională în bătălia pentru Varşovia, pusese capăt înaintării sovietice. De fapt, planul lui Pilsudski părea atât de naiv, atât de amatoristic, încât ofiţerii superiori şi experţii din propria lui armată îşi amintiseră de lipsa de pregătire militară a superiorului lor. Când o copie a acestui plan căzuse în mâinile sovieticilor, generalul Tuhacevski însuşi crezuse că era vorba de o înşelătorie şi alesese să-l ignore. în zorii zilei de 15 august 1920, armata mareşalului - deja părinte al patriei - Josef Pilsudski găsise o fisură în desfăşurarea forţelor ruse, se infiltrase printre liniile lor, rupsese frontul şi ucisese mii de soldaţi. înaintarea sovietică se oprise şi nu avea să mai pornească vreodată. Tocmai avusese loc ceea ce mai târziu avea să se numească „miracolul de pe Vistula”.

Sovieticii îşi plătiseră scump greşeala. în acea dimineaţă, Armata Roşie suferise una dintre cele mai grele înfrângeri din istoria ei, iar Pilsudski devenise, alături de Alexandru cel Mare, de Iulius Cezar, de Frederic al II- lea, de Nelson şi de Napoleon, un mare geniu militar. Se spune chiar că un tânăr ofiţer din cadrul Misiunii franceze din Polonia, Charles de Gaulle, a adoptat unele lecţii învăţate în cursul războiului sovieto-polonez şi din cariera acestui politician fantast...

Vicente luase parte la acest ultim război. De când venise în Argentina, ca să simplifice istoria aventurilor lui trecute, spunea numai că-l ajutase pe Pilsudski să elibereze Polonia. îi plăcea la nebunie să povestească, mai ales Erciliei, ca s-o facă să râdă, că atunci când fusese avansat la gradul de căpitan şi războiul era pe punctul de a fi pierdut, îşi luase tălpăşiţa şi că singura medalie pe care o primise se datorase faptului că, dintre miile de militari care fugiseră, el fugise cel mai repede. De ce prefera Vicente Rosenberg să-şi minimalizeze realizările în loc să se laude cu ele? Şi din ce cauză nu dorise să-şi continue cariera de ofiţer şi să urce treptele ierarhiei militare? Nici el n-ar fi putut spune. Nici câmpul de bătălie, nici Pilsudski, eroul tinereţii, nu întruchipaseră speranţele nutrite de sufletul său de adolescent. La sfârşitul războiului, deşi victorios, se întorsese la Varşovia învins.

Gustawa Goldwag, mama lui, îl convinsese imediat să se înscrie la universitate, la drept. Bernard, fiul ei mai mare, pe care toată lumea îl numea Beri, tocmai îşi termina studiile de medicină, iar Gustawa, ca orice mamă evreică adevărată, visa să aibă un fiu doctor şi unul avocat. Vicente însă visa la alte orizonturi, mai îndepărtate şi mai vaste decât i-ar fi putut oferi bătrânul continent, marcat deja de semnele urgiei ce avea să vină. în plus, deşi îi plăcea să

facă glume despre evreii din ştetluri, simţindu-se el însuşi antisemit uneori, suporta cu greutate antisemitismul compatrioţilor lui polonezi. Cum să suporţi ca nişte tineri fluşturatici, mândri de puritatea lor etnică poloneză, să-şi bată joc de tine, care ai luptat alături de mareşalul Pilsudski ca să le eliberezi patria? Vicente îşi aducea aminte de copilăria petrecută la Chelm. îi reveneau în minte ironiile pe care le suferise la şcoală, când profesoara le ceruse elevilor să-şi povestească vacanţele de vară în câteva rânduri, iar el predase lucrarea scrisă în idiş, în loc de polonă. Pe vremea aceea cunoştea perfect cele două limbi, dar nu ştia încă pe care trebuia s-o folosească la şcoală. Când se întorsese acasă cu ochii în lacrimi, până şi Beri, fratele lui mai mare, şi Rachel, sora lui mai mare, râseseră de greşeala pe care o făcuse. Vicente îşi mai amintea şi de strada pe care locuiseră, de vecinii lor, de cartierul lui din Chelm unde toată lumea vorbea idiş, incapabil să uite că şi el vorbea această limbă care, încetul cu încetul, îi devenise străină la Buenos Aires. îşi aducea aminte chiar şi de acel sentiment unic pe care îl trăise câţiva ani mai târziu, după ce ajunseseră la Varşovia, când primiseră vizita acelor veri care locuiau la Hrubieszow şi care purtau kippa şi perciuni şi continuau să se îmbrace în negru din cap până în picioare: sentimentul că nu doar el însuşi, ci şi fratele lui mai mare, sora lui, până şi mama lor încetaseră să mai fie evrei. De atunci, în pofida amintirilor, acest sentiment nu făcuse decât să se adâncească. „Ce ne face să simţim un lucru mai curând decât altul? Ce ne face să spunem despre noi înşine, uneori, că suntem evrei, argentinieni, polonezi, francezi, englezi, avocaţi, medici, profesori, cântăreţi de tangou sau fotbalişti? Cum se face că uneori afirmăm despre noi cu atâta tărie că nu suntem

decât un singur lucru, ceva simplu, solid şi imuabil, un lucru pe care-l putem cunoaşte şi defini printr-un singur cuvânt?” De când plecase din Polonia, ca aţâţi alţi exilaţi, Vicente îşi punea adesea aceste întrebări. Iar dacă le găsea uneori răspunsuri - multe, prea multe răspunsuri! -, nu reuşea în ruptul capului să accepte unul drept soluţia autentică. începuse să simtă o admiraţie fără margini pentru Pilsudski pe când avea numai cincisprezece ani, iar tatăl lui murise din pricina unui infarct. Nu avea nici o îndoială că se înrolase ca să afirme că era mai mult polonez decât evreu sau mai mult polonez decât comunist, cum era logodnicul acela al surorii lui, pe care îl detesta. Poate că în acel moment, la ieşirea din Primul Război Mondial, visase şi el, la fel ca mulţi alţi tineri liceeni polonezi, la o Polonie puternică şi liberă. Poate că atunci când se decisese să părăsească Polonia o făcuse pentru că se simţise trădat de Pilsudski, acest tată adoptiv, acest erou al unei întregi generaţii care hotărâse brusc să se retragă din politică. Sau poate că de vină erau insultele antisemite încasate la universitate. Ori poate că voia să părăsească Europa ca să descopere America sau să fugă din calea mizeriei ce urma să se abată asupra Lumii Vechi. Poate că era chiar mai simplu şi că plecase de la Varşovia aşa cum se pleca pe vremea aceea, gândindu-se că o să facă avere şi o să se întoarcă acasă, c-o să-şi revadă mama, sora, fratele. Poate că atunci când plecase nu-i trecuse nici o clipă prin cap că nu se va întoarce, că n-o să-i mai vadă niciodată.
Oricum ar fi stat lucrurile, în 1928, când plecase din Polonia împreună cu prietenul său, Ariei Edelsohn, mai întâi la Amsterdam, apoi la Paris, apoi la Bordeaux, de unde luaseră pachebotul ce avea să-i ducă la Buenos Aires, Pilsudski deja se răzgândise şi îşi începea o a doua viaţă

politică la conducerea Poloniei, iar mişcările antisemite dispăruseră pentru câţiva ani - puţini - din universităţile varşoviene.
Vicente Rosenberg ajunsese în Argentina în aprilie 1928 cu foarte puţini bani în buzunar şi cu o scrisoare de recomandare din partea unchiului său pentru Banca Poloniei de la Buenos Aires (aceeaşi unde un alt polonez, Witold Gombrowicz, avea să lucreze cincisprezece ani mai târziu). în loc să se angajeze la bancă, începuse foarte repede să lucreze pe unde se nimerea şi să se ocupe de mici afaceri, mai mult sau mai puţin îndoielnice, care îi permiseseră să se transforme într-un tânăr nu bogat, dar cochet şi galant, învăţase să danseze tangou, începuse să frecventeze localurile de milonga cu Ariei şi cu Sammy, care i-l prezentase pe León, fratele mai mare al Rositei, care i-o prezentase pe viitoarea lui soţie.
Părinţii Rositei sosiseră la Buenos Aires împreună cu cele două surori mai mari, Olga şi Esther, şi cu fratele ei, León, în 1905. Rosita fusese prima dintre fraţi care se născuse în Argentina şi ajunsese repede fiica preferată a tatălui lor. La optsprezece ani, când terminase liceul, nu-i fusese greu să-l convingă s-o lase să-şi continue studiile, înscriindu-se la Facultatea de Farmacie din La Plata. Intra în anul al doilea când León îi povestise despre Vicente. Iniţial, ezitase să lase baltă totul pentru această primă iubire. Ştia că dacă renunţa la studii, o aştepta o viaţă de casnică şi se temea că aceasta nu va fi foarte diferită de cele ale mamei şi surorilor ei (şi ale miilor de generaţii de femei care le precedaseră), şi totuşi abandonase facultatea; chiar mai mult decât să devină o casnică, Rosita se temea că ar putea pierde ceea ce romanele pe care le citise şi majoritatea prietenelor ei numeau el hombre de tu vida, „bărbatul vieţii

tale”. Nu în ultimul rând, Vicente nu semăna cu soţii surorilor sau cu tatăl ei: Vicente făcuse studii şi îşi alegea hainele cu un gust desăvârşit; îi plăcea să danseze, să discute, să joace şi să se bucure ca şi cum viaţa ar mai fi avut şi alt scop decât să faci copii şi să ajungi un negustor prosper.

Rosita provenea dintr-o familie care, deşi la fel de bogată precum cea a lui Vicente (bunicul ei, fabricant de trabucuri, îşi trăise clipa de glorie în anii '60 din secolul al XlX-lea), era relativ incultă şi nu-şi abandonase ştetlul de pe lângă Kiev decât cu puţină vreme înainte de naşterea ei. La fel ca în cazul studiilor de farmacie, tânăra vedea în Vicente promisiunea noutăţii, a unei schimbări radicale, definitive, care s-o scoată pentru totdeauna din universul fabricii de mobilă în care trăise.

Tatăl ei, Pini Szapire, nu se înşelase. Neîncrederea lui faţă de acest dandy polonez nu venea neapărat din faptul că, în ciuda hainelor lui frumoase, acesta era mult mai sărac decât ei, ci fiindcă văzuse în el ceva asemănător cu ceea ce văzuse şi Rosita. Bătrânul nu dorea să-şi piardă fiica favorită, prima care îşi exprimase dorinţa să meargă la facultate, prima din familie care, spera el, avea să devină „cineva”, care ar fi putut alege un medic, un avocat sau un arhitect argentinian de familie bună în locul unui şmecher polonez şarmant. Tatăl Rositei cedase până la urmă, iar ea se măritase şi plecase în luna de miere în Uruguay, la Grand Hotel Casino Carrasco. Rosita şi Vicente petrecuseră o săptămână întreagă între ruletă, ringul de dans şi plajă. Dansaseră mult, se iubiseră mult şi jucaseră mult. Vicente adora deja postavul verde, însă nu suporta să piardă. Rosita ştia să-l aline în dimineţile de după nopţile când norocul nu-

i fusese alături, ajutându-l să-şi regăsească rapid veselia şi surâsul.
Primii ani ai căsniciei lor au trecut repede, aşa cum trec atunci când eşti fericit, când ai trei copii în şase ani, când te muţi de patru ori şi când îţi schimbi locul de muncă o dată la trei luni.
Pe scurt, în 1940 Vicente şi Rosita se iubeau la fel ca la început. în continuare tânăr şi frumos, Vicente se îngrijea cu aceeaşi atenţie de aspectul lui exterior, dar acceptase să deschidă un magazin unde să vândă mobilele fabricate de socrul lui şi devenise tată de familie - în timp ce Rosita devenise casnică. Vicente uitase de multă vreme idişul şi învăţase să vorbească perfect în argentiniană. Cu excepţia prietenului său Ariei, acum nimeni nu-l mai numea Wincenty; toată lumea îi spunea Vicente, iar el însuşi se simţea, în sfârşit, mult mai argentinian decât evreu sau polonez.
în acea zi de vineri, 13 septembrie, după cină, în timp ce Rosita făcea ordine prin bucătărie, Vicente pregătise copiii de culcare. Le repetase aceeaşi poveste, pe care copiii lui, mai ales fiicele, căci fiul era încă prea mic ca s-o înţeleagă, adorau s-o asculte înainte să adoarmă. Era o veche legendă evreiască - sau o legendă familială recentă -, conform căreia ei se numeau Rosenberg din cauza poetului german E.T.A. Hoffmann. Pe vremea lui Napoleon, când se luase decizia înscrierii evreilor în registrul civil, Hoffmann lucra ca asesor în administraţia prusacă. Toţi evreii fuseseră nevoiţi să se înfăţişeze la tribunal ca să li se dea un nume de familie, iar poetul german, care, din întâmplare, se ocupa chiar de înscrieri, inspirându- se probabil de la indienii Americii de Nord, le dăduse tuturor drept nume metafore romantice: Copac Aurit, Lumină a Zorilor, Pădure de Diamante - sau Rosenberg, Munte de Trandafiri.

- Dar, înainte, cum ne chema înainte, domnule căpitan?
Vicente abia îşi încheiase povestea când Martha, fiica cea mică, îi pusese pentru prima dată în seara respectivă această întrebare, atât de stranie şi atât de logică în acelaşi timp.
- Cred că ne numeam Ben nu ştiu cum... Sau nu... nu, de fapt, cred că purtam prenumele tatălui... sau numele locului unde ne-am născut... sau, poate, pe cel al meseriei noastre... Recunosc, habar n-am, am uitat complet!
Cum Ercilia, cealaltă fiică, îl îndemna insistent să încerce să-şi aducă aminte, Vicente le spusese că avea s-o întrebe pe bunica lor, care, aşa cum ştiau, rămăsese în Polonia; dacă nici ea nu reuşea să-şi amintească, atunci cu siguranţă că va găsi pe cineva din familie care să ştie. Apoi se ridicase şi stinsese lumina.
- V-am promis, o să-i scriu şi o s-o întreb.
Vicente depusese câte un sărut pe fruntea fiecărei fete şi pe a fiului său, care deja dormea, şi ieşise din camera copiilor Pe culoar, se întorsese spre lumina care se strecura prin uşa întredeschisă a bucătăriei, dar, în loc să parcurgă cei câţiva metri care-l despărţeau de soţia lui, se sprijinise cu spatele de zid şi rămăsese o clipă singur în penumbră, căzut pe gânduri. Reflectase la ceea ce le spusese copiilor. Era puţin supărat pe el însuşi: ştia că, probabil, nu va putea să-şi ţină promisiunea. în fine, ştia că şi-ar fi putut ţine promisiunea de a-i scrie mamei lui ca s-o întrebe despre numele pe care-l purtaseră înainte de Rosenberg, dar era convins că nu va primi nici un răspuns.
Se temea că n-o să-i răspundă, căci, de câteva luni, mama lui nu-i mai răspunsese la scrisori.

Gen muzical originar din regiunea Río de la Plata, unde Argentina se

învecinează cu Uruguayul. A cunoscut cea mai mare popularitate la sfârşitul secolului al XlX-lea

.A doua zi (nu acea a doua zi de după ziua de vineri, 13 septembrie 1940, când le povestise copiilor pentru a mia oară istorioara cu E.T.A. Hoffmann, nici a doua zi de după a doua zi ce urmase acelei zile, nici a doua zi de după vreo altă zi, ci o a doua zi, mai curând, o a doua zi simultan precisă şi neprecizată, certă şi incertă, dacă preferaţi), Vicente plecase de acasă cu un pas hotărât. Ca orice bărbat, vreau să spun, ca toţi bărbaţii, uneori începea ziua cu dreptul, alteori cu stângul, iar paşii lui puteau varia, în funcţie de situaţie: grijulii, ezitanţi, discreţi, efemeri, grăbiţi sau, ca în ziua aceea, paşi hotărâţi. în acea zi, în acea a doua zi generală şi bine definită în acelaşi timp, ceea ce-l motiva era aşteptarea unui grup de candidaţi în urma anunţului pe care-l publicase în El Mundo în ajun. Ajuns la magazinul lui de mobilă, Vicente nu se mirase, aşadar, când găsise doi bărbaţi tineri, unul blond şi unul brunet, plus un tip cu barbă, vizibil mai în vârstă şi jenat, aşteptându-l în faţa uşii. Ridicase paravanul de fier şi-l lăsase să intre mai întâi pe bărbatul în vârstă în magazinul întunecos, mai mult lung decât lat, unde expunea mobila socrului. Nu-l invitase primul fiindcă ar fi crezut că atitudinea jenată a omului l-ar fi făcut mai potrivit pentru angajare, ci, din contră, pentru că era aproape sigur că-l va respinge. Ceea ce şi făcuse, după ce-i ascultase timp de vreo zece minute enumerarea posturilor de vânzător pe care le ocupase în ultimii treizeci şi cinci de ani. Tipul, aşa cum o recunoştea el însuşi, se

ocupase practic de orice: produse de înfrumuseţare, produse de curăţenie, cărţi, ceasuri, produse pentru animale, peruci, încălţări, bijuterii şi chiar maşini. Vânduse aproape tot ce se putea vinde, cu excepţia mobilei.

- Tocmai.

- Tocmai?... Dar... tocmai... tocmai ce?

- Tocmai, aici vindem mobilă.

Bărbosul înconjurase magazinul cu privirea. -Da, ştiu. Se

vede...

- Ei bine: tocmai.

Bărbatul schiţase un surâs nesigur Nu ştia dacă Vicente vorbea serios sau nu. Vicente se ridicase şi-l condusese la uşă, terminând scurt interviul, ca să ascundă faptul că nici el nu era prea sigur dacă spusese ceva comic sau nu.

Al doilea candidat era tânărul brunet. Nu era doar brunet, ca să spunem adevărul, ci foarte brunet. Adică foarte, foarte brunet. Era foarte, foarte brunet, aşa cum celălalt tânăr era foarte blond. Era ceva insolit în contradicţia absolută dintre culorile podoabei capilare şi ale tenului celor doi bărbaţi, iar Vicente făcuse, fără voia lui, o scurtă pauză în care-i cântărise atent din priviri. Tânărul brunet îşi prezentase şi el experienţa profesională. Ocupase mai ales slujbe de chelner prin diverse restaurante, dar lucrase şi într-o benzinărie, iar acum îşi dorea „să schimbe meseria".

- Sunteţi argentinian?

Tânărul îl privise uşor surprins şi agasat, accentul îi trăda originea spaniolă.

- Nu, sunt de loc din La Coruna. Am venit la Buenos Aires acum şase ani. De ce?
- N-are importanţă.

Vicente îl întrebase dacă avea telefon acolo unde locuia şi îşi notase numărul, după care îl condusese la uşă, spunându-i că o să-l sune. Ceea ce ştia că nu avea să facă niciodată. Vicente privise lung în urma tânărului foarte, foarte brunet care traversase strada, se îndepărtase şi apoi se întorsese, surprins de atitudinea neaşteptată a acestui patron improbabil, şi peste câteva clipe îl invitase înăuntru pe tânărul foarte, foarte blond. Tânărul foarte, foarte blond se aşezase cu naturaleţe în faţa lui şi îi mulţumise înclinând capul. Vicente îl studiase în tăcere: era pus la patru ace, avea buze subţiri şi o mustaţă fină. Pe scurt, semăna cu el, doar că era mai tânăr cu zece-cincisprezece ani. Hotărâse pe loc să-i încredinţeze postul de vânzător. Pe moment n-ar fi putut spune de ce îl alesese, dar avea ceva, dincolo de asemănarea fizică, ceva ce-i plăcuse enorm.

- Aţi mai lucrat ca vânzător?

Tânărul înclinase din nou capul, dar nu răspunsese. Vicente insistase:

- Aţi mai vândut mobilă?

Tânărul îi adresase un zâmbet superb, fără să scoată vreun cuvânt.

- Nu vorbiţi spaniola, nu-i aşa?

Tânărul negase din cap cu timiditate, arătând că pricepuse sensul întrebării. Vicente înţelesese şi îl întrebase în germană dacă lucrase vreodată într-un magazin de mobilă.

- Nu, niciodată.

- Cu ce v-aţi ocupat înainte?

- N-am muncit niciodată.

Tânărul blond îi adresase iarăşi acel surâs magnific. Un surâs absolut dezarmant.

îl chema Franz şi era din Bremen. Fugise din Germania împreună cu părinţii şi ajunsese la Buenos Aires de trei săptămâni. Cu toate că părea să aibă între douăzeci şi cinci şi treizeci de ani, în realitate nu avea decât optsprezece. Vicente îl angajase pe loc. De a doua zi, tânărul se pusese pe treabă, adică se pusese pe aşteptat eventuali clienţi în pragul magazinului. Aşezat în spatele biroului său, Vicente îl privea cum pierdea vremea pe marginea trotuarului. Se simţea mult mai liniştit acum, când avea pe cineva care să-l ajute să nu facă nimic. Clienţii potenţiali, după ce admirau vitrina, atraşi de zâmbetul lui Franz, sfârşeau prin a intra în magazin şi plecau, cel mai adesea, cu cumpărături care acopereau fără probleme salariul modest pe care i-l propusese şi pe care tânărul se repezise să-l accepte. Vicente se întreba câteodată de ce îl angajase sau, mai bine zis, de ce îl alesese atât de repede, la prima vedere. Abia ceva mai târziu, în dimineaţa zilei de luni, 9 decembrie 1940, când Franz lucra deja în magazin de trei săptămâni, iar zâmbetul lui atrăgea deja tot mai mulţi clienţi, Vicente începuse să-şi pună problema, în premieră, dacă tânărul era sau nu evreu.

Din delicateţe, nu îndrăznise niciodată să-l întrebe. Dar în acea zi înţelesese brusc că, văzându-l, se gândise imediat: „Iată un tânăr german”. Şi că-l alesese exclusiv din acest motiv. înţelesese că-l alesese exact din acelaşi motiv pentru

care peste câteva luni ar fi refuzat orice putea fi caracterizat de acest adjectiv.
în acea zi de luni, 9 decembrie 1940, ceva mai târziu, Ariei trecuse să-l caute pe Vicente ca să ia împreună prânzul la El Imparcial, un restaurant venerabil aflat nu departe de magazin. Se împlineau trei săptămâni de când Vicente lipsea de la reuniunile lor de vineri seara de la Tortoni şi, după ce discutase cu Sammy, Ariei hotărâse că era momentul să afle ce-l apucase pe prietenul lor. Imediat ce intrase în magazin, după ce îl salutase pe tânărul Franz, care păzea uşa drept ca o lumânare, înarmat cu zâmbetul lui strălucitor, Ariei observase că Vicente avea un aer ciudat, ca şi cum ceva evident şi simultan imperceptibil îi alterase trăsăturile: o anumită oboseală părea să-l facă încă şi mai distant, şi mai evanescent decât era de obicei. Ariei nu scosese nici un cuvânt. Făcuse turul magazinului, privise mobilele noi, se întrebase cât o fi salariul noului angajat, apoi plecaseră pe jos spre colţul străzilor Victoria şi Salta, unde se găsea restaurantul.
Ca întotdeauna la ora prânzului, centrul oraşului Buenos Aires era zgomotos, plin de oameni grăbiţi, de vânzători ambulanţi şi de femei îmbrăcate după ultima modă care intrau şi ieşeau din magazine. Caii care trăgeau pubelele se intersectau cu maşinile şi, în pofida căldurii infernale, aproape toţi bărbaţii şi majoritatea copiilor purtau costume şi cravate, iar mulţi, ca Ariei şi Vicente, purtau pălării. Sala mare de la El Imparcial era foarte aglomerată, aşa că fuseseră aşezaţi la o masă din mijlocul localului, înghesuiţi între alte mese de la care se auzeau conversaţii animate despre meciurile de fotbal din ajun (Boca Juniors, prima echipă din clasament, o învinsese cu 5 la 2 pe ocupanta locului secund, Independiente, adjudecându-şi astfel titlul, deşi mai erau încă două zile de campionat) sau despre

încercarea Statelor Unite de a negocia cu ţările din America de Sud un acord militar de apărare reciprocă împotriva unui eventual atac din afara continentului. Dar argentinienii nu aveau încredere în uruguayeni, uruguayenii simţeau că nu pot conta pe paraguayeni, paraguayenii se temeau de chilieni, care, la rândul lor, îi priveau cu suspiciune pe argentinieni... Pe scurt, eforturile diplomatice ale lui Roosevelt nu păreau să aibă şanse de succes.

Flămând, Ariei pusese mâna pe meniu şi-i propusese lui Vicente să împartă o paella, dar Vicente era atât de concentrat la discuţia despre politică a celor trei oameni de afaceri aşezaţi la o masă alăturată, încât Ariei, fără să-i mai aştepte răspunsul, acceptase propunerea lui Gaston, chelnerul, şi ceruse o porţie de jambon şi una de orez cu sos de cerneală de sepie pentru două persoane, stropite cu o sticlă de rioja. Vicente îşi mutase atenţia dinspre masa celor trei oameni de afaceri şi privirea îi căzuse asupra ziarului pe care-l lăsase din mână bărbatul singur care îşi bea cafeaua la masa din stânga lui. întrebase printr-un gest dacă putea să-l ia şi parcursese rapid secţiunea rezervată politicii externe. în afara ştirilor despre demersurile diplomatice nord-americane, paginile erau ocupate cu informaţii despre situaţia din Grecia şi din Pacificul de Sud. îngrijorat, fără să ridice ochii din ziar, Vicente i se adresase prietenului său:

- Ştii că eu nu prea citesc ziarele, dar tu... tu ai ştiut ceva? Vreau să spun, ai aflat despre ce se întâmplă la noi?

- La noi?

Ariei nu-l mai auzise de multă vreme vorbind despre Polonia în aceşti termeni.

- Da, la noi, îi răspunsese cu un zâmbet.

Vicente înţelegea perfect mirarea prietenului său. Nu era nevoie să clarifice această confuzie măruntă, căci se disipase dintr-o singură privire sub efectul complicităţii lor.
- S-ar părea că şi la Varşovia au început să construiască un zid...
- Da, ca la Lodz. Au început s-o facă peste tot. Când nu înalţă palisade, montează sârmă ghimpată. Iar la noi, la Varşovia, fac un adevărat zid!
Ariel citea toate ziarele. Ziarele argentiniene, precum şi cele câteva ziare europene şi nord-americane care ajungeau la Buenos Aires, adesea cu săptămâni bune de întârziere. Avea şi o serie de cunoştinţe prin redacţiile marilor cotidiene din capitală, cum erau Critica şi La Nación, ca, de pildă, vărul lui, Alejo Muchnik, care scria pentru La Idea Sionista, unul dintre ziarele comunităţii evreieşti din Buenos Aires. La începutul verii australe a anului 1940, mulţi auziseră vorbindu-se despre măsurile antisemite luate de nazişti pentru a expropria bunurile evreilor, apoi pentru a-i închide în anumite imobile, dar şi despre primele convoaie trimise în Guvernoratul general al Poloniei, despre ghetoul din Lódz şi despre zidul ce începea să fie ridicat pentru izolarea cartierului evreiesc al Varşoviei. Nimeni nu ştia însă ce însemna cu adevărat viaţa în interiorul ghetourilor. Cât despre Vicente, deşi evreu şi polonez, era chiar mai puţin informat decât restul lumii, până şi în comparaţie cu argentinienii născuţi în Argentina care nu puseseră niciodată piciorul în Europa. Aflase, desigur, că în luna septembrie 1939 germanii invadaseră Polonia. Nu ignora nici faptul că germanii erau la fel de tenaci ca polonezii şi ca ruşii în profundul lor antisemitism istoric, care căpătase însă o teribilă dimensiune instituţională după 1933. Cu toate acestea, până atunci nu se lăsase convins că mama şi fratele lui, care locuiau încă la

Varşovia, şi sora lui, care reuşise să fugă în Rusia împreună cu soţul ei, s-ar fi aflat într-un pericol real. Zidul pe care tocmai îl construiseră germanii pentru a-i izola pe evreii din Varşovia delimitase o zonă nu mai mare de trei kilometri pătraţi, unde urmau să trăiască peste patru sute de mii de persoane. Patru sute de mii de oameni pe doar câteva străzi. Patruzeci la sută din populaţia oraşului în patru la sută din suprafaţa sa. O sută douăzeci şi opt de mii de locuitori pe kilometru pătrat. Cu alte cuvinte, o densitate de şase ori mai mare decât în centrul Parisului intramuros de astăzi. O densitate de trei ori mai mare decât cea de la Dacca, oraşul cel mai aglomerat din lume.
într-o primă etapă, germanii îi obligaseră pe toţi evreii care locuiau în diferite cartiere ale Varşoviei să se mute în ghetou. Apoi le venise rândul tuturor evreilor din satele din împrejurimi. Străzile erau pline de oameni. Cei mai mulţi trăiau claie peste grămadă. în doi ani aveau să moară, de frig şi de foame, o sută de mii de oameni în acest infern suprapopulat. O sută de mii aveau să piară înaintea deportărilor şi a execuţiilor, înainte de a începe transferul lor, cu miile în fiecare zi, în acele lagăre unde naziştii urmau să transforme moartea într-un mecanism industrial.
înainte de izbucnirea războiului, Vicente refuzase sistematic să citească ştirile din Europa. Preferase întotdeauna să nu discute despre ele. Iar în timpul războiului ciudat, dintre lunile septembrie 1939 şi mai 1940, putea fi auzit spunând adesea că toate poveştile astea erau nişte exagerări şi că ziarele „minţeau puţin", fără nici o îndoială. Ulterior începuse să se gândească, fără s-o spună neapărat prietenilor, că oricum nu folosea la nimic să fii informat: ce puteai face de la douăsprezece mii de kilometri distanţă? Cât despre ideea de a se întoarce în

Polonia ca să se înroleze, să fim serioşi, îl păcăliseră o dată, nu avea de gând s-o ia de la capăt. Se bătuse în război şi ajunsese chiar căpitan în armata poloneză. Dar văzuse prea bine la universitate cum îi mulţumiseră camarazii lui pentru eliberarea patriei: cu insulte, numindu-l „evreu”, de parcă asta l-ar fi împiedicat să fie polonez. în aceste condiţii, ce sens mai avea să se întoarcă şi să se lupte pentru ai lui? Care mai erau acum „ai lui”? în 1940, poate că Vicente nu ştia dacă era evreu sau polonez, dar ştia că nu mai era suficient de polonez pentru a intra în luptă, aşa cum o făcuse altădată, ca să-şi apere ţara.

- O ţii minte pe Deborah?... Ba da, ştii, prietena soră-mii care s-a măritat cu Nathan, dentistul din Poznan... I-a scris că apartamentul le-a fost rechiziţionat şi că acum locuiesc doisprezece în aceeaşi cameră...

Vicente îşi asculta prietenul povestindu-i câteva noutăţi culese de ici-colo despre viaţa din ghetou. Potrivit lui Ariei, oamenii se temeau de izbucnirea unor epidemii, se vorbea de tuberculoză, de tifos, ba unii spuneau chiar că nemţii hotărâseră să-i înfometeze pe evrei. Vicente îl ascultase fără să scoată nici un cuvânt, dar cu o tristeţe infinită, o disperare silenţioasă pe care Ariei nu întârziase s-o observe.

- Eşti în regulă, Wincenty?

Vicente răspunsese printr-o ridicare din umeri. Terminaseră orezul şi-şi băuseră cafelele. Odată ieşiţi din restaurant, privirea lui Ariei se oprise din nou pe chipul prietenului său.

- Eşti sigur că te simţi bine? Spune-mi dacă te pot ajuta. Nu ştiu, ai un aer puţin...

Vicente nu-l lăsase să-şi termine fraza. îl liniştise cu un gest aproape imperceptibil din cap şi o luase către magazinul lui. Ariei îl urmărise cu privirea având sentimentul că totuşi

se întâmplase ceva, că exista un motiv anume pentru care în timpul mesei prietenul lui fusese încă şi mai tăcut decât era de când începuse războiul.

Ariei îl văzuse îndepărtându-se fără grabă şi dispărând după colţul străzii, apoi, neputincios, îşi aprinsese o ţigară, se întorsese cu spatele şi, tulburat în continuare de atitudinea prietenului său, pornise spre casă. Vicente îşi continuase drumul spre magazin cu aceiaşi paşi lenţi, copleşit de gânduri. Căci Ariei avea dreptate: se petrecuse într-adevăr ceva despre care Vicente nu-i spusese nimic, ceva despre care nu vorbise cu nimeni încă, ceva ce schimbase modul în care îl privea pe tânărul Franz şi-l făcuse încă şi mai sibilinic decât înainte. Ce nu-i spusese Vicente prietenului său? Că înainte de a se duce la magazin în acea zi de 9 decembrie 1940, un eveniment îi confirmase temerea pe care o nutrea de câteva săptămâni, această nelinişte care-l îndepărtase de cafeneaua Tortoni şi de prietenii lui, această aprehensiune plămădită din rarele ştiri care-l atingeau fără voia lui, auzite la radio, la cafenea sau la chioşcul de la colţ: poştaşul îi adusese o scrisoare de la Varşovia, cu plicul plin de timbre germane şi de ştampile cu vulturul războinic, pe care recunoscuse imediat scrisul mamei sale.

Dragul meu,

îţi mulţumesc pentru dolari. Poate că ai auzit vorbindu-se despre marele zid construit de germani. Din fericire, am avut noroc şi strada Sienna a rămas în interior, altfel am fi fost obligaţi să renunţăm la apartament şi să ne mutăm. Aşa, măcar am scăpat de confiscare. Viaţa nu e uşoară, dar ne organizăm. Problema este aglomeraţia. Au adus mulţi evrei din alte cartiere, care umplu străzile de tristeţe. S-ar putea spune că noi am avut noroc. Chiar dacă, la fel ca toată lumea, găsim cu

greu de mâncare şi haine. A trebuit să vând bijuteriile care-mi mai rămăseseră şi paltonul de blană pe care mi l-a oferit tatăl tău când am împlinit patruzeci de ani. îţi mai aminteşti? Trimite-ne tot ce poţi. Fratele tău mai mare te îmbrăţişează şi îţi cere să-i scrii.
Mama ta care te iubeşte
Vicente îi răspunsese imediat. în ciuda neliniştii teribile care-l bântuia, îi trimisese cuvinte ce se doreau încurajatoare. Ii propusese ceea ce-i mai propusese cu cinci ani, cu trei ani şi cu doi ani în urmă, chiar înainte de izbucnirea războiului: să vină şi ea în Argentina. De fiecare dată, în pofida pogromurilor din 1935 şi 1936, în ciuda ascensiunii antisemitismului peste tot în Europa, ea refuzase. Refuzase pentru că Beri şi Rachel nu voiau să părăsească Polonia, iar ea nu voia să se îndepărteze de ei. Vicente ştia că i- ar fi fost imposibil s-o convingă pe sora lui, pentru că ea era măritată cu acel comunist care credea că va schimba lumea de mână cu ruşii. Dar despre fratele lui mai mare, Beri, căsătorit cu o doctoriţă care tocmai îi născuse un fiu, credea că mama lor îl putea lămuri să se mute la Buenos Aires cu familia. Vicente nu reuşea să înţeleagă de ce mama lui refuza să vadă că viitorul era aici, în America, nu în Europa. în cuvinte mai frumoase decât cele folosite odinioară, îi scrisese că ştia că viaţa devenise tot mai dificilă, dar că spera că vor veni toţi să întregească familia după război. Ea, Beri, soţia lui, fiul lor şi chiar şi Rachel, care plecase în Rusia. îi promisese că se va ocupa el de toate. De toate.
După prânz, Vicente îşi petrecuse după-amiaza la magazin, unde găsise doi clienţi, un bărbat singur şi un cuplu cu copii. Cuceriţi de zâmbetul lui Franz, cumpăraseră mai multe piese de mobilier. Fusese o zi bună pentru afaceri,

dar Vicente nu reuşea să-şi ia gândul de la mama lui. Detalii ale chipului ei, intonaţii ale glasului şi anumite gesturi, ca, de exemplu, felul cum îşi aranja părul, îi reveniseră brusc în minte. îl lăsase pe Franz să închidă şi plecase acasă destul de devreme, însă pe drum se oprise la tejgheaua unei cafenele ca să recitească scrisoarea: „La fel ca toată lumea, găsim cu greu de mâncare şi haine". După aceea pornise iarăşi agale, cu plicul în mână. „Ar fi trebuit să insist mai mult. Ar fi trebuit să-i repet încontinuu, săptămânal, în fiecare scrisoare. N-ar fi trebuit s-o las să rămână la Varşovia." Vicente ajunsese în Argentina în 1928, de aproape treisprezece ani. Fugise din Polonia din raţiuni complexe, variate, enorme, teribile - motive care, după ce citise scrisoarea mamei lui, i se păreau dintr- odată absolut futile.

Când ajunsese acasă, Rosita băgase copiii în baie şi tocmai începuse să pregătească masa. Vicente înconjurase cu privirea micul apartament unde locuiau de câteva luni. De ce acel salon mic, cu canapeaua lui mică şi cu balconul lui mic, de ce acea sufragerie mică, cu masa ei rotundă din lemn întunecat şi cu bufetul ei încă şi mai sumbru, de ce acea bucătărie mică, a cărei gresie albă era înveselită de o friză din carouri albastre, de ce acel culoar îngust care ducea în mica încăpere a copiilor şi la micul lor dormitor - de ce acel loc cu totul neînsemnat devenise primul loc din viaţa lui pe care-l considerase un cămin în adevăratul înţeles al cuvântului? Fără să caute un răspuns la această întrebare, chiar fără să conştientizeze faptul că şi-o pusese, Vicente se întorsese către nevasta lui, care ieşise din bucătărie şi se apropiase de el. O privise fără nici un cuvânt.

- Ţi-e bine? Rosita observase că nu era în apele lui. Parcă ai fi...

în loc de răspuns, Vicente îi adresase un surâs aproape imperceptibil. Rosita îl ajutase să-şi scoată sacoul şi, aşezându-l pe umeraş, văzuse scrisoarea iţindu-se din buzunar. Curioasă, luase plicul şi studiase scrisul atât de personal, atât de atent, al Gustawei.

- Ce ţi-a scris?
- Nimic deosebit... o să ţi-o traduc mai târziu.

Rosita nu insistase. Pusese scrisoarea pe o etajeră şi, fără nici o vorbă, îşi luase soţul în braţe. Fără nici o vorbă, îl strânsese la pieptul ei. Fără nici o vorbă, îl sărutase pe frunte, pe pleoape, pe obraji. Apoi, cum copiii se puseseră pe urlat, strigând după ea, îl luase de mână şi îl forţase s-o urmeze în baie.

Martha, Ercilia şi Juan José stăteau toţi trei în cadă. Se jucaseră, se stropiseră şi făcuseră lăcăraie peste tot. Lui Juan José îi intrase săpun în ochi. Surprinse de apariţia tatălui lor, fetele tăcuseră imediat. Vicente se aplecase la marginea căzii şi le îmbrăţişase. Rosita se întorsese la bucătărie, iar el îşi suflecase mânecile cămăşii ca să se ocupe de Juan José.

- Ce-ar fi să mergem la Las Cuartetas, în loc să mâncăm acasă?

Apa era pe punctul să dea în clocot şi Rosita, care deschisese deja cutia de carton cu ravioli, cumpărată de la fabrica de paste din colţul străzii, nu-şi putuse ascunde o grimasă de nemulţumire la auzul propunerii. Martha şi Ercilia, în schimb, înfăşurate în prosoape, primiseră ideea cu chiote de bucurie, Juan José începuse să zâmbească fericit din braţele lui Vicente, molipsit de entuziasmul surorilor lui, căci nu avea cum să înţeleagă despre ce era vorba, aşa că Rositei nu-i rămăsese decât să se declare de acord, după câteva secunde, şi să surâdă la rândul ei. îi ajutase pe copii să se îmbrace, în timp ce Vicente se

schimba, şi, un sfert de oră mai târziu, părăseau imobilul din strada Paranâ.
Căzuse noaptea şi aerul începea, în sfârşit, să se răcorească. Rosita, Vicente şi copiii se îndreptaseră către avenida Corrientes, pe care coborâseră odată cu mulţimea pestriţă. La lumina felinarelor, a chioşcurilor şi a zecilor de firme luminoase ale teatrelor şi librăriilor, merseseră pe jos până la Las Cuartetas, pizzeria care se deschisese cu trei ani în urmă şi care începea să- şi clădească un renume. Vicente îşi purta fiul pe umeri, iar Rosita le ţinea de mână pe cele două fetiţe. Pe drum, Vicente îi făcuse rapid rezumatul scrisorii primite de la mama lui. Repetarea acelor cuvinte, oricât de dureroase, îl ajutase, dacă nu să uite vinovăţia pe care nu va reuşi niciodată să şi-o şteargă din suflet, măcar să-şi regăsească acea bună dispoziţie pe care copiii i-o induseseră parţial când sosise acasă. Rosita îl liniştise, spunându-i că, cel puţin, primiseră în fine nişte veşti, că războiul nu avea să dureze la nesfârşit şi că, într-o bună zi, ojalâ, Gustawa avea să li se alăture la Buenos Aires. Vicente o aprobase. Ştia că vorbele calde ale soţiei sale ascundeau şi o serie de reproşuri. Cu câţiva ani în urmă, Rosita îi spusese că, dacă voia într-adevăr ca mama lui să se mute în America de Sud, trebuia să le scrie fratelui şi surorii lui sau să se ducă s-o ia. Dar Vicente nu făcuse nimic. Mai mult, îi mărturisise că de când ajunsese în Argentina înţelesese că mulţumită exilului putuse, printre altele, să-şi câştige independenţa, iar acum nu era convins că ar fi dorit să trăiască din nou lângă ea. Pe cât de mult îl uşurase îndepărtarea de mama lui în 1928, pe atât îl chinuia astăzi distanţa dintre ei.
în timp ce mergeau spre restaurant, Vicente şi Rosita schimbaseră apoi subiectul. După ce discutaseră despre

şcoala fiicei lor şi despre învăţătoarea pe care Vicente nu o considera „la înălţime”, Rosita îşi anunţase soţul că avea de gând, după ce fiul ei începea să meargă la şcoală, să-şi reia studiile de farmacie pe care le întrerupsese odată cu căsătoria.

- De ce? Magazinul începe să ne aducă bani. Numai în după-amiaza asta am vândut o canapea şi o masă de sufragerie cu opt scaune! Câştig destul de bine... Voi avea bani întotdeauna. N-ai de ce să-ţi faci griji.

- Dar nu-mi fac griji! Pur şi simplu vreau să-mi reiau studiile. Rosita îşi privise o clipă soţul în tăcere şi, văzându-i tulburarea, adăugase pe un ton mult mai blând: Nu acum. Nu e urgent, nu mă grăbesc. Dar într-o zi... într- o zi, mi-ar plăcea... într-o zi...

Rosita nu-şi încheiase propoziţia. Nu era necesar, căci Vicente înţelesese.

- Mi Rusita...

„Micuţa mea rusoaică.” îi adresase un zâmbet plin de tandreţe când rostise această poreclă pe care i-o dăduse imediat după ce se cunoscuseră, schimbându-i o singură literă din prenume. Apoi, cum Rosita avea ambele mâini ocupate cu cele ale fiicelor lor, în loc să le despartă, apucase mâna fetei mai mari şi toţi cinci îşi continuaseră drumul, încă şi mai uniţi ca înainte. Traversaseră interminabilul bulevard 9 de Julio şi, în faţa pizzeriei, aşteptaseră printre cei vreo douăzeci de bărbaţi la costum, cu cravată, care se înghesuiau să prindă un loc, după care stătuseră din nou la coadă la tejghea. înainte de a reuşi să se aşeze la una dintre măsuţele din marmură, comandaseră o musarela mare, o fugaza mică, trei porţii de faina, o limonadă pe care fetele urmau s-o împartă şi o sticlă de bere de un litru, marca Quilmes, din care Vicente avea să bea trei sferturi. Ca să le facă plăcere copiilor, Vicente

începuse să vorbească despre vacanţa de vară, deşi mai erau trei săptămâni până atunci. Le propusese ca, în loc să meargă la Mar del Plata cu părinţii Rositei, ca în anul precedent, să se ducă la
Piriâpolis, în Uruguay. Cum cele două destinaţii erau la fel de propice pentru bucuriile copilăriei, adică pentru jocurile de plajă şi activităţile menite să le umple timpul după-amiaza şi seara, toată lumea primise ideea cu entuziasm.
- La naiba!
Vicente îşi pătase cravata crem şi cămaşa albă cu sos de roşii. Rosita pusese imediat mâna pe un şerveţel ca să-l şteargă.
- Of, nu pot să cred! Ce-ţi veni să te îmbraci aşa de elegant când ştiai că mergem la pizza?
Fetele izbucniseră în râs, iar Vicente se justificase:
- Trebuie să fii întotdeauna bine îmbrăcat când ieşi din casă. Să fii pregătit. Nu ştii niciodată cu cine poţi să te întâlneşti...
Cum copilele îl priveau mirate, se întorsese către ele ca să explice:
- Pe lângă asta, este o dovadă de politeţe faţă de toţi necunoscuţii cu care te intersectezi. E bine să le arăţi că ai făcut un efort, un gest pentru ei. La fel ca atunci când mănânci frumos, nu o faci doar pentru tine...
îşi luase cravata în mâini şi, ca să le facă să râdă, adăugase:
- Nu doar ca să nu te murdăreşti... ci, mai ales, pentru celelalte persoane din jurul mesei.
Sosirea providenţială a chelnerului cu două porţii de zuppa inglese, cealaltă specialitate care asigura succesul localului, alături de pizza, pusese capăt cursului despre regulile etichetei în care se lansase Vicente - şi pe care le încălcase primul, repezindu-se asupra unuia dintre deserturi şi devorându-l pe jumătate ca un căpcăun. Foarte

repede, toată lumea începuse să lucreze cu linguriţele prin boluri şi râsetele izbucniseră din nou în jurul mesei. Vicente abia îşi terminase partea de desert când îi mărturisise soţiei intenţia ca, imediat ce magazinul începea să meargă „de la sine”, să caute un furnizor bun de mobilă New Style, pentru a extinde oferta dincolo de mobilierul rustic fabricat de tata-socru.

- Nu înţeleg, mai devreme mi-ai spus că se vând din ce în ce mai bine.

- Da, şi nu vreau în nici un caz să renunţ la ele, dar... dar ar fi bine ca magazinul să devină mai... cum să spun?... Altceva. Vadul e bun, cu circulaţie bună, iar Franz mi-e de mare ajutor. Sunt convins că putem atrage o clientelă mult mai rafinată...

Rosita terminase zuppa inglese a copiilor cu un surâs pe chip: tatăl ei îi „deschisese” magazinul lui Vicente ca să-i ajute să trăiască mai bine. Era un cadou extraordinar, pentru care Vicente, prea orgolios, nu-i mulţumise niciodată aşa cum ar fi trebuit. Pe de altă parte, îi făcea plăcere să audă că soţul ei dorea altceva, că dorea întotdeauna mai mult decât ceea ce viaţa (sau tatăl ei) îi ofereau. Acesta era motivul pentru care îl admira atât de mult, această grandoare divină, această ambiţie naturală, cu care nu se lăuda niciodată, dar care îl stăpânea aşa cum zgârcenia îi stăpâneşte pe avari.

- Cum adică, trebuie să mergem la petrecerea de bar mitzvah a fiului lui Esther?

- Da, duminica viitoare. Ţi-am adus aminte de două ori săptămâna trecută.

- Da? Eşti sigură?... Ce idee să ţii în continuare sărbători din astea!

Când ieşiseră din pizzerie şi o luaseră înapoi spre strada Paranâ, Rosita îi amintise soţului ei de această obligaţie familială despre care ştia precis că el o considera absurdă.

- Ce ţi se pare aşa de ciudat? E normal... suntem argentinieni, dar suntem puţin şi evrei, nu crezi?
- Evrei?!... Dar nu mai facem nimic ca evreii... Până şi părinţii tăi, cu tot cu accentul lor gros să-l tai cu cuţitul, preferă să vorbească în spaniolă, nu în idiş! Şi nu poartă niciodată kippa! Au uitat de mult gulaşul, borşul de sfeclă şi gefilte fisch-ul! Nu mai mănâncă decât carne, pizza şi paste, la fel ca noi, ca toţi argentinienii!

Rosita preferase să nu continue această discuţie inutilă. îşi spusese de multe ori că se căsătorise cu un bărbat care, evreu sau nu, devenise rapid polonez şi, apoi, la fel de repede, argentinian. Era încă unul dintre motivele pentru care îl iubea. în acelaşi timp, ştia că oricum se va duce cu copiii la petrecerea de bar mitzvah a fiului surorii ei... şi că era foarte posibil ca Vicente să se decidă, în ultimul moment, să li se alăture.

Juan José dormea deja liniştit în braţele tatălui său, iar Martha şi Ercilia, fericite, mergeau în tăcere, ţinându-se de mână; Vicente şi Rosita continuaseră să discute despre nimicuri cotidiene, tachinându-se cu tandreţe, ca un cuplu pe care nimic nu l-ar putea despărţi niciodată

.Vacanţa de vară se petrecuse cu bine. Vicente, Rosita şi copiii se întorseseră de la Piriâpolis la Buenos Aires, iar

viaţa îşi reluase cursul. Cursul... cursul... cum să-l definim? Cursul calm? regulat? familial? familiar? Nu. Viaţa îşi reluase inevitabil cursul. Inevitabil, Rosita se întorsese la curăţenie, la bucătărie, la călcat rufe. Inevitabil, fetele reîncepuseră şcoala. Inevitabil, Vicente îşi reluase munca la magazinul de mobilă. Viaţa îşi reluase inevitabil cursul - dar ce importanţă putea avea ceea ce se întâmpla la Buenos Aires, în acea lună de martie 1941, atunci când veştile primite din Europa erau din ce în ce mai grave?
La Piriâpolis, de-a lungul lunilor ianuarie şi februarie, Vicente începuse să citească zelos presa, iar ştirile din Polonia reuşiseră să-i transforme dragostea pe care o nutrise pentru această ţară într-o ură adâncă, perfidă, muşcătoare, care începuse să-l macine pe interior şi pe care, în sinea lui, fusese nevoit s-o recunoască, deşi îi era încă greu s-o mărturisească în faţa altora. Această ură pe care începea s-o resimtă faţă de Polonia şi faţă de polonezi, din motive încă inexplicabile (polonezii catolici sufereau la fel de mult ca evreii sub ocupaţia germană), o resimţea, încă şi mai abitir, faţă de Germania şi germani. în zilele noastre, nimic n-ar putea să pară mai firesc venind din partea unui evreu polonez. Pentru el însă reprezenta o răsturnare totală a situaţiei. în ultimii ani de liceu, la Varşovia, Vicente descoperise cu adoraţie poezia germană. Nu doar pe Goethe, pe Schiller, pe Hölderlin, pe Novalis şi pe Heine, ci şi pe Mörike, pe Nikolaus Lenau, alături de alţi poeţi romantici minori. în 1924 se gândise chiar să-şi continue studiile la Berlin. La vârsta de douăzeci şi patru de ani, limba lui naturală, folosită în toate conversaţiile, era polona, pe care o vorbea perfect, fără acel accent uşor cântat cu care venise de la Chelm la Varşovia, dar Vicente vorbea deja mai bine germana decât adevărata lui limbă

maternă, idişul. în primul an de universitate, colegii îi ironizaseră adesea această aplecare pentru literatura şi limba germană, pe care Vicente o apăra cu un patos european precoce, întrucât pasiunii pentru Germania i se adăuga o curiozitate amicală faţă de Franţa, Italia, Spania sau Anglia. Putea discuta ore în şir despre particularităţile acestor ţări, despre punctele forte ale fiecărei culturi. Totuşi, în adâncul sufletului său, Polonia rămânea patria, iar Germania, un posibil paradis.
Din acel martie trist al anului 1941, Vicente avea să se urască pe sine de două ori: se detesta pentru că se simţise polonez şi se detesta încă şi mai tare pentru că îşi dorise să fie german. Nutrea o ură dublă faţă de el însuşi, pe care sentimentul evreităţii n-avea s-o poată ostoi niciodată. „De ce am fost până acum copil, adult, polonez, soldat, ofiţer, student, soţ, tată, argentinian, vânzător de mobilă, dar niciodată evreu? De ce n-am fost niciodată evreu aşa cum sunt astăzi - astăzi, când nu sunt nimic altceva?” Ca toţi evreii, Vicente îşi asumase numeroase identităţi înainte ca naziştii să-i demonstreze că una singură îl definea: aceea de evreu. La Varşovia făcuse parte din acea burghezie luminată care se săturase să aparţină poporului evreu, dacă asta însemna să te îmbraci tot timpul în negru şi să fii puţin mai arhaic decât vecinul. Identitatea evreiască nu fusese nicicând atât de importantă pentru el. Şi iată că, dintr-odată, a fi evreu rămăsese tot ce conta. „Dar de ce sunt evreu? De ce astăzi nu mai sunt şi altceva? De ce nu pot să fiu evreu şi să continui să fiu tot ceea ce am fost şi mai înainte?”
Una dintre trăsăturile cele mai teribile ale antisemitismului este aceea că nu le permite anumitor bărbaţi şi anumitor femei să înceteze de a se mai considera evrei, îi îngrădeşte

în această identitate indiferent de voinţa lor - cu alte cuvinte, dă o sentinţă definitivă cu privire la ceea ce sunt ei. Vicente nu simţea că i se oferise ceva, că i se lărgise orizontul, că i se clarificase ce sau cine era. El nu-şi spunea: „Ah, cel puţin acum ştiu că sunt evreu!” La fel ca mulţi alţi evrei, începea să înţeleagă că antisemitismul are nevoie de semiţi ca să existe, că dacă un antisemit se defineşte tocmai prin faptul că este antisemit, el nu poate tolera pretenţia unui semit de a nu se autodefini ca semit, fiindcă este.

Nu e o întâmplare că problema definiţiei precise a „evreităţii” pusese administraţia nazistă în faţa unor dificultăţi neaşteptate. Şi nu din întâmplare, această problemă nu a fost niciodată rezolvată pe deplin. Oare un evreu necredincios este la fel de evreu ca unul care crede în Dumnezeu? Oare un evreu ai cărui părinţi sau bunici nu sunt toţi evrei este un evreu autentic? Putem admite existenţa unei „a treia rase”, ai cărei evrei „parţiali”, evrei „pe sfert” şi evrei „pe jumătate şi pe trei sferturi” sunt la fel de dăunători ca evreii „sută la sută”? Şi ce este un evreu care nu arată ca un evreu, adică nu are un aer viclean, părul negru şi nasul coroiat? Ce ne facem cu evreii convertiţi la creştinism sau cu evreii care s-au însurat cu nemţoaice ori cu evreicele care s-au măritat cu nemţi? Necunoaşterea acestei calităţi - sau, cum ar spune un antisemit (ori un evreu care are umor), a acestui defect - nu va împiedica totuşi administraţia nazistă să se aplece asupra modalităţilor de expropriere a evreilor, apoi de concentrare, apoi de deportare şi, în sfârşit, de exterminare.

Nu este uşor să înţelegi de ce au simţit antisemiţii germani, exact în acel moment al istoriei, nevoia nu doar să-i definească pe evrei, nu doar să-i exproprieze, nu doar să-i

adune la un loc, nu doar să-i deporteze, ci şi să-i distrugă pentru că erau evrei. Este însă de netăgăduit că naziştii nu ucideau evrei pentru că erau polonezi, bătrâni, inutili, blonzi, căsătoriţi, celibatari, şchiopi sau pentru că le puţea gura. îi omorau pentru că erau evrei. în 1941, a fi evreu devenise, prin grija celor care căutau să-i extermine, condiţia fundamentală a milioane de persoane care, precum Vicente, nu acordaseră niciodată prea mare importanţă acestei caracterizări, acestei apartenenţe pe jumătate religioase, pe jumătate etnice şi pe trei sferturi orice altceva. în 1941, a fi evreu devenise autodefinirea care excludea orice altă identitate. O identitate unică pentru milioane de indivizi şi cea care avea să-i ducă la pierzanie. Vicente reîncepuse să meargă la Tortoni în fiecare vineri, câteodată şi sâmbăta. După ce închidea magazinul, se întâlnea cu prietenii lui. Acum, conversaţiile cu Sammy şi Ariei se învârteau exclusiv în jurul subiectului pe care încercase atât de mult să-l evite înaintea verii: situaţia din Europa, în martie 1941, un prieten de-al lui Ariei, François Martin, un francez exilat la Buenos Aires, care lucrase la Ministerul Afacerilor Externe până ce mareşalul Pétain fusese numit în fruntea guvernului de către preşedintele Lebrun, îi povestise despre acea obsesie (la care naziştii tocmai renunţaseră, dar el n-o ştia) de a trimite un milion de evrei pe an în Madagascar. Aşa-numitul Madagaskar Projekt, elaborat de germani, în principal, în mai şi iunie 1940, presupunea ca Franţa să cedeze insula Madagascar Germaniei, care urma să se debaraseze de evrei organizând o insulă-ghetou, o rezervaţie de evrei, condusă de un guvernator de la SS, ai cărei locuitori ar fi putut servi drept ostatici pentru a asigura docilitatea camarazilor lor din America. Pe de altă parte, modul în care germanii

„vânduseră” ideea Franţei putea lăsa de înţeles că nu urmăreau altceva decât să creeze un stat evreu, şi aceasta fusese interpretarea pe care François Martin i-o prezentase lui Ariei.

- De fapt, ceea ce vor să facă nemţii nu diferă prea mult de ceea ce vrea să facă vărul tău Alejo în Palestina...

- Da, Sammy, numai că vărul meu şi prietenii lui de la La Idea Sionista vor să plecăm în Palestina ca să fim împreună - şi fericiţi. Nu sunt sigur că asta este şi intenţia naziştilor...

- Da, poate, nu ştiu ce să zic... în orice caz, în ce mă priveşte nu-mi dau seama ce-aş putea face în fundul Africii, mai ales în compania unora ca voi!

Ariei primise cu un zâmbet cuvintele lui Sammy, apoi îşi reluase ideea:

- Nici eu nu m-aş vedea trăind vreodată într-o ţară populată numai cu evrei. Dar nu asta e problema. Voiam să spun că e ridicol să-ţi imaginezi aşa ceva. Este absurd să vrei să ne defineşti aşa. Tehnic, da, suntem evrei. Practic, nu suntem. Dacă mamele noastre sunt evreice, pentru unii înseamnă că suntem evrei, dar pentru alţii nu înseamnă nimic. Gândeşte-te cât de ridicolă este definiţia asta: dacă mă însor cu o fată goy, copiii mei nu vor fi evrei, dar, dacă ei, la rândul lor, oricât de goyim ar fi, se căsătoresc cu evreice, voi avea nepoţi evrei! Nu e aberant?

Ca de obicei, Ariei avea o opinie foarte clară despre subiect.

- Aşa, şi?

- Atât şi nimic mai mult. Dar e ceva groaznic. Ideea asta ascunde ceva monstruos.

- Nu văd ce... decât dacă mă gândesc la biata femeie care ar accepta să se mărite cu tine!

- Da, foarte amuzant... Ceea ce este monstruos este că dacă mama ta e franţuzoaică, italiancă sau spanioloaică, asta nu te transformă automat în

francez, italian sau spaniol, nu? Dar, dacă eşti fiul unei evreice, pentru unii, vei fi inevitabil evreu, cu sau fără voia ta.

Sammy nu-şi pusese niciodată prea multe întrebări despre propria-i identitate. O accepta fără să-i fie clar despre ce era vorba. Ariei, din contră, nu acceptase niciodată comentarii legate de persoana lui. Aşa că a-i spune ce era el, fără drept de apel, ce va fi pentru totdeauna... Cei trei bărbaţi stăteau în picioare, în jurul unei mese de biliard aflate în sala din spate. Ariei şi Sammy aveau tacuri în mână, pe când Vicente, sprijinit de un zid, îşi netezea borurile pălăriei cu gesturi pe cât de atente, pe atât de monotone.

- Şi tu, Wincenty? Tu ce părere ai despre asta?
- Nu ştiu... E bizar, în ultima vreme, fără să pot spune de ce, mă simt tot mai evreu...

Sammy, căruia îi ieşise un carambol, se întorsese spre el intrigat. Ariei, la rândul lui, îl privise blând, aşteptând urmarea. Dar, după ce dăduse glas acelui enunţ enigmatic, Vicente tăcuse, aşa cum i se întâmpla atât de des în ultima vreme.

- Te simţi tot mai evreu?... Ce vrei să spui, mai exact?
- îţi aminteşti de Pawel, din armată?

Ariei încuviinţase din cap, iar Vicente se întorsese spre Sammy să-i povestească:

- Mama lui Pawel era evreică şi tatăl, creştin. Omul se simţea bizar, pentru că atunci când îl întrebai dacă era creştin spunea întotdeauna că nu, fără nici o reţinere, dar la întrebarea dacă era evreu răspundea întotdeauna că nu, simţindu-se vinovat.

Vicente făcuse încă o pauză, ca şi cum ar fi aşteptat ca prietenii lui să-l ajute să-şi clarifice gândurile. Sammy însă nu făcuse decât să schiţeze un surâs şi înconjurase masa ca

să-şi pregătească următoarea lovitură, iar Ariei îşi aprinsese o ţigară, aşteptând ca Vicente să continue. Vicente îşi privise prietenul şi, brusc exaltat, parcă îmbătat de frazele care i se formau în minte, îşi dezvoltase teoria pe un ton dintre cele mai stranii:

- E ca şi cum în asta ar consta diferenţa. E ca şi cum a fi creştin ar însemna să aparţii unei haite unde nimeni nu dă doi bani pe ce simţi, pe când a fi evreu ar însemna să accepţi o origine, dar nu pentru a te regăsi împreună cu alţii, ci pentru a fi singur şi nefericit. E ca şi cum această origine evreiască ar fi o valiză mare pe care suntem obligaţi s-o târâm după noi toată viaţa. O valiză mare, plină de manuscrise vechi, într-un alfabet ilizibil... în alfabetul ilizibil al unei limbi pe care nici măcar n-o mai vorbim! E ca şi cum a fi evreu, nefiind o naţionalitate, pentru că nu avem un teritoriu, ar ajunge să fie precum... precum o moştenire atât de grea... atât de mare... Ca şi cum, odată născuţi într-o ţară străină, ar fi trebuit să ne convingem că teritoriul nu conta, ci că eram definiţi de ceva mai puternic, mult mai puternic, dar şi mult mai dureros, ceva de neclintit, care ne făcea identitatea ineluctabilă, irevocabilă. Şi, pe de altă parte, cu neputinţă de împărtăşit.

Sammy se oprise din nou din joc. Asemenea lui Ariei, îl privea pe Vicente surprins de debitul verbal al acestuia. Vicente, din ce în ce mai febril, din ce în ce mai disperat, continuase, pe punctul de a izbucni în lacrimi:

- Şi această identitate incredibilă, dureroasă, absurdă şi incontestabilă în acelaşi timp, poartă totuşi ceva minunat în ea... Un popor fără stat, o modalitate de supravieţuire croită pentru o comunitate autentică, dar o comunitate neclădită pe regi, pe o limbă, pe un teritoriu comun sau pe războaie purtate împreună... nici pe un dumnezeu, ca să fim

cinstiţi, fiindcă aproape nimeni nu mai crede... ci doar pe câteva cărţi şi pe o grămăjoară de amintiri, din ce în ce mai şterse...

- Dar şi pe ideea stupidă că cineva ne-a ales, nu? Pe ideea că un dumnezeu ne-ar fi ales pentru ceva. Deşi nimeni nu ştie exact pentru ce.

Cu aceeaşi privire de posedat, Vicente îi prinsese braţul lui Ariei cu ambele mâini.

- Da, da, aşa este! Exact aşa! Suntem diferiţi. Suntem diferiţi în raport cu orice, suntem diferiţi faţă de oricine. Suntem diferiţi fără termen de comparaţie. E singurul lucru care contează. Suntem singurul popor fără o armată, fără un stat. Şi am fost aleşi, dar n-am ştiut niciodată de ce am fost aleşi. Am fost aleşi doar ca să ne punem întrebarea de ce am fost aleşi! Asta este! Suntem evrei. Eu sunt evreu. Dar nu ştim ce înseamnă asta. Nu avem nici cea mai mică idee. Partea cea mai frumoasă şi cea mai tristă, în acelaşi timp, e că nu vom înceta niciodată să ne întrebăm, dar nu vom şti niciodată.

Vicente îşi privise fix prietenul. Ochii lui străluceau atât de puternic, încât Ariei, speriat de exaltarea lui, schiţase un gest spre a-l calma. Fusese însă nevoie de hohotul de râs brusc şi zgomotos al lui Sammy ca să-l smulgă din acea stare de beţie febrilă. Vicente zâmbise şi îşi regăsise stăpânirea de sine. Aprinzându-şi o ţigară Commander, continuase pe o voce fragilă, ezitantă:

- Şi... nu ştiu... cred... astăzi cred... că deşi e frumos şi trist, avem cu ce să ne mândrim.

Vicente dăduse drumul la braţul prietenului său din adolescenţă, dar Ariei, acum amuzat de această izbucnire, îşi trecuse mâna ca de urs peste umerii lui, ţinându-l aproape. Sammy îi privea surâzător.

- Dar dacă reuşesc să-i trimită pe toţi evreii în Magadascar, ce ne facem? Cum o să ne mai diferenţiem?... O să avem o ţară şi-o să fim la fel ca toţi ceilalţi, nu-i aşa?
- Ma-da-gascar, îl corectase Ariei.
- Dacă reuşesc, atunci va trebui să ne schimbăm. Va trebui să învăţăm să fim evrei în alt fel, aşa cum suntem polonezi sau ruşi. Sau argentinieni. Aşa cum suntem o mulţime de lucruri care, de fapt, nu sunt niciodată nimic cu adevărat. Lucruri care nu au nici o importanţă, lucruri care trec aşa cum trec anotimpurile...
După aceste cuvinte, mai apăsate, Vicente schiţase minusculul lui surâs obişnuit, provocându-l pe Sammy să continue.
- Sunt de acord cu tine. Eu m-am simţit întotdeauna rus, am fost sigur că sunt rus... apoi, la şase luni de când ajunsesem aici, mă convinsesem că sunt argentinian, nu rus. E ca la fotbal: când am venit, tata a găsit un apartament în cartierul Nunez, aşa că am ţinut cu River. Acum sunt gata să mă bat cu oricine ca să apăr tricoul albastru cu auriu al celor de la Boca.
Vicente îi mulţumise pentru aceste cuvinte dând aprobator din cap şi se întorsese spre Ariei:
- Şi tu?
- Da, şi eu sunt de acord cu tine. Aş putea spune acelaşi lucru, că nu ştiu mai nimic... Evreu?... Ne-evreu? Depinde dacă mama e prin preajmă sau nu!... Cât despre Madagascar, sunt sigur că va fi fără mine. E ca la petreceri: cel mai distractiv e să te duci la alea unde nu eşti invitat.
Cei trei prieteni mai comandaseră câte un rând de gin, iar Ariei şi Sammy îşi reluaseră partida de biliard, în timp ce Vicente îşi termina ţigara. Profitând de faptul că Ariei ratase o lovitură, Sammy reuşise trei caramboluri succesive, câştigând jocul. Ariei începuse să vorbească din

nou în timp ce-i plătea cei treizeci de pesos pe care pariaseră.

- înainte, în Grecia, şi chiar la Roma, când pierdeai, era din vina zeilor. După aceea, creştinii spuneau că dumnezeul lor îi abandonase. Noi, evreii, pierdem de fiecare dată din cauza altora. întotdeauna, e vina altcuiva. Pe bună dreptate, e ca şi cum am da întotdeauna vina pe alţii ca să ne demonstrăm nouă înşine că suntem unici. Că noi suntem cei aleşi, fiindcă suntem singurii care suferă atât de mult. Şi care gândesc atât de mult! în realitate, ne urăsc toţi. Ne urăsc fiindcă ne invidiază, fiindcă sunt geloşi pe suferinţa noastră. Vor să ne umilească fiindcă suntem cei mai năpăstuiţi, pentru că suntem „extraordinar de disperaţi”.

Vicente îi aruncase o privire plină de afecţiune lui Ariei şi trăsese concluzia:

- E adevărat. Fericirea noastră e consecinţa unei nefericiri extreme.

Wincenty, Wincenty al meu, sufletul meu, copilul meu, Aici, totul a devenit complicat. Mulţi dintre vecinii din imobil au murit în ultimele luni. Beri îngrijeşte bolnavii pentru câţiva zloţi, dar majoritatea n- au cu ce plăti. Nu ştiu ce-o să se întâmple cu noi. Shlomo ne ajută cât poate, dar e greu şi pentru el. Germanii nu mai vorbesc cu noi, ne tratează ca pe nişte animale. Oamenii mor de foame pe străzi şi nici măcar nu ne mai oprim când vedem câte un cadavru. Ieri am văzut pe fereastră o femeie care se învârtea în sus şi în jos pe trotuar. S-a plimbat aşa ore în şir, cu copilul ei mort în braţe. Plângea şi urla, îşi strângea la piept copilul mort şi li-l arăta trecătorilor. Sute, poate mii de oameni au trecut pe lângă ea, dar nimeni nu l-a văzut. Nimeni. Nimeni nu i-a văzut copilul mort. Era ca şi cum n-ar fi existat. Ce

bine că eşti departe de aici, dragul meu Wincenty, şi că sora ta a reuşit să plece în Rusia.
Mama ta, care se gândeşte mereu la tine
Vicente primise scrisoarea, pusă la poştă în ghetoul de la Varşovia pe 6 septembrie 1941, în dimineaţa zilei de 13 octombrie. Se întâlnise cu poştaşul când se întorcea de la şcoală, unde lăsase fetele. Urcase acasă şi o citise în timp ce Rosita călca fără grabă hainele copiilor şi Juan José se juca în pătuţul lui. Când terminase scrisoarea, privirea i se pierduse în hăul insondabil care se întindea dincolo de zidurile micului lor apartament. Rosita îi observase imediat tristeţea şi, timid, continuând să calce minuscula pijama a fiului lor, îl întrebase ce „povestea” mama lui.
- Spune-mi... ce povesteşte?
„Ce povesteşte?” Vicente o privise lung, în tăcere. Apoi, fără să se gândească, îi întinsese scrisoarea. Rosita zâmbise trist şi-i şoptise un reproş blând:
- Doar ştii că nu vorbesc polona...
Vicente se uitase la ea cu duioşie. Impresionat de bunăvoinţa sau de mila ei, îşi ceruse iertare. Apoi îi relatase conţinutul scrisorii de la mama lui. O făcuse calm, lent, ca şi cum ar fi vorbit despre vremea de mâine sau, mai curând, despre cum a fost ieri, adică despre ceva lipsit de importanţă şi, concomitent, inevitabil. îi spusese cu greutate că viaţa la Varşovia era tot mai aspră. îi spusese cu greutate că mama lui era fericită că el era la Buenos Aires şi sora lui, în Rusia. îi spusese cu greutate că mama şi fratele lui erau încă în viaţă. îi fusese greu să-i spună toate acestea, foarte greu: făcuse un efort uriaş să înşire cuvintele unul după celălalt, să formeze din ele fraze şi să i le împărtăşească soţiei lui.
în momentul în care Vicente, cu preţul aceluiaşi efort intens şi pe acelaşi ton monoton, îi povestise despre femeia care

urla cu copilul mort în braţe, Rosita se oprise din călcat şi se apropiase de soţul ei. în continuare aşezat, Vicente lăsase scrisoarea să-i alunece din mână. Rosita îi luase capul în mâini şi, în picioare lângă el, i-l apăsase pe pântecul ei.
în aceeaşi zi, la douăsprezece mii cinci sute de kilometri de Buenos Aires, nu prea departe de Königsberg, în orăşelul Rastenburg, lângă Wolfsschanze, „Bârlogul Lupului”, cartierul general al lui Hitler, Reichsführerul Heinrich Himmler se întâlnea cu şeful SS şi al poliţiei Guvernământului General, Friedrich-Wilhelm Krüger, şi cu şeful SS şi al poliţiei districtului Lublin, Odilo Globocnik. Cei trei bărbaţi se cunoşteau, se întâlniseră deja la Berlin şi la Lublin, unde Himmler se ducea adesea. Discutaseră despre ceea ce încă mai numeau „soluţia teritorială” a chestiunii evreieşti: ideea deportării tuturor evreilor din Europa, nu în Madagascar, ci spre Est. Krüger studiase deja consecinţele şi detaliile tehnice, iar Globocnik devenise un susţinător entuziast al punerii ei în practică. Totuşi, abia în acea zi de 13 octombrie 1941 se întâlniseră cei trei ca să discute serios, preţ de două ore, despre ceea ce va deveni primul masacru instituţional şi industrializat din istoria omenirii.
încă de la începuturile nazismului, birocraţia germană putuse să se bazeze pe precedente şi să facă trimitere la reţetele verificate de creştinătate; funcţionarii ei găsiseră nenumărate surse de inspiraţie în vasta experienţă administrativă pe care Biserica şi statul le-o lăsaseră moştenire. Care erau aceste precedente şi aceste reţete, în ce consta această inspiraţie? în cei o mie cinci sute de ani care se scurseseră de când creştinismul se transformase în religie de stat, în cursul cărora o evoluţie cum nu se poate

mai coerentă sintetizase un discurs care începuse prin a le spune evreilor: „Nu aveţi dreptul să trăiţi printre noi dacă rămâneţi evrei”, apoi: „Nu aveţi dreptul să trăiţi printre noi” şi, în sfârşit: „Nu aveţi dreptul să trăiţi”. în ianuarie 1939, Hitler formulase „profeţia” aneantizării totale a rasei evreieşti în Europa. Abia în vara boreală a acelui an, 1941, o succesiune de decizii luate la Berlin au schiţat contururile masacrului din următorii patru ani. La începutul lunii iulie, convins că „războiul din Est e deja practic câştigat şi că bolşevicii nu-şi vor reveni niciodată din înfrângerile ce le-au fost administrate”, aşa cum îi precizase ministrului său al propagandei, Joseph Goebbels, Hitler anunţase că dorea deportarea tuturor evreilor din teritoriile ocupate de Germania spre lagăre de muncă din Polonia, apoi încă şi mai departe spre Est, în Uniunea Sovietică, imediat după finalizarea cuceririlor militare. îmbătat de euforia primelor victorii, Hitler îşi imagina transformarea Guvernământului General într-un paradis arian. „Trebuie să facem din acest teritoriu o Grădină a Edenului.” Naziştii asasinaseră deja mii de evrei şi o făceau în continuare. îi lăsau să moară de foame şi de molime în ghetouri, îi exterminau încet, prin trudă, pe cei apţi să muncească, iar pe ceilalţi, pe cei care nu puteau munci, îi împuşcau la sosirea garniturilor de tren în lagăre. însă în septembrie 1941 îşi dăduseră seama că metoda asasinării cu gloanţe nu putea funcţiona în perspectiva masacrului ce se anunţa - de mai multe milioane de persoane. Nu putea funcţiona din două motive: soldaţii manifestau probleme psihologice când erau puşi să ucidă evrei cu sânge-rece, iar costul muniţiei era prea mare. în luna iulie, la fel ca în luna august, planificarea propriu-zisă, constând în idei concrete asupra numărului, orizontului de timp şi locurilor de execuţie, se lăsa în

continuare aşteptată. La sfârşitul verii, Obersturmbannfiihrerul Adolf Eichmann fusese convocat în biroul superiorului său ierarhic, Reinhard Heydrich, directorul RSHA, care îi spusese: „Fiihrerul tocmai a ordonat distrugerea fizică a evreilor”. Dar decizia în privinţa noii metode de a-i omorî pe toţi - astfel încât să nu mai piară de foame sau de boală, să nu mai fie doborâţi de muncă sau de un glonţ în cap, ci să fie suprimaţi în mod industrial - a fost luată abia la începutul lunii octombrie. Conform relatării lui Goebbels, luarea acestei decizii îi sporise lui Hitler buna dispoziţie. Iată propriile lui cuvinte, la ieşirea de la o întrevedere cu Fiihrerul din 4 octombrie: „Are o mină superbă şi o dispoziţie scandalos de optimistă: radiază optimism”.
Nouă zile mai târziu, pe 13 octombrie 1941, în aceeaşi zi în care, la Buenos Aires, Vicente intra în posesia scrisorii de la mama lui, la Rastenburg, când toamna acoperise deja cerul de nori gri şi iarna se anunţa aspră, când o primă zăpadă murdară pudra acoperişurile şi pavajul, într-o cameră a castelului cavalerilor teutoni, bând coniac sau luând masa într-unui dintre acele restaurante sumbre, cu mese masive, îmbibate de bere acră, lipicioasă, din centrul oraşului, Himmler îi informase pe Kriiger şi pe Globocnik despre „decizia istorică” a lui Hitler. Le spusese că ideea, care începuse să germineze pe la mijlocul verii în mintea Fiihrerului - aceea de a se debarasa definitiv de toţi evreii -, urma să fie pusă în practică, în sfârşit. Himmler ştia că Kriiger, dar mai ales Globocnik, cu care se întreţinuse şi pe 20 iulie la Lublin, aşteptau cu nerăbdare o hotărâre de această natură. Zâmbise când Globocnik propusese imediat măsuri „considerabile”, după cum se exprimase chiar el, inclusiv construirea unui lagăr cu camere de gazare la Belzec. Himmler îi dăduse acordul de principiu şi aprobase

alegerea locului, aflat în apropierea căilor ferate şi a fortificaţiilor frontaliere dotate cu şanţuri antitanc unde urmau să fie îngropate cadavrele. Cincisprezece zile mai târziu, muncitori polonezi începuseră să lucreze la ceea ce avea să fie nu doar primul lagăr de concentrare, ci şi primul lagăr de exterminare. Decizia fusese luată, şi punerea în operă nu mai suporta întârziere: soluţia nu avea să mai fie „teritorială”, căci devenise „finală”.
Desigur, Vicente nu era la curent cu toate acestea. Nu ştia că germanii începuseră construirea lagărelor de exterminare şi ignora, în pofida celor scrise de mama lui, adevăratele condiţii de viaţă din ghetoul de la Varşovia. Nu ştia că, în ghetou, naziştii îi omorau pe evrei în mod „simplu”, dacă se poate spune aşa, înfometându-i şi lăsând să se răspândească epidemii de tifos şi de tuberculoză. Avea să afle mai târziu. Avea să afle că la finalul lui 1941 un evreu din ghetou mânca, în medie, 180 de calorii pe zi, adică 15% din cantitatea minimă vitală, aşa cum avea să afle că ieşirea din ghetou, pasibilă de o amendă de o mie de zloţi cu câteva luni înainte, era deja sancţionată cu pedeapsa capitală.
După ce îi povestise Rositei ce conţinea scrisoarea, Vicente tăcuse. Acceptase o clipă alinarea ei iubitoare, apoi se ridicase, îşi luase sacoul şi pălăria şi se îndreptase către ieşirea din apartament. Rosita se apropiase încă o dată de el şi, încă o dată, îl strânsese în braţe. Vicente acceptase noua dovadă de afecţiune. Apoi, tot fără să articuleze vreun cuvânt, schiţase

un zâmbet fugar pentru soţia lui, îi aruncase o privire fugară fiului său şi părăsise apartamentul. „Ce sunt cuvintele? La ce servesc? De ce să-i vorbesc? De ce să încerc să-i spun ceea ce nu-mi pot spune nici mie însumi? Ar trebui să-i povestesc totul. De la început. încă de când am plecat de la Varşovia. Sau de când am plecat de la Chelm, la vârsta de doisprezece ani. Dar cum să-i povestesc toate astea? Cum să i le povestesc acum? Cum să i le povestesc acum, din moment ce nu i-am povestit nimic atâta amar de ani? De ce n-am simţit niciodată până acum nevoia să vorbesc despre trecutul meu? De ce nu i-am spus niciodată cât de polonez m-am

simţit? Cât de tare mi-am dorit să fiu german? De ce nu i-am vorbit niciodată despre universitate? Despre Varşovia? Despre ruşinea care m-a cuprins atunci când studenţii aceia polonezi şi-au bătut joc de mine pentru că eram evreu? De ce nu i-am spus niciodată că ruşinea pe care am simţit-o a fost atât de puternică, în comparaţie cu furia? Şi de ce, atunci când i-am spus că voiam să-mi salvez familia, când i-am spus că voiam să câştig suficient pentru ca mama, fratele şi sora mea să poată fugi din Polonia şi să vină să trăiască împreună cu noi, la Buenos Aires, de ce nu i-am spus, nici măcar atunci, de ce voiam să-i scot de acolo? De ce nu i-am spus

cât de uşurat m- am simţit când m-am îndepărtat de mama şi de fraţii mei mai mari? De ce nu i-am spus că uneori doream să-mi salvez mama şi alteori, nu? Şi ea, ea de ce n-a simţit niciodată nevoia să-mi spună cum au fugit părinţii ei din calea pogromurilor? De ce, de când ne-am cunoscut până azi, n-am simţit niciodată nevoia să vorbim despre trecut? Cum am putut trăi împreună toţi anii ăştia de parcă trecutul n-ar fi existat? Ca şi cum numai prezentul şi viitorul ar fi fost importante? Iar acum, acum, când ar trebui să-i spun, când ar trebui să discut cu copiii, acum, când ar trebui să-mi strig ura şi frica, acum, când ştiu tot ce se petrece acolo, acum,

când ştiu că n-o să reuşesc niciodată să-i aduc pe ai mei la Buenos Aires, acum, când ştiu că nu voi salva niciodată pe nimeni, acum, când totul mi se pare pustiu şi lipsit de sens, acum, când în faţa mea se întinde un hău fără fund, acum... am dreptul să le-o spun? Am dreptul să le cer să-mi împărtăşească durerea? Acum, când ştiu că are efect letal, am dreptul să le cer să bea din cupa mea înveninată de durere, ca să-mi uşureze mie chinul?" De când ieşise pe stradă, Vicente avea senzaţia că o să-i explodeze capul. Cuvintele se ciocneau haotic unele de altele şi, dacă uneori reuşeau să formeze fraze pe care le putea înţelege, gânduri ce puteau fi

urmărite, cel mai adesea se încăierau şi cădeau învinse pe trotuar, formând mici pete întunecate, ca nişte gândaci, care se amestecau cu dejecţiile albe sau verzui lăsate de porumbei. Vicente mergea şi privea aceste cuvinte moarte, demne de milă, deplorabile, spunându-şi că trebuia, cu orice preţ, să se oprească, trebuia să oprească absolut totul, trebuia să se oprească din vorbit, să tacă - trebuia să se oprească din gândit. Dar nici nu apuca bine să-şi spună toate acestea, că spiritul lui forma alte fraze, fraze care, i se părea lui, puteau găsi un alt sens. Mergea şi se gândea - şi, din nou,

toate acele cuvinte îi deveneau insuportabile

- .Am auzit că Firulete în cursa a treia este optzeci la sută sigur Chelo, vărul lui Flaco Gomez, care lucrează la familia O'Neill, a vorbit direct, el însuşi, în persoană, cu tipul care-l călăreşte.

Lacom după căldura prietenească a lui Ariei şi a lui Sammy, Vicente începuse să meargă la Tortoni nu doar vinerea şi sâmbăta, ci şi în celelalte zile ale săptămânii. Stătea aşezat lângă ei ore în şir, profitând de prezenţa lor, dar, cel mai adesea, fără să scoată o vorbă.

- Sau pariem pe Acosta, care aleargă în cursa a noua... Cota lui e de numai trei la unu... Sau, mai bine, în a douăsprezecea e Le Poulpe, dar el, evident...

Sammy, agitat şi vorbăreţ, ca de obicei, sporovăia fără oprire, cu ochii lipiţi pe paginile de pariuri sportive din Critica. în timp ce Sammy vorbea, Ariei se uita la Vicente, care se juca cu capătul linguriţei împingând în jurul ceştii un cubuleţ de zahăr. După ce primise scrisoarea, în săptămânile ce urmaseră, Vicente aşteptase o nouă misivă. Sperase - într-o stare de febrilitate extremă. Sperase - temându-se în acelaşi timp. Regreta teribil că nu insistase mai mult cu doi sau trei sau cinci ani înainte, când îi scrisese mamei că trebuia să vină la Buenos Aires, că trebuia să-i convingă pe fratele, pe sora lui, pe soţia şi pe soţul acestora să vină toţi la Buenos Aires.

în anii '30, în acea epocă lugubră când fascismul şi antisemitismul devoraseră Europa, Vicente, chiar dacă se simţise uneori uşurat că reuşise să se îndepărteze de mama lui, instalându-se în Argentina, crezuse din toată inima că, dacă ceva rău se întâmpla în Polonia, el avea să-şi salveze

familia. Acum se întâmpla ceva mult mai rău decât tot ce-şi imaginase, dar el nu putea să facă nimic.
în lunile noiembrie şi decembrie din 1941, la fel ca în primele şase luni ale anului următor, până pe 16 iulie 1942, ca să fim precişi, Vicente continuase să citească intens ziarele. Le citise căutând piste, chei de înţelegere, indicii care să-i permită să priceapă ce se întâmpla într-o ţară pe care o considera patria lui. Câteodată, ziarele menţionau strămutări de populaţii, evocau pe scurt ghetourile şi lagărele de muncă, dar informaţiile rămâneau întotdeauna confuze. în cea mai mare parte a timpului, ştirile erau incomplete şi, inevitabil, însoţite de expresii ca „probabil", „se spune", „fără îndoială" sau „anumite voci afirmă", care lăsau să se întrevadă ceva mai puţin înfiorător decât ceea ce se petrecea cu adevărat. Articolul cel mai alarmant fusese publicat de La Nación, pe 18 februarie 1941. Era citată o declaraţie a lui Anthony Eden care înlătura orice dubiu asupra sorţii rezervate evreilor din Germania şi din teritoriile ocupate de nazişti. Ministrul britanic de externe vorbea despre ghetouri, despre deportări şi execuţii în masă. Afirmaţiile lui nu fuseseră însă confirmate de alţi politicieni sau observatori, pierzându-se în noianul constant şi inconsistent al actualităţii.
Ca atâtor altor cititori, ziarele îi permiseseră lui Vicente să ştie şi să nu ştie, în acelaşi timp. îi permiseseră să nu ştie, de exemplu, că primul pachet de măsuri în vederea distrugerii evreilor - care consta în trimiterea de mici unităţi mobile, cu misiunea de a extermina populaţia evreiască pe măsură ce avansa armata - începuse deja să fie pus în aplicare. îi permiseseră să nu ştie că aceste „mici unităţi", numite Sonderkommandos şi Einsatzkommandos, îşi comiteau „micile lor masacre" pe tot frontul de Est: trei

mii o sută patruzeci şi cinci de evrei aici, opt mii de evrei dincoace, treizeci şi trei de mii şapte sute şaptezeci şi unu de evrei ceva mai încolo - în total, între un milion şi un milion şi jumătate de persoane. Mijlocul cel mai frecvent de execuţie era împuşcarea colectivă, dar uneori se folosea o metodă mai rapidă: regrupau toţi evreii dintr-un sat sau dintr-un orăşel într- un hangar, pe care îl aruncau în aer cu dinamită. Când, după ce terminau de asasinat bărbaţii, soldaţii germani ezitau să omoare femeile şi copiii, puteau conta pe sprijinul miliţiilor locale, al poliţiei locale şi al etnicilor germani găsiţi la faţa locului („pasiunea pentru masacru” şi „setea de sânge” manifestate de aceştia reuşiseră să-l „sperie” până şi pe şeful SS al unui Kommando).

Iată, pe scurt, ce ar fi putut să ştie Vicente Rosenberg la finalul anului 1941 şi începutul lui 1942, dar nu putuse să ştie. Ar fi putut să ştie, dar nu putuse să ştie pentru că, prezentând versiuni neconfirmate ale atrocităţilor care se petreceau, ale acestor atrocităţi comise de mii şi mii de oameni, în faţa cărora mii şi mii de alţi oameni închideau ochii, ziarele nu vorbeau despre oroarea crudă a realităţii. Ziarele nu vorbeau despre această oroare, iar oamenii nu o pomeneau nici ei. Aşa cum, patruzeci de ani mai târziu, în acelaşi Buenos Aires, majoritatea argentinienilor refuzau să creadă că dictatura militară făcuse să dispară mii de oameni, locuitorii din Germania, din Polonia, din Cehoslovacia, din Ungaria, din România, din ţările baltice, din Crimeea, din Ucraina, din Rusia şi din celelalte părţi ale lumii preferau să nu vorbească, să nu ştie. Toată lumea prefera să nu discute despre această oroare dintr-un motiv simplu şi atemporal: pentru că

oroarea pură a anumitor fapte permite întotdeauna, într-o primă fază, ignorarea lor.

Scrisoarea mamei îi deschisese brusc ochii lui Vicente. Nu-i deschisese pe de-a-ntregul sau definitiv, dar îi permisese să distingă ceva ce se găsea mult dincolo de ceea ce-şi putuse imagina până atunci, ceva mult mai monstruos decât lăsau să se întrevadă propoziţiile aşternute de ea pe hârtie. Citind-o, Vicente simţise o senzaţie difuză, percepuse semnale confuze, ca nişte cuvinte secrete, de nerostit, ascunse în spatele vorbelor simple din care era compus mesajul. Văzuse şi înţelesese lucruri pe care nu le putea explica, pe care nu le putea repeta, care însă nu-l vor părăsi niciodată. Nici acum, Vicente nu cunoştea dimensiunea realităţii atroce în care trăiau mama şi fratele lui, condiţiile în care-şi petreceau fiecare zi, dar ştia destul de multe pentru ca viaţa lui să nu mai poată continua ca înainte. Iată de ce alesese, fără a fi încă pe deplin conştient, să păstreze tăcerea.

„înţeleg că nu vrea să vorbească despre mama lui, dar de ce nu poate să vorbească nici despre altceva? De ce cuvintele par să-l ardă într-atât încât fiecare vorbă ce-i iese din gură pare o picătură de lavă? Dacă o ţine tot aşa, o să ajungem cu toţii să-i uităm până şi sunetul vocii. Chiar şi Rosita. Şi copiii lui. Chiar şi eu, care-l cunosc dintotdeauna.” La Tortoni, Ariei îşi privea fix prietenul din adolescenţă jucându-se cu cubuleţul de zahăr. Iar Vicente îl ignora cu aceeaşi lipsă de ruşine, cu aceeaşi indiscreţie.

„Dar cel mai straniu e cum i s-a schimbat privirea. De parcă acum ar putea să exprime orice fără să-şi mişte deloc buzele. Chiar dacă nu exprimă decât oroare, o face cu atâta siguranţă şi atât de nuanţat, încât parcă nu mai rămâne nimic de spus. Da, ochii lui au devenit mult mai vorbăreţi

decât îi era gura atunci când încă vorbea. E ca şi cum acolo s-ar fi ascuns o cantitate foarte mare şi, în acelaşi timp, foarte precisă de lucruri care trebuiau spuse şi care tocmai şi-au găsit o altă formă de expresie, un nou limbaj care li se potriveşte de minune.” Ariei îl urmărea pe Vicente, care continua să împingă bucăţica de zahăr cu linguriţa, fără să înceteze să se gândească la transformarea existenţei prietenului său. Vedea cum ochii lui Vicente se pierdeau în zahăr, apoi într-un punct mai îndepărtat, apoi din nou în cubuleţul de zahăr, apoi se ridicau să adaste, în sfârşit, pe chipul lui sau pe cel al lui Sammy. Ariei îi urmărea mişcările privirii şi înţelegea că acei ochi deprinseseră o agerime nouă, o agerime care îi făcea infailibili, dar şi absolut indescifrabili. Absolut indescifrabili, dar pătrunşi de o asemenea suferinţă. „N-aş vrea să fiu în pielea lui. Dumnezeule, nu! N-aş vrea să fiu în pielea lui!”

- în cel mai rău caz, putem paria pe Romántico în cursa a cincea. Nu se câştigă mare lucru, evident... dar tot e mai bine decât nimic...
- Da, sigur, dacă ţii neapărat, de ce nu...

în timp ce Ariei mai făcea din când în când efortul să-i răspundă lui Sammy, care continua să vorbească absorbit de rubrica de curse din ziar, Vicente se juca cu zahărul ignorându-l complet pe tânăr. Concentrat asupra vidului de deznădejde în care trăia de ceva vreme, era fascinat de albeaţa netedă a farfurioarei pe care stătea aşezată ceşcuţa, de albeaţa perlată a zahărului şi de albeaţa vârstată a blatului de marmură al mesei. Nu ştia exact ce, dar ceva legat de alb în general îl atrăgea din ce în ce mai puternic. Gândurile lui păreau să-şi ia zborul atrase de acea culoare în care se pierdeau, ca în spaţiul infinit al unei alte tăceri.

- Sau lăsăm baltă San Isidro şi mergem direct la cafeneaua de care vorbea Samuel...
Tot alergându-l de colo colo, Vicente reuşise să împingă jos cubul de zahăr. Asta îl amuzase, fără să ştie exact de ce. Zâmbise, apoi, fără cel mai mic zgomot, aşezase linguriţa pe marginea farfurioarei şi se ridicase.
- Eu o să...
Vicente nu-şi terminase ideea. Trei cuvinte îi smulseseră deja un efort prea mare. Ariei şi Sammy îl urmăriseră îndepărtându-se spre ieşirea din
cafenea fără să se îngrijoreze. De câteva săptămâni observaseră că Vicente nu se întorcea niciodată direct acasă de la Tortoni. Deşi era singurul însurat şi cu copii, îi însoţea, orice s-ar fi întâmplat, fie la hipodromul Palermo, fie la hipodromul San Isidro, fie la pocher, în funcţie de zi. în acea zi de 17 ianuarie 1942, totuşi, Vicente ieşise rapid de la cafenea şi o apucase în direcţia străzii Paranâ. O afacere ratată îl forţase să-şi anuleze vacanţa de vară în ultima clipă şi, simţindu-se puţin vinovat faţă de Rosita şi de copii, care tocmai petrecuseră douăsprezece zile la Mar del Plata, fără el, la începutul lunii, se hotărâse să se întoarcă acasă pentru masa de seară.

- Avem dreptul la supliment?

- Putem primi?

- Da, putem, putem?

După ce mai pusese câte o porţie copiilor, Rosita se

întorsese către soţul ei.

- Tu mai vrei nişte gnocchi, dragule?

Când ieşise de la Tortoni simţise lipsa soţiei şi a copiilor, aşa că se hotărâse să se întoarcă direct acasă ca să fie lângă ei. Cu toate că le făcea atât de rar onoarea să cineze în compania lor în ultima vreme, Vicente nu scosese nici un cuvânt la masă. Rosita îşi dădea însă silinţa să-i vorbească, în fiecare zi, ca şi cum totul ar fi funcţionat normal în viaţa lor.

- Nu mai vrei? Eşti sigur?

Până la urmă, Vicente îşi ridicase ochii din vidul în care erau pierduţi spre vidul pe care-l vedea în cei ai soţiei lui, totuşi încă plini de tandreţe şi de îngrijorare. O privise, dar nu-i răspunsese. De ce să-i răspundă? Ce importanţă avea dacă mânca încă o porţie de gnocchi sau nu? Accepta deja de luni de zile să se hrănească, să respire, să supravieţuiască. Nu era suficient? Nu cumva era prea mult? După o clipă, îşi întorsese faţa către copii. Fiul lui, care tocmai împlinise patru ani, îşi vâna ultimele paste prin porţelanul alb al farfuriei. Vicente îl privise doar un scurt moment, şi vidul

pătrunsese puţin mai adânc în el. îi examinase chipul, apoi mâna, furculiţa, porţia de gnocchi şi farfuria; dintr-odată, în mintea lui o scânteie declanşase o succesiune de flash-uri care îi permiseseră să priceapă ce-i amintea această albeaţă. Farfuria fiului său, micile găluşte, zahărul şi farfurioara de la cafenea, toate acestea aprinseseră în el amintirea zăpezii, a zăpezii din Polonia, a omătului din copilăria lui - zăpada care chiar atunci acoperea, probabil, câmpurile din jurul Varşoviei şi străzile ghetoului, unde spera că mama şi fratele lui erau încă în viaţă.

Vicente se întorsese către fiicele lui. Terminaseră de mâncat şi pândeau, la fel ca mama lor, eventualul şi improbabilul final al tăcerii în care se încuiase. Le întâlnise privirile înainte de a-şi coborî ochii, fără nici un cuvânt,

fără nici un oftat, fără nici un zâmbet, în neantul ce se întindea dincolo de tăblia mesei. Şi privirile fiicelor lui erau pline de tandreţe şi de întrebări, dar Vicente nu mai vedea înjur decât vid inutil - sau zăpadă, la fel de inutilă. „Dacă a fost arestată, sper că a reuşit să-şi păstreze şalul. Atât. Doar atât: şalul ei din lână roz. Nu-ţi cer nimic altceva, Doamne. Nu- ţi cer decât atât, Dumnezeule în care n-am crezut niciodată. îţi cer ca mama, dacă a fost arestată, să ajungă pe mâinile unui soldat german destul de omenos pentru a înţelege că acel şal de lână roz nu poate face rău nimănui.” în rarele ocazii când îşi permitea să se gândească la o realitate pe care mama lui era posibil s-o înfrunte, Vicente se agăţa de astfel de detalii efemere, lipsite de sens. „Oare poate să se spele pe mâini înainte de masă?” N-o văzuse niciodată mâncând ceva fără să se fi spălat pe mâini. Şi, dintr- odată, gândul că s-ar fi putut afla într-unui dintre acele lagăre de muncă despre care începea să se vorbească, unde ar fi fost obligată să mănânce zi de zi fără să se spele pe mâini, îl umpluse de furie. „Nu. Nu, nu, nu, nu, nu. Nu vreau. Nu vreau să mă gândesc la asta. Nu vreau să mă gândesc la ce poate şi ce nu poate face. Prefer să nu mă gândesc la asta. Nici la asta, nici la altceva. Nu. Nu, nu şi nu. Nu mai vreau. Nu mai vreau să mă gândesc. Niciodată.”

- Tată, pot să-ţi iau farfuria?

-Da.

Vicente răspunsese, apoi îşi privise fiica cea mare, care îi zâmbea. îi surâdea cu o iubire infinită, cu o bunătate infinită, dar, cu mintea în cu totul altă parte, el îi răspunsese maşinal, fără să înţeleagă cu adevărat întrebarea, îi aruncase un „da” complet absent, un „da” care nu voia să spună nimic.

- Da, scuză-mă, draga mea. Sigur că poţi.

Readus în prezent de zâmbetul ei, îşi revenise şi reuşise, în sfârşit, să articuleze câteva cuvinte. Ercilia îi zâmbise din nou.

- Mulţumesc, domnule căpitan!

în timp ce fetiţa îi strângea farfuria murdară, în loc s-o lase să se ducă la bucătărie, o apucase cu blândeţe de încheietură şi o trăsese lângă el, făcând- o să i se aşeze pe genunchi. Ercilia pusese farfuria la loc pe masă şi îşi lăsase capul pe umărul lui. Rămăseseră aşa, în tăcere, lipiţi unul de celălalt, în sufrageria pustie.

Trei zile mai târziu, pe 20 ianuarie 1942, într-o vilă foarte calmă, izolată într-un parc dintr-un cartier elegant din sud-vestul Berlinului, la numai câţiva kilometri de centrul oraşului, se ţinuse celebra conferinţă de la Wannsee. Cincisprezece dintre cei mai înalţi responsabili ai celui de-al Treilea Reich se adunaseră acolo ca să discute aspecte legate de organizarea administrativă, tehnică şi economică a „soluţiei finale a chestiunii evreieşti”, dorită de Hitler. Pentru punerea în aplicare a acestei misiuni, de anvergură cu adevărat industrială, Reichsmarschallul Hermann Goring, Himmler, Heydrich şi Eichmann aveau nevoie de o parte din resursele materiale şi umane ale regimului, în condiţiile în care acestea erau deja angajate într-un alt efort logistic de mari proporţii - războiul. Decizia convocării acestei reuniuni, unde urmau să fie expuse proiectul în curs şi metoda aleasă pentru implementare în prezenţa tuturor factorilor de decizie responsabili, fusese luată tocmai pentru a se evita ca anumite componente ale aparatului de stat (ministere, tribunale, statul-major al armatei) să ridice obstacole sau să refuze cooperarea. Heydrich deschisese lucrările conferinţei reamintind măsurile antisemite adoptate de Hitler după preluarea puterii de către nazişti, felicitându-se că între 1933 şi 1941, cinci sute treizeci de

mii de evrei emigraseră din Germania şi din Austria. „Din păcate”, conform cifrelor de care dispunea, mai rămâneau cam unsprezece milioane de evrei în Europa şi în imperiul colonial francez. Expunerea lui Heydrich durase aproape o oră. Fuseseră prezentate detalii logistice şi organizatorice referitoare la soarta acestor evrei care, conform formulelor reţinute în raportul conferinţei, urmau să fie „evacuaţi” spre Est, pentru „a primi un tratament adecvat”. Obiectivul - care, din declaraţiile făcute de Eichmann la propriul lui proces, peste douăzeci de ani, fusese discutat deschis în conversaţiile infórmale la un pahar de coniac, după lucrările conferinţei, pentru ca toţi participanţii să-l înţeleagă perfect - era acela ca după aplicarea măsurilor avute în vedere să nu mai existe niciodată o chestiune evreiască de rezolvat: o mică parte dintre evrei ar fi trebuit să fie folosiţi ca mână de lucru în contextul efortului de război, iar restul, marea majoritate, să fie asasinaţi în lagăre de exterminare.
Unsprezece milioane de persoane. Unsprezece milioane de indivizi de ucis. Cum poţi gândi ceea ce este de negândit? Cum poţi înţelege ceea ce este de neînţeles? Cum îţi poţi imagina ceva ce nimeni n-a văzut vreodată, ceva de care omul nu s-a crezut niciodată capabil? Apar, din când în când, evenimente care împrospătează lista lucrurilor pe care ni le putem imagina, care amplifică domeniul posibilului până la limite despre care nimănui nu i- ar fi dat prin cap că ar putea fi atinse.
Cu toate acestea, până în vara lui 1942, dispoziţiile adoptate la Wannsee n- au putut fi respectate. Pe de o parte, cum centrele de exterminare nu erau complet funcţionale, a trebuit să continue concentrarea evreilor în ghetouri, în aşteptarea inaugurării lagărelor. Pe de altă

parte, după entuziasmul lunii octombrie 1941, suscitat de progresele fulgerătoare ale Wehrmachtului, înfrângerea din decembrie a maşinăriei de război germane în faţa Moscovei condusese la o revizuire generală a priorităţilor: euforia născută din speranţa unui triumf rapid lăsase locul perspectivei unui război lung şi constatării că rezervele de hrană nu aveau să ajungă pentru alimentarea populaţiei Germaniei şi a teritoriilor ocupate. Aşadar, naziştii urmau să deporteze toţi evreii din Europa către lagărele din Est, dar nu aveau să ucidă direct atât de mulţi pe cât ar fi dorit. în realitate, vieţile milioanelor de evrei aveau să depindă, din toamna lui 1941 până în primăvara lui 1942, de modul în care reuşeau germanii să rezolve din mers echilibrul delicat dintre a-i ucide ca să nu mai consume hrana de care aveau nevoie pentru a continua războiul sau a-i lăsa în viaţă, ca să fie puşi la muncă şi să fabrice armele de care germanii aveau nevoie pentru a continua războiul. Dar această nehotărâre asupra felului în care trebuiau trataţi evreii - asasinarea imediată sau după ce vor fi fost puşi la muncă - nu avea să împiedice apariţia primelor milioane de victime. Numai în districtul Lublin, de care se ocupa Odilo Globocnik, aproximativ un milion de evrei deportaţi aveau să fie declaraţi inapţi de muncă şi ucişi imediat după sosirea în lagăre.
Bănuise oare Vicente enormitatea sinistră a celor ce se petreceau în Europa? Ştiuse care era ameninţarea reală ce plana asupra mamei şi fratelui său, dincolo de viaţa din ghetou, la fel de mizerabilă ca moartea? Nu. în pofida scrisorilor de la mama lui, la fel ca majoritatea evreilor din lume, Vicente nu-şi putuse imagina ceea ce avea să afle mai târziu. Nu putuse concepe ideea că mii de persoane erau asasinate în fiecare zi, că mii de persoane erau omorâte

zilnic cu un glonţ în cap sau duse în camere de gazare, că mii de cadavre erau arse în acele cuptoare ale căror flăcări atingeau cerul.
Din clipa în care începuse să întrevadă ceea ce se întâmpla în Europa, Vicente se simţise tot mai evreu. Dar asta nu era întotdeauna de natură să-l liniştească. înainte de 1939 se întrebase adesea dacă era una sau alta, argentinian sau polonez, evreu sau ateu. Şi îşi liniştise conştiinţa sau o tulburase gândindu-se că, din moment ce nu ştia câtuşi de puţin ce avea în comun cu el însuşi, cu cel care fusese deunăzi sau cu cel care avea să fie a doua zi, cu cel care era el, îmbătat de bucurie sau de furie, cu cel care fusese la vârsta copilăriei sau cu cel care avea să fie atunci când ajungea bunic, cum ar fi putut să ştie ce împărtăşea cu un argentinian oarecare sau cu un evreu oarecare, despre care n-avea nici o informaţie? „Omul e un lucru atât de mărunt, încât nu-şi cunoaşte nici gustul propriei cărni, nici data morţii. De ce să-i ceri să dea un răspuns simplu şi concis la întrebările ridicate de acest lucru misterios şi schimbător numit identitate?” Iată concluzia la care ajunsese adesea Vicente în trecut. Acum, spiritul său era incapabil să mai formuleze idei atât de complexe. Acum se simţea doar din ce în ce mai evreu, iar asta nu-l ajuta deloc.
Franz, tânărul german pe care-l angajase la începutul lui decembrie în 1941, se ocupa de magazin cu o competenţă crescândă. învăţase de la Vicente să- şi seducă clienţii, să se ocupe de contabilitate şi să administreze gestiunea. La rândul lui, în lungile luni în care munciseră cot la cot, Vicente învăţase să-l cunoască. într-o seară, cu câteva săptămâni înainte de primirea scrisorii de la mama lui, la închiderea magazinului, Franz îi mărturisise că era ziua lui şi îl invitase să bea o bere împreună. Merseseră în direcţia

fluviului şi se opriseră la un bar de pe strada Florida. Băuseră o primă Quilmes în tăcere, privind trecătorii. Vicente era liniştit. Pe vremea aceea încă îi făcea plăcere să-şi împărtăşească tăcerea cu Franz. îi plăcea să-l privească, îi admira zâmbetul strălucitor. Adesea, asta-i era de ajuns ca să-şi ostoiască tulburarea. Franz, ca de obicei, părea să contemple întregul univers cu o fericire intensă.
- Iată unul dintre lucrurile care-mi plac aici, la Buenos Aires: să stau la cafenea şi să mă uit la trecători.

Vicente întorsese capul spre el complice.

- La trecători?

Zâmbetul radios al lui Franz se lăţise, cuprinzându-i obrajii

şi ochii.

- Da, la fete. Mai ales la fete.

Franz făcuse un semn chelnerului să le mai aducă o sticlă

de Quilmes.

- Asta o plătesc eu...

- Ei, hai, lasă-l pe patron să facă cinste.

- Dumneavoastră nu sunteţi doar un patron, spusese repede Franz, înroşindu-se puţin la faţă. Sunteţi ca un tată pentru mine.
- Un tată?
- Da, în fine... un îndrumător... Nu ştiu... Un tată spiritual.

Franz şi Vicente schimbaseră o privire de înţelegere sau de neînţelegere, ca o întrebare tăcută şi un răspuns inutil, apoi se întorseseră din nou spre
stradă şi băuseră o gură de bere ridicându-şi paharele în acelaşi timp.
- Faptul că mi-aţi vorbit în germană, deşi abia intrasem pe uşă şi nu ştiaţi nimic despre mine, că m-aţi angajat cu toate că nu ştiam pic de spaniolă, a fost ca şi cum mi-aţi fi spus că aş putea avea şi eu un loc în această ţară pe care n-o cunoşteam aproape deloc. N-am înţeles niciodată de ce, în acea primă zi, mi-aţi vorbit în germană, atât de simplu, atât de direct...
- Mi-am dat seama că nu erai de pe aici şi am ghicit că... nu ştiu...
- Aţi fi putut să-mi vorbiţi în poloneză sau în idiş...
- Da, aşa este, dar... Cu inima plină de furie şi de ruşine, Vicente plecase privirea înainte să mărturisească: Mi-a plăcut întotdeauna germana.
înţelegându-i suferinţa, Franz păstrase tăcerea şi îşi ştersese de pe chip zâmbetul magnific.
- într-o zi, mai demult, m-aţi întrebat dacă sunt evreu. Dar nu m-aţi întrebat niciodată de ce a fugit familia mea din Germania.

Vicente se întorsese din nou spre el, aşteptând continuarea.

- Am plecat din Germania pentru că părinţii mei sunt

comunişti. Şi eu sunt. Vicente nu-şi putuse reţine o mică

reacţie de surprindere - şi de decepţie.

- Mă rog, eram prea mic ca să fac politică, dar am aderat din prima clipă la ideile lui Lenin. Şi ale lui Troţki, mai ales.

Turnura pe care o luase discuţia începuse să-l irite pe Vicente, care se întorsese spre stradă.
- Ce e? Care e problema cu bolşevicii? îl întrebase Franz.
- Nimic.
Ca să nu-i spună că în urmă cu douăzeci de ani se temuse de ei, îi urâse şi se bătuse contra lor, Vicente îşi dăduse berea pe gât. Franz aşteptase nişte clarificări, dar Vicente se mulţumise să-şi umple din nou paharul şi să-l privească în tăcere: de ce i-ar fi mărturisit toate acestea, din moment ce nu mai simţea nici cea mai mică teamă şi i-ar fi fost absolut imposibil să-şi deteste angajatul? Din fericire, nişte prieteni ai lui Franz care treceau pe acolo din întâmplare, un băiat şi două fete, se apropiaseră de masa lor, iar discuţia se oprise acolo.
Adevărul era că de luni de zile Vicente se apropiase din ce în ce mai mult de acest tânăr cultivat, cu care discuta adesea despre poezie. îl îndrăgise tot mai tare pe tânărul Franz, până în momentul în care, la câteva săptămâni după primirea scrisorii de la mama lui, nu-i mai suportase prezenţa şi-l concediase sub un pretext oarecare. Franz nu protestase. în ciuda afecţiunii pe care i-o purta, tăcerea şi melancolia insuportabilă a patronului său îi tăiaseră deja pofta de muncă şi de învăţătură. Franz plecase, şi Vicente rămăsese din nou singur în magazinul lung şi întunecos.
Vara lăsase locul toamnei, iar toamna, iernii. Vicente continua să muncească, să se ducă la Tortoni, să se ocupe, tot mai taciturn, de copiii lui. Şi să-şi iubească din când în când - tot mai tăcut - soţia. între timp, Parisul suferea primele bombardamente ale Royal Air Force, Wehrmachtul ocupa Sevastopolul, iar Reinhard Heydrich murea - în sfârşit! - răpus de septicemie după ce i se infectaseră rănile suferite în cursul atentatului care nu reuşise să-i ia viaţa cu opt zile mai înainte.

Joi, 16 iulie 1942, exact în ziua când la Paris poliţişti şi jandarmi francezi arestau cam treisprezece mii de evrei (dintre care peste patru mii erau copii) ca să-i deporteze la Auschwitz, Ariei înfruntase ploaia argentiniană ca să-şi deplaseze uriaşul trup de urs până la magazinul de mobilă al lui Vicente. Venise să-i arate un număr dintr-un ziar englezesc căruia îi trebuiseră nu mai puţin de trei săptămâni ca să ajungă la Buenos Aires. Atacurile germane începuseră să-şi piardă forţa, soarta războiului ajunsese pe muchie de cuţit, iar acest jurnal conservator din Londra, The Daily Telegraph, publicase ceea ce ar putea fi considerat drept una dintre cele mai mari lovituri de presă din istorie. Titlul articolului era: „Germanii ucid 700 000 de evrei în Polonia”, iar subtitlul: „Camere de gazare mobile”.
„Peste 700 000 de evrei polonezi au fost eliminaţi de către germani în cel mai mare masacru din istorie. Mai mult, a fost pus la punct un sistem de înfometare în masă, care, aşa cum recunosc chiar surse germane, a luat tot atâtea vieţi. Detaliile cele mai zguduitoare ale acestui asasinat masiv, care includ utilizarea unui gaz otrăvitor, au fost dezvăluite de un raport trimis în secret domnului Samuel Zygelbojm, reprezentant evreu în Consiliul Naţional Polonez de la Londra.”
Această lovitură jurnalistică incredibilă ocupa două coloane pe pagina a cincea, din totalul de şase pe care le avea ziarul. Putem afirma fără să greşim că apariţia articolului trecuse aproape neobservată în epocă: materialul nu fusese preluat de alte organe de presă şi nu produsese nici un ecou în rândul opiniei publice şi al clasei politice. Ba chiar Samuel Zygelbojm fusese acuzat că ar fi inventat totul.
„Au fost împuşcaţi copii în orfelinate, bătrâni în aziluri şi bolnavi în spitale.” „Bărbaţii între paisprezece şi optzeci de ani sunt adunaţi la un loc, într-o piaţă sau un cimitir, şi

omorâţi cu cuţitul, cu o armă de foc sau cu grenade, după ce au fost obligaţi să-şi sape singuri groapa."

Detaliile erau terifiante. Vicente începuse să citească articolul cu scepticismul cu care parcurgea întotdeauna ziarele, dar, fără voia lui, îl terminase cu inima strânsă şi stomacul făcut ghem de groază, după care se grăbise să i-l dea înapoi prietenului său. Ariei aşteptase o reacţie, însă Vicente nu spusese nimic. Ariei încercase să-i vorbească, să discute cu el despre această oroare, încercase să-i împărtăşească propriile lui sentimente de amărăciune neputincioasă, propria-i furie - încercase să-l convingă că, din moment ce nu primise noutăţi de la mama şi de la fratele lui, putea în continuare să spere. Ba chiar îi spusese - ce idee absurdă! - că cifra şocantă de şapte sute de mii de evrei nu reprezenta, în realitate, decât o treime din totalul evreilor polonezi.

Vicente îl ascultase calm, în tăcere, fără să-i dea vreun răspuns. Desigur, Ariei îşi înţelesese instantaneu greşeala, gafa, dar continuase să insiste. Insistase şi insistase încă şi mai tare; repetase cuvintele nepotrivite, adăugase altele; plin de nervi şi de milă, încercase prin toate mijloacele să devină părtaş la durerea lui Vicente; apoi, nemaiştiind ce să facă, nefericit şi furios în acelaşi timp, profund rănit de reacţia rece şi taciturnă a prietenului său, sfârşise prin a-l strânge în braţe şi a părăsi magazinul, cu pumnii strânşi şi cu lacrimi în ochi.

Rămas singur, după un lung moment, Vicente se ridicase şi se îndreptase spre uşă. întorsese cu gesturi precise tăbliţa atârnată pe uşă, ca să indice că magazinul era închis, şi se apropiase cu paşi mici de un model de pick-up pe care îl scosese la vânzare de câteva zile. Pusese un disc şi se aşezase într-un fotoliu.

Aşteptase să înceapă Concertul pentru pian nr. 24 de Mozart şi închisese ochii

.Realitatea din Europa în acea lună iulie a anului 1942 era mai rea decât relatarea din The Daily Telegraph. Camerele de gazare mobile (prima generaţie, deghizată în vehiculele producătorului de cafea Kaisers-Kaffee, apoi cea de-a doua generaţie, cu camioane de 2,5 şi de 3 tone, unde încăpeau între treizeci şi cincizeci de persoane, şi de 5 tone, unde puteau fi încărcate, în picioare şi bine îndesate, până la şaptezeci de persoane, cu caroserii ermetice speciale, unde erau deversate direct gazele de eşapament) fuseseră înlocuite cu camere de gazare fixe, care funcţionau deja încă din martie şi aprilie în lagărele de exterminare de la Belzec, Chelmno şi Auschwitz. în ziua când fiica mai mare a lui Vicente împlinea opt ani, pe 19 iulie 1942, Himmler semnase ordinul de declanşare a operaţiunii Reinhard, al cărei obiectiv era eliminarea tuturor persoanelor de origine evreiască de pe teritoriul Guvernământului General înainte de 31 decembrie.

La Varşovia, germanii începuseră prin a le promite pâine şi dulceaţă locuitorilor ghetoului care acceptau să fie evacuaţi în lagăre de muncă, şi câteva mii răspunseseră apelului. Apoi, pe toată durata verii lui 1942, continuaseră aşa-zisa „repopulare în Est” - care însemna, de fapt, deportarea tuturor evreilor din ghetou către lagărul de exterminare Treblinka II. Această operaţiune distinctă, cunoscută sub numele de Großaktion (Marea Acţiune), debutase pe 22 iulie. Timp de opt săptămâni fuseseră deportate aproape şapte mii de persoane pe zi. în ghetou aveau loc acum razii atât ziua, cât şi noaptea, pe străzi şi în case. Evreii erau

duşi la triajul gării din Varşovia, apoi, cu trenul, până la lagărul de la Treblinka, aflat la 80 de kilometri distanţă, despre care li se spunea că ar fi unul de tranzit, lăsându-li-se impresia că aveau să fie transferaţi, după ce treceau prin dezinfecţie, în lagăre de muncă aflate mai la est. Drumul care conducea la „duşuri” - pe care au fost nevoiţi să păşească, în vara lui 1942, peste trei sute de mii de evrei din ghetoul Varşoviei, apoi, în lunile ce au urmat, peste patru sute cincizeci de mii din districtele Radom, Lublin şi Bialystok - fusese numit de nazişti Himmelstrasse, „calea cerului”.

Iulie şi august 1942. în acest timp, la Buenos Aires se scurgeau săptămânile inconsistente ale iernii australe, iar Vicente tot nu primise nici o ştire de la mama lui. Juca pocher noapte de noapte, până în zori, şi nu se mai trezea niciodată înainte de ora două sau trei după-amiaza. Ieşea din cameră, se ducea la baie, se spăla pe ochi, bea o cafea pe fugă, îi săruta din vârful buzelor pe copiii proaspăt întorşi de la şcoală, apoi se ducea la magazin ca să verifice dacă noul vânzător, Yorgos, un grec de vreo cincizeci de ani, vânduse ceva. Ca să nu se mai gândească la mama lui, Vicente se străduia din răsputeri să nu se mai gândească nici la Rosita şi la copii, nici la el însuşi. Cea mai mică preocupare faţă de o fiinţă umană i se părea o insultă la adresa... cui, de fapt? situaţiei în care se găsea mama lui? suferinţelor prin care trecea ea? amintirii ei?

„Să tac. Da, să tac. Să nu mai ştiu ce înseamnă verbul «a vorbi». Ce vrea să spună «a spune». Ce desemnează cuvintele, ce numeşte un substantiv. Să uit că, uneori, cuvintele formează propoziţii.” Tăcerea, ca şi jocul, l-ar fi putut ajuta să-şi îmblânzească demonii, spera el. îşi dorea o

tăcere atât de profundă, atât de uniformă, atât de prezentă şi de încăpăţânată, încât totul să devină îndepărtat, invizibil, inaudibil - o tăcere atât de tenace, încât totul să se piardă într-un vârtej de zăpadă. Vicente voia să stingă vocile celorlalţi, vocile din jur, alături de vocea lui. Sau, mai bine zis, voia să nu-şi mai audă propriile voci: pe cea care-l făcea încă, deşi rar, să pronunţe cuvinte pe care ceilalţi le puteau auzi, dar şi pe cealaltă, neauzită, interioară, care-i vorbea tot mai mult şi care suna uneori precum cea a unui prieten intim şi alteori ca a unui dumnezeu străin - vocea conştiinţei sale. Voia să le facă pe toate să tacă. Voia ca totul să fie la fel de silenţios ca o câmpie uriaşă aşternută cu omăt. Se străduia cu atâta perseverenţă, cu asemenea încăpăţânare să atingă acest obiectiv, încât uneori chiar reuşea. Tăcea ore şi ore în şir, până când nici o voce din mediul exterior nu mai ajungea până la el şi nici o idee interioară nu i se mai articula în minte. Muzica îl ajuta. Patimile după Matei, concertele pentru pian de Mozart şi, mai ales, compoziţiile uşoare ale lui Beethoven: Für Elise, Sonata Lunii, Bagatelele, Variaţiunile. „Nemţi. Trei nemţi. Până şi Mozart... Până şi el se considera german, pare-se.” La magazin, Vicente asculta unele bucăţi în buclă pentru a-şi alunga până şi cea mai mică amintire şi a şterge orice frântură de imagine creată de imaginaţie. După câteva săptămâni însă, muzica încetase să-i mai fie necesară. Tăcerea pe care şi-o impunea era suficientă pentru ca, în afara unor judecăţi lipsite de interes, nimic să nu-i mai treacă prin cap în serile interminabile când, după plecarea lui Yorgos, stătea singur în partea din spate a magazinului şi-i urmărea pe trecătorii care se opreau să se uite în vitrină; sau în celelalte ore, la fel de lungi, pe care le petrecea aşezat la masa de pocher, unde pierdea şi ultimii

bani care-i mai rămăseseră. „Fără cuvinte. Fără limbi. Nici germană, nici polonă, nici idiş. Nici spaniolă, nici argentiniană. Fără cuvinte. Fără denumiri. Să nu mai existe denumiri. Nici pentru muzică, nici pentru pian, nici pentru scaun, nici pentru masă. Nu există vitrină, nici magazin, nici stradă, nici cal, nici oraş, nici ţară, nici ocean. Nici masacru. Nici durere. Fără cuvinte.”
Rosita suporta aşa cum putea această nouă viaţă. I se părea că timpul trecea mai greu, dar se ocupa de menaj, de făcut mâncare, de copii şi îi călca soţului ei cămăşile cu aceeaşi grijă ca întotdeauna. Adesea, ca în acea duminică după-amiază de la mijlocul lunii august, îl privea venind şi plecând fără să îndrăznească să rupă tăcerea pe care i-o impunea. Se uita la el cum stătea fără să facă nimic, fără să vorbească, şi se întreba de ce soţul ei nu mai era omul cu care se măritase. Neavând decât o vagă bănuială despre monştrii ce-i acaparaseră spiritul, femeia se întreba ce făcuse, unde greşise. „îl iubesc. îl iubesc îl iubesc îl iubesc nu-l iubesc îl iubesc. îl iubesc. Nu-l iubesc. îl iubesc. Dar de ce? De ce nu se mai bărbiereşte, cum o făcea înainte? De ce se îmbracă neglijent? De ce nu se mai îngrijeşte de el însuşi? Şi de ce nu se mai ocupă deloc de copii? Fie şi în tăcere. N-ar fi aşa de greu să-i ducă la şcoală, ca înainte, să se ducă să-i ia, din când în când... De ce de ce de ce? De ce nu mai este omul care era când l-am cunoscut? când m-am căsătorit? când m-a iubit? când l-am iubit? Nu mai ştiu cine este. Asta e. Nici mai mult, nici mai puţin. Nu ştiu. Nu mai ştiu. Câteodată se uită la mine, câteodată îmi zâmbeşte, dar eu nu ştiu. îl iubesc îl iubesc îl iubesc. Dar nu-l iubesc. Oare mai ştiu, oare aş mai putea încă spune ce iubesc la acest bărbat pe care l-am iubit atât de mult, acest bărbat care a fost şi care ar fi trebuit să rămână pentru totdeauna

bărbatul vieţii mele?” Rosita îşi punea nenumărate întrebări, dar nu găsea nici un răspuns. Se gândea la soţul ei, dar se gândea şi la părinţii ei, la suferinţa lor. „Precum Gustawa, şi ei au trecut prin orori. Şi ei s-au confruntat cu tot felul de atrocităţi. Cum au scăpat? Cum au reuşit să uite? Cum au reuşit ca, odată ajunşi în Argentina, să uite pogromurile? Cum au făcut de au lăsat în urmă trecutul şi au reuşit să trăiască din nou? Ce au abandonat? Ce au şters? Ce au renegat? Cu ce s- au resemnat pentru ca eu, fratele meu şi surorile mele să putem duce o viaţă normală?” Rosita alesese să se mărite cu Vicente. Decisese să-şi întrerupă
studiile de farmacie pentru a-i deveni soţie. Nimeni nu o obligase. Cu toate acestea, ar fi putut spune acum că era mai fericită decât surorile ei sau decât mama ei, a cărei căsătorie fusese aranjată de părinţi cu familia soţului, care trăia într-un ştetl vecin? „Nu-l pot iubi. Cum să iubeşti un om care nu e prezent, deşi este? Nu ştiu la ce se gândeşte, nu ştiu ce simte, nu ştiu ce vrea. Ultima dată când i-am mângâiat-o, mâna lui era rece ca a unui cadavru.”
în acea duminică după-amiază, ca în atâtea alte zile, Rosita îşi urmărise soţul care se învârtea prin casă, fără să le adreseze vreo privire sau vreun cuvânt ei sau fetelor care îşi făceau temele la masa din sufragerie. Apoi se aşezase pe canapea, ca să admire cerul, pe fereastră. Vicente trăia într-o lume din care ea era aproape complet exclusă. La un moment dat, trezindu- se din siestă, Juan José începuse să plângă din camera lui. Rosita de-abia începuse să spele vasele, în bucătărie. Aşteptase intenţionat câteva minute bune, întrebându-se dacă soţul ei auzea urletele copilului. Voia să ştie dacă Vicente se va ridica sau nu ca să se ocupe de copilul lor. Aşteptarea se dovedise în zadar - bărbatul nu

schiţase nici o mişcare. Prin urmare, se văzuse nevoită să se întrerupă din treabă şi să se ducă să-l ia pe micuţ în braţe.
Ca aproape în fiecare zi, de săptămâni întregi, Vicente era epuizat. în acea zi, pentru că era duminică şi se trezise puţin mai devreme decât de obicei, ieşise din casă şi îşi petrecuse o bună parte din zi plimbându-se, mergând fără o direcţie anume, aşa cum o făcea din ce în ce mai des, rătăcind ca un suflet hăituit pe străzile din Buenos Aires. Oraşul deborda de maşini, de chioşcuri, de magazine şi de librării. Şi de femei, de femei tot mai frumoase sau, mai bine zis, tot mai atrăgătoare şi mai elegante. Opulenţa pe care războiul o asigura acestei ţări îndepărtate, izolate în sudul extrem al Americii de Sud, făcuse ca unele străzi din Buenos Aires să semene cu nişte podiumuri de modă. Lui Vicente îi plăcuse acest oraş. îi plăcuse să se plimbe, să-i parcurgă străzile, să-l descopere. Adorase să se îndepărteze de centru şi să se apropie de cartierele dubioase, periculoase, ca Boedo, Barracas ori Pompeya, dar şi spre La Recoleta, Palermo şi Belgrano, cartiere elegante, care se întindeau către nord, de-a lungul fluviului. între momentul în care ajunsese la Buenos Aires, în aprilie 1928, şi această iarnă australă din 1942, străzile oraşului se animaseră într-un ritm incredibil. Argentina îşi regăsise strălucirea din al doilea deceniu al secolului. Nu mai era acea ţară săracă, periferică, de după criza din 1930, căci al Doilea Război Mondial o transformase într-unui dintre centrele îndepărtate ale lumii. Din cauza conflictului care devasta Europa, imigraţia se dublase, antrenându-i nu doar pe italienii şi spaniolii săraci, care veniseră într-un flux constant de la finalul secolului al XIX-lea, ci şi artişti şi intelectuali celebri sau familii europene mai bogate decât

cele care le precedaseră. Magazinele nu se goleau niciodată, iar afacerile, oricât de mici, prosperau. Numai Vicente se simţea din ce în ce mai sărac, mai lipsit de mijloace.
înainte de război, lacom, doritor să devină mai porteño[2] decât orice alt argentinian, lui Vicente nimic nu-i plăcuse mai mult decât să se plimbe pe acele străduţe. Adora să se învârtă în zigzag, ca să nu rateze nici una, ca să le cunoască pe toate. Se plimba ore în şir, admirând magazinele şi trecătorii. Acum, din contră, câteodată se ducea până la Chacarita sau până la La Boca ţinând-o drept înainte, ca şi cum locul unde aveau să-l conducă paşii n-ar fi depins de el, ca şi cum destinaţia n-ar fi avut nici o importanţă. Mergea mult, cu ochii coborâţi spre picioare. Apoi, făcea traseul invers - pe aceeaşi stradă. De când primise scrisoarea de la mama lui, Vicente mergea în neştire, fără să găsească nici o plăcere în asta. Dar, în acelaşi timp, cum nu găsea mai multă plăcere în repaus decât în mişcare, continua să meargă. Inutil. Inevitabil.
Plimbarea solitară le-a permis dintotdeauna oamenilor să tacă - şi să cugete.
Nu era şi cazul lui Vicente, care mergea doar pentru ca tăcerea să-i însoţească paşii. Ca atunci când asculta muzică sau când privea cerul de pe canapeaua lui din salon, atunci când mergea, căuta să-şi alunge cuvintele din minte până la dispariţia gândirii înseşi. Din păcate, dacă nemişcarea este opusul mişcării, dacă tăcerea este opusul vorbirii, gândirea nu are un contrariu. Nimic nu se opune acestei activităţi a spiritului, căci a nu gândi nu este decât o altă modalitate de a gândi. „Şi Beri? încă mai lucrează? Mai luptă sau a abandonat? Cum ar putea fratele meu mai vârstnic, atât de

mare şi de puternic, să fie redus la existenţa năpăstuiţilor descrişi în ziare? Au
reuşit nemţii să-l umilească, să-l strivească în aşa măsură?"
Tot mergând, după lungi minute de luptă cu propria incapacitate de a nu mai gândi, Vicente revenea fără încetare la el însuşi şi la demonii care-i făceau viaţa un calvar în perioada aceea.
în ciuda scrisorii primite de la mama lui, în ciuda articolului din The Daily Telegraph, nu avea decât o idee destul de vagă despre ce se petrecea cu adevărat în Europa. Pe toate meridianele, ziarele începuseră să pomenească, timid, sutele de mii de evrei care erau ucişi de nazişti. Dar, neputându-şi imagina ce însemna moartea a sute de mii de persoane, majoritatea oamenilor tot nu reuşeau să creadă.
După articolul din The Daily Telegraph, două cotidiene argentiniene, La Prensa şi Critica, denunţaseră deportarea evreilor către locuri de exterminare. Apoi, pe 25 noiembrie 1942, The New York Times publicase un articol despre lagărele de la Belzec, Sobibor şi Treblinka şi despre camerele de gazare şi crematoriile umane de la Auschwitz. Materialul preciza că erau asasinate persoanele în vârstă, copiii, nou-născuţii şi handicapaţii evrei din Polonia, însă apăruse în pagina a zecea a publicaţiei, iar ecoul său fusese, din nou, limitat.
Vicente, la fel ca tot restul omenirii, putea să ştie, dar nu putea să ştie. Nu putea asocia nici o imagine cu ceea ce se întâmpla la douăsprezece mii de kilometri distanţă de locul unde se derula drama lui personală. Nu putea lipi nici o imagine, nici nu putea pune un nume. Este ilustrativă, de altfel, dificultatea întâmpinată de toată lumea, nu doar de Vicente, când s-a pus problema denumirii acestui eveniment. La început, el nu se numea nici shoah, nici holocaust. Nici în franceză, nici în engleză, nici cu literă

mică şi nici cu majusculă. La început, nu avea un nume. Oamenii vorbeau despre „eveniment”, „catastrofa”, „cataclism” sau „dezastru”, urmând ca apoi să utilizeze termeni ca „hecatombă” sau „apocalipsă”. La început însă, nu avea un nume. Cu excepţia naziştilor, care foloseau expresia „soluţia teritorială”, devenită ulterior „soluţia finală”, şi care ascunseseră aceste denumiri sub altele, astfel încât toată operaţiunea să se deruleze codificat (camerele de gazare erau numite Spezialeinrichtungen, adică „instalaţii speciale”, iar gazarea, Sonderbehandlung - „tratament special”), aşadar, cu excepţia glosarului călăilor, ceea ce s-a petrecut în Europa a fost, ani în şir, ceea ce s-a întâmplat şi nu s-a numit. în cuvintele lui Churchill, „o crimă fără nume”. După încheierea războiului, denumirea ce trebuia dată evenimentului a provocat o dezbatere amplă. S-a discutat mult, pentru că a da un nume este întotdeauna echivalent cu a spune ceva ce n-a fost spus niciodată şi, în acelaşi timp, de a spune ceva ce a fost spus întotdeauna - sau asupra căruia s-a păstrat dintotdeauna tăcerea, ceea ce înseamnă acelaşi lucru.

Naziştii începuseră să vorbească despre „soluţia finală” încă dinaintea conferinţei de la Wannsee, şi, în mod bizar, eufemismul a continuat să fie folosit de toată lumea decenii întregi, ca şi cum occidentalii ar fi ştiut atunci ceea ce astăzi neagă - anume, că erau cu toţii vinovaţi. „Soluţia finală.” Ce formulă stranie, nu-i aşa? O soluţie, ştim prea bine, aduce cu sine întotdeauna alte întrebări, alte probleme. Nu şi această soluţie. Această soluţie, această soluţie finală, trebuia să rezolve totul, în opinia compatrioţilor lui Kant, ai lui Hegel, ai lui Schopenhauer şi ai lui Nietzsche.

Apoi a fost preferat cuvântul „genocid”, un termen hibrid, compus din prefixul grec genos, care desemnează un grup

cu aceeaşi origine, şi sufixul latin cid, derivat din verbul caedere (a cădea, a doborî). Creat de un evreu polonez în 1944 şi reţinut de ONU din cauza celui de-al Doilea Război Mondial, substantivul nu a fost niciodată rezervat exterminării poporului evreu, motiv pentru care este rareori folosit de cei care consideră că Shoah- ul a fost un eveniment unic în istoria umanităţii.
Nu după mult timp, anglofonii au încercat termenul „Holocaust". însă Holocaustul a fost întotdeauna înţeles ca un sacrificiu, o jertfa adusă zeilor. A desemnat, încă de la început, acţiunea ce constă în arderea pentru zei. Secole de-a rândul, oamenii au ars animale şi le-au oferit zeilor în care credeau ce era mai bun, fumul, mirosul, cerând în schimb diferite lucruri. Acesta să fi fost sensul reţinut de cel care a propus cuvântul „Holocaust" pentru masacrul împotriva evreilor? Nu vom şti niciodată. Dar cuvintele nu depind de convingerea celui care le rosteşte: cuvintele semnifică ceea ce devin, relatează întotdeauna o istorie sau mai multe. Cel care a ales primul cuvântul „Holocaust" a spus, cu sau fără voia lui, că uciderea a milioane de evrei fusese un sacrificiu adus anumitor zei, de la care se aşteptau anumite lucruri. în acest caz, să sperăm, cel puţin, că omul respectiv vorbea despre zeii lui. Sau, mai bine, să sperăm că individul imaginar a propus acest termen pentru că a înţeles că Dumnezeu e mort, pentru că l-a văzut dispărând pe vecie în fumul holocaustului uman pretins de Rasă, idolul cel mai lacom dintre toţi.
După Holocaust, sau cu mult înainte (pentru că apare în perioada talmudică, desemnând distrugerea Ierusalimului şi a celor două Temple), a fost folosit şi cuvântul „Hourbane", a cărui alegere a fost dictată de dorinţa de includere a evenimentului într-o continuitate de catastrofe şi de distrugeri cărora le-au căzut victime evreii.

în sfârşit, în anii '60, începe să se impună un alt termen, mai ales în Franţa. Cuvântul biblic „Shoah” Apărut încă din 1933, el înseamnă „distrugere”, distrugere nemotivată, de tip natural sau predestinată, o distrugere ce nu necesită prezenţa vreunui zeu.

Pe scurt, ca în numeroase alte situaţii, alegerea unui termen sau a altuia a determinat formarea a două tabere (Aliaţi şi nazişti, francofoni şi anglofoni, evrei şi goyim), până când, într-un final, între Shoah şi Hourbane, evreii au ajuns să se certe între ei: pe de o parte, cei care considerau că evenimentul a fost unic; pe de altă parte, cei care îl priveau ca pe încă o nenorocire. Dar, aşa cum se ştie, e de ajuns să închizi doi evrei într-o cameră ca să te alegi cu trei opinii.

în acea duminică din luna august 1942, după ce mersese o bună parte din zi, când începuse să plouă, Vicente se întorsese acasă. Se întorsese „aşa”, fără nici un motiv aparent, cum făcea acum totul. Se întorsese aşa cum se întorcea tot timpul în ultima vreme, fără ca nimeni să ştie dacă intenţiona să rămână la cină sau să petreacă noaptea acolo. Fetele erau cuminţi. îşi făceau temele. Erau eleve bune. Câteodată, câteodată încă le mai arunca o privire. Urmărindu-i ochii, Rosita nu se putea abţine să nu-şi aducă aminte cât de mult le iubise, cum le adorase, nu se putea abţine să nu creadă că el tot le iubea, chiar dacă devenise incapabil să le arate orice urmă de afecţiune de când primise scrisoarea de la mama lui. în schimb, Juan José, care îl aştepta, care-i căuta întotdeauna privirea, ar fi avut mare nevoie ca tatăl lui să-i vorbească, să se ocupe de el. Vicente parcă nici nu-şi mai dădea seama că exista, că crescuse, că-l numea „papa”. Abia dacă-i mai arunca o privire din când în când, plictisit sau nervos, de parcă ar fi avut

ceva cu el. Fără să poată formula vreo acuzaţie, pe negândite, Vicente începea să-l facă răspunzător pentru vinovăţia pe care o resimţea el însuşi faţă de mama lui, o culpabilitate care, începând din anul acela, avea să-l devoreze din interior tot restul vieţii.

- Ce-ar fi să ieşim la o gustare?

Rosita luase iniţiativa, ştiind că Vicente nu propunea niciodată nimic. Era duminică, era deja ora cinci după-amiază, copiii nu avuseseră şcoală şi nu ieşiseră din casă toată ziua, magazinul era închis, iar Vicente era acasă cu ei, aşa că Rosita sugerase să meargă toţi cinci la cofetăria Ideál, locul unde fratele ei, Léon, îi făcuse cunoştinţă cu viitorul soţ. Ştia că Vicente apreciase dintotdeauna locul acela, decorat numai cu stofe şi mobile importate din Europa. Patronul, don Manuel, le povestise într-o zi, cu ani în urmă, la scurt timp după ce se căsătoriseră, că fotoliile din salonul principal fuseseră aduse de la Praga, că marile lustre erau franţuzeşti, că vitraliile care decorau plafonul fuseseră făcute în Italia, că lemnăria era din stejar sloven şi că marmura coloanelor şi a scărilor, cristalul cu muchii rectangulare al vitrinelor şi bronzul aplicelor murale proveneau, de asemenea, din cele mai mari capitale europene - unde Vicente îi promisese că o va duce la un moment dat.

Când intrase în sala somptuoasă cu copiii şi cu soţul ei, Rositei nu-i venise greu să uite prezentul şi să zâmbească la amintirea acelor promisiuni. Se gândise la legămintele şi sporovăiala neîncetată a lui Vicente din vremea aceea. „Cum de putea să fie atât de locvace, atât de prolix, atât de seducător? Şi cum a putut să mă uite în aşa hal acum?”

Cât despre Vicente, acesta intrase în salonul principal cu familia, găsise o masă liberă şi nu se mai gândea la nimic. Acceptase propunerea soţiei, mersese pe stradă ţinând

fetele de câte o mână şi fusese aproape prezent timp de câteva zeci de minute, dar, imediat ce ajunsese la cofetăria Ideál, îşi aprinsese o ţigară şi albul îi acoperise iarăşi totalitatea creierului. Se aşezase şi începuse să fumeze, ignorând cuvintele schimbate de fiicele lui, ignorând singurătatea fiului său, ignorând nostalgia tristă a soţiei. Lumea exterioară încetase din nou să existe. Gândurile lui se rătăciseră din nou pe uriaşa câmpie ninsă. Nu mai simţea nimic. Doar în stomac îi mai cădeau din când în când, la intervale regulate, câteva picături de acid, săpând un canal chinuitor care-i amintea de blestemul lui. Vicente nu simţea şi nu gândea nimic - cu excepţia unei clipe anume, când ochii i se încrucişaseră cu ai Rositei, iar ea şi-i ferise, preferând să examineze interiorul: dintr- odată, îşi dăduse seama că ea îşi amintea, fără îndoială, de prima lor întâlnire şi de zecile de dăţi când frecventaseră acel loc, de cuvintele lui şi de fericirea lor. îşi spusese atunci, cu durere, că tot ceea ce-şi amintea femeia fusese adevărat: Vicente crezuse într-adevăr că o va duce să vadă Europa, aşa cum îi plăcuse cu adevărat acel loc şi materialele cu care era amenajat - acel loc şi acele materiale care îi aminteau de trecut şi pe care acum le detesta.
După gustare, Rosita, Vicente şi copiii se întorseseră acasă fără grabă. Tăcerea tatălui molipsise întreaga familie. Cei mici, până şi Juan José, care mergea pe cinci ani, din mimetism sau din respect, lăsau să treacă minute lungi fără să scoată un cuvânt. în mers, băieţelul căutase la un moment dat mâna tatălui său, dar Vicente i-o refuzase. Imediat ce simţise mânuţa copilului atingându-i-o pe a lui, şi-o retrăsese, aproape fără să-şi dea seama. Continuase să înainteze cu umerii căzuţi, cu ochii în pământ. Rosita, care observase încercarea tandră a fiului ei şi răspunsul crud al

bărbatului, strânsese puternic din dinţi ca să nu izbucnească în plâns. „De ce? De ce face asta? De ce e absent tot timpul? De ce nu se mai gândeşte niciodată la noi? De ce nu ne mai iubeşte? De ce? De ce? De ce s-a dus de râpă totul? De ce se încăpăţânează în această tăcere care ne ucide, care ne otrăveşte copiii, familia, dragostea, viaţa?”

în seara aceea, copiii adormiseră târziu. Rosita le citise o poveste, apoi încă una şi încă una. Apoi, obosită după ce se ocupase de ei singură toată ziua, se demachiase, se spălase pe dinţi şi se dusese să-şi îmbrăţişeze soţul înainte de culcare. Vicente nu scosese nici o vorbă, însă acceptase un sărut pe frunte şi-şi pusese, pentru o clipă, mâna peste a ei. Rosita plecase spre dormitor, iar Vicente rămăsese aşezat în tăcere, în salon, cu ochii lipiţi de fereastra întunecată ce dădea spre micul lor balcon, contemplând cerul negru. Stătuse aşa cam vreo zece minute. Apoi plecase şi el. Se ridicase, îşi luase haina şi ieşise din apartament ca să caute în noaptea oraşului o masă de pocher.

Rosita, nereuşind să-şi alunge din cap întrebările care o chinuiseră toată ziua, stinsese deja lumina, dar nu dormea încă; îşi auzise soţul plecând, ca aproape în fiecare noapte de luni de zile, şi, întinsă singură în pat, plânsese multă vreme, sufocându-şi suspinele în pernă. „De ce?! De ce nu mă mai iubeşte?! De ce nu mă mai atinge?! De ce nu mă mai sărută?! De ce nu se mai culcă cu mine?! De ce nu se mai culcă cu mine - fie şi în tăcere?!” Rosita plânsese neconsolată până în clipa în care auzise o voce subţire în spate:

- Mama?

Martha şi Ercilia erau acolo, lângă pat, ţinându-se de mână, în penumbră. O priveau fix amândouă, puţin întristate, puţin speriate.

- Juanjo... s-a trezit...
- ... şi te-a strigat, dar...

Rosita nu auzise. Plângea prea tare. Se ridicase în capul oaselor, îşi ceruse iertare, le strânsese în braţe şi le condusese înapoi în camera lor, unde îl liniştise pe Juan José, care adormise rapid la loc. îşi ceruse încă o dată scuze de la fiicele ei, le învelise cu grijă şi le sărutase.

- Dar de ce eşti udă?

Rosita nu-şi dăduse seama că plânsese atât de tare, încât chipul îi era încă scăldat de lacrimi.

- Ce s-a întâmplat?
- Nimic, nimic... nu s-a întâmplat nimic...

Rosita se ştersese la ochi, le alinase, le sărutase din nou şi, lăsând lumina aprinsă, se întorsese în dormitor. Le lăsase lumina aprinsă ca să le liniştească şi ca să se liniştească pe ea însăşi.

Denumire laudativă rezervată argentinienilor originari din oraşul-port Buenos Aire

sîntr-o seară, la începutul lunii februarie 1943, pe când se întorceau de la Mar del Plata, Vicente şi Rosita primiseră vizita unui bărbat de vreo treizeci de ani, pe care nici unul din ei nu-l cunoştea: doctorul Moshe Feldsher. îmbrăcat cu o vestă de lână, o mică eşarfa gri şi o pălărie închisă la culoare, sunase la uşa apartamentului lor într-o sâmbătă extrem de sufocantă a acelei veri australe. Văzându-i ţinuta, mult prea călduroasă pentru acea perioadă a anului, Vicente ghicise imediat că omul sosise de puţină vreme la Buenos Aires. Moshe Feldsher era un prieten de-al lui Beri. Lucrase cot la cot cu el în ghetou, de unde reuşise să fugă cu şase luni în urmă. Le relatase, în idiş, lungul periplu care-l purtase din Polonia în Rusia, apoi în Finlanda, de

unde reuşise să se îmbarce pentru Brazilia. După ce stătuse blocat aproape două săptămâni la Sao Paolo, reuşise, în sfârşit, să ajungă la Buenos Aires. Avea adresa lor chiar de la fratele mai mare al lui Vicente. Moshe Feldsher le mărturisise că Beri şi soţia acestuia îl ajutaseră mult când ajunsese în ghetoul din Varşovia, deportat din Berlin, şi le povestise cum lucrau împreună:

- în primele luni veneau să-i tratăm de diverse boli, mai ales tifos şi tuberculoză. Lucram între douăsprezece şi şaisprezece ore pe zi. încercam să găsim soluţii ca să ne îngrijim toţi pacienţii, chiar dacă cei mai mulţi nu aveau de unde să plătească. Apoi, încet-încet, pe măsură ce medicamentele deveneau tot mai rare, am ajuns să ne ocupăm de o singură boală, singura despre care profesorii noştri nu ne învăţaseră nimic...

- Da? Care? întrebase Rosita din bucătărie, unde pregătea cafeaua.

- Foamea.

Cum Vicente nu ieşea din muţenia lui, Rosita revenise în salon şi preluase natural sarcina conversaţiei:

- Dar... nu înţeleg... De ce nu v-au predat nimic despre foame?

- Dintr-un motiv foarte simplu: e singura boală pentru care nu există tratament.

Moshe Feldsher ridicase ceaşca de cafea pe care i-o întindea Rosita, mulţumindu-i cu un zâmbet.

După un efort supraomenesc de a învinge tăcerea ce-l copleşea de săptămâni întregi, Vicente reuşise să articuleze trei cuvinte în limba aceea pe care n-o mai vorbise de când plecase din Varşovia:

- Ce face mama?

Moshe Feldsher îl pusese la curent cu noutăţile, dacă informaţiile vechi de şase luni se puteau numi „noutăţi”. Când reuşise el să fugă, mama lui Vicente era încă în viaţă

şi, deşi slăbită, nu se îmbolnăvise nici de tuberculoză, nici de tifos.
- Poate că e totuşi util să ai un fiu medic, încercase el să glumească.
Vicente suportase cu greu detaşarea cu care povestea Moshe Feldsher despre ghetou, despre război, despre logodnica lui care, din fericire, reuşise şi ea să fugă, şi care aştepta un copil. Apoi, doctorul îşi terminase cafeaua şi, probabil, iritat şi el de tăcerea amfitrionului, refuzase invitaţia Rositei la cină şi plecase. Vicente abia îi aruncase un salut înainte de a se întoarce către balconaşul salonului. Cerul era deja sumbru, şi la orizontul presărat cu nori lungi, translucizi, se întreţeseau nuanţe de miere şi de sânge. Ziua îşi dădea încet duhul. Murea încet de-o moarte lentă, sângeroasă.
Ca de multe ori în ultima vreme, Vicente dorise să vorbească, dar nu putuse. Cum ar fi putut vorbi aşa cum o făcea acest om, cu asemenea nepăsare, atât de lejer, cu atâta cumsecădenie, atunci când poate chiar în clipa aceea, la douăsprezece mii de kilometri distanţă, se juca soarta mamei şi a fratelui său? La puţin timp după plecarea lui Moshe Feldsher, când cerul se întunecase complet, tot fără nici un cuvânt, Vicente îşi luase sacoul şi ieşise, la rândul lui. Se întâlnise cu Sammy în sala din spate, plină de fum, a unui bar din Once şi jucase pocher până dimineaţa, pierzând tot ce avea prin buzunare. Apoi, în loc să se îndrepte către casă, cu inima strânsă de ruşine, se dusese la magazin. Se întinsese pe o canapea nevândută din depozitul de la subsol şi încercase să se odihnească pentru câteva ore. Somnul nu-i fusese însă de nici un ajutor. în acea zi avusese pentru prima
dată un vis ce urma să-i revină de multe ori în restul vieţii. Visase că era în patul lui, că se trezea şi, când se ridica,

descoperea că cineva construise un zid în jurul lui. Făcea turul zidului, dar era închis, complet închis. încerca să sară pe deasupra, să sape pe dedesubt, să-l dărâme, dar zidul era prea înalt şi se dovedea indestructibil. în timp ce el se agita căutând o ieşire, zidul începea să se strângă în jurul lui, cu un scrâşnet metalic. Se strângea din ce în ce mai mult, nelăsându-i nici un pic de spaţiu liber. Vicente lovea zidul din toate puterile, urla, lupta, se sufoca şi urla încă şi mai tare. în van: zidul continua să se strângă, tăindu-i respiraţia. Dintr-odată, Vicente observa că avea un cuţit în mână. Zidul se apropiase atât de mult, încât începea să i se lipească de corp; disperat după o gură de aer, începuse să lovească zidul cu cuţitul, să-l găurească. Scrijelea şi găurea zidul, săpa o rană, iar acea rană sângera şi-l durea.
în acea clipă, înţelegând că peretele era chiar pielea lui şi că avea de ales între a muri sufocat sau prin automutilare, Vicente se trezise cu inima bătând să-i spargă pieptul, scăldat de sudoare. Era aproape miezul zilei. Se calmase, aşteptase să i se regleze pulsul, îşi dăduse cu apă pe faţă şi ieşise din magazin. „încă o duminică”, se gândise în drum spre casă. „O duminică inutilă, o duminică în van, după care va veni o zi de luni la fel de inutilă. O duminică, două duminici, trei duminici. O duminică pentru numărarea duminicilor. De parcă zilele şi săptămânile ar avea vreo importanţă.” Viaţa lui Vicente Rosenberg, ca atâtea alte vieţi, ca vieţile milioanelor de evrei, ale milioanelor de ţigani şi ale zecilor de mii de comunişti care îi pierduseră ori urmau să-i piardă pe cei dragi în lagăre - viaţa lui, la fel ca ale atâtor altor rătăciţi din lume -, continua. Continua, dar nu ducea nicăieri. Continua, aşa cum curg adesea vieţile: fără nici un scop, absolut golite de sens. Vicente continua, vag, să lucreze, continua, vag, să se ocupe de

copii şi continua, vag, să-şi iubească soţia. Oraşul Buenos Aires prospera, deborda, devenea tot mai strălucitor, iar Vicente, în tăcere, continua să trăiască fără vreo dorinţă sau plăcere. Cobora din apartament, se deplasa pe jos până la magazinul de mobilă, primea clienţii, vindea dormitoare, saloane şi sufragerii. Câteodată, aproape că-i plăcea. Câteodată, aproape că găsea satisfacţie în această rutină derizorie, măruntă. Uneori, aproape că-i plăcea să trăiască - aşa cum îi plăcea să-şi oculteze vinovăţia jucând cărţi până dimineaţa şi pierzând tot ce câştigase de pe urma magazinului. Căci Vicente juca pocher ca şi cum scopul jocului ar fi fost să pierzi. Juca din ce în ce mai mult şi pierdea din gros. Noapte de noapte, juca, juca, juca şi pierdea, pierdea, pierdea. Pierdea de parcă pierzând totul şi-ar fi putut acoperi datoriile.
Rosita nu mai ştia ce să facă cu el. „îmi aduc aminte prima noastră întâlnire. îmi amintesc de braţele, de mâinile şi de gura lui. Mi-l amintesc întreg. îmi amintesc că el era el, că era eu şi că eu nu mai eram nimic. Şi era atât de bine să nu mai fii nimic.” Rosita se lăsa pradă amintirilor. Se gândea la mâinile, la ochii şi la limba lui, care gustaseră tot ce avea mai apetisant în ea. Intimitatea lor fusese atât de puternică şi atât de delicată, în acelaşi timp. „îmi amintesc că nu-şi putea scoate din minte nici corpul meu, nici sufletul meu, nici buzele mele, nici obrajii mei, nici... Am uitat, cum îi spunea? Ah, da: porţelanul mătăsos al pielii mele. Vorbea atât de repede, atât de frumos, atât de iubitor, atât de minunat! Era prezent. Da, asta este: era prezent. Da, prezent! Era el însuşi, era de două ori şi de zece ori el. Era ca un râu, o mare sau un torent. Şi o lacrimă. Şi o piatră. Era ca un recif în mijlocul mijlocului oceanului.” Uneori, amintirile o făceau fericită şi-i aduceau un zâmbet pe chip.

Adesea însă, mult mai des, o dureau şi o făceau să plângă de disperare. „L-am iubit, l-am iubit atât de mult! L-am iubit mai mult ca pe mine însămi.” Amintindu-şi de trecut, Rosita înţelegea din ce în ce mai bine semnificaţia prezentului. înţelegea că Vicente nu reuşea să-şi ierte vina de a nu-şi fi salvat mama, dar nu ştia cum ar fi putut să-l ajute - nici s-o salveze, nici să-şi găsească iertarea. „Aş putea încerca să-l conving că n-are nici o vină, că a făcut ce-a putut... Dar la ce bun? E clar că nu-i adevărat şi el o ştie foarte bine. Chiar dacă i-a scris, acum câţiva ani, că ar trebui să plece de la Varşovia, chiar dacă i-a scris că şi-ar dori ca ea să vină să stea cu noi, la Buenos Aires, n-a făcut nimic concret în acest sens. Şi o ştie. Ştie că ar fi trebuit să facă mai mult decât să-i scrie, că ar fi trebuit să se ducă după ea. Sau măcar să-i scrie lui Beri, să-l convingă să o aducă aici. Asta e problema: e inutil să încerc să-i alin sentimentul de culpabilitate - pur şi simplu deoarece se simte vinovat pe bună dreptate.” Rosita se frământa zi de zi, gândindu-se la situaţia în care se găsea soţul ei, dar nu vedea nici o soluţie. Se gândea că făcuse bine când plecase din Polonia, că avusese dreptate când se îndepărtase de mama, de fratele şi de sora lui. Se gândea că alesese corect să plece departe, ca să poată creşte, să devină adult - să devină el însuşi. Pe de altă parte, ştia că minţise când îi spusese mamei lui că ar fi vrut s-o vadă instalată cu ei, la Buenos Aires, după cum ştia că se minţise singur când crezuse că-i va salva pe toţi de la catastrofa pe care o presimţise părăsind Europa. Aceste minciuni şi această culpabilitate făceau imposibil orice dialog. în rarele ocazii când încercase să abordeze subiectul, pentru a-l consola, pentru a-i uşura conştiinţa, nu reuşise decât să înrăutăţească lucrurile. Iar când încercase doar să-i fie

alături, să-i împărtăşească tăcerea, fusese şi mai rău. în ultimele săptămâni îi acceptase o singură dată prezenţa tăcută alături de el. Stăteau pe canapeaua din salon, ea îl strângea în braţe de o bună bucată de vreme, fără să scoată o vorbă, dar mângâindu-l blând pe creştet, iar el sfârşise prin a ceda şi o acuzase că nu înţelegea nimic, că nu putea să înţeleagă nimic, că n-avea să înţeleagă niciodată, că pentru a înţelege ar fi trebuit să simtă ce simţea el - dar că nu avea să reuşească niciodată, căci tatăl şi mama ei reuşiseră să fugă din calea pogromurilor şi erau acolo, alături de ea, la Buenos Aires.

Un eveniment independent de voinţa ei avea să bulverseze însă monotonia dureroasă a acelor zile sumbre. într-o seară, după serviciu, la numai câteva săptămâni de la vizita doctorului Moshe Feldsher, Vicente se uita la Sammy, care juca singur biliard în sala din spate de la cafeneaua Tortoni, când îşi făcuse apariţia în trombă Ariei, cu un zâmbet uriaş pe chip. Era sfârşitul anului 1943, iar Ariei se repezise la prietenii lui ca să le arate pagina întâi din La Idea Sionista: locuitorii ghetoului din Varşovia puseseră mâna pe arme împotriva germanilor. Ariei era euforic, iar entuziasmul lui îi cuprinsese imediat pe Sammy şi Vicente. Comandaseră şampanie, băuseră, discutaseră intens, apoi plecaseră de la Tortoni şi se duseseră la hipodrom, în acea zi, pentru prima dată de luni întregi, Vicente câştigase la curse. Se întorsese acasă la puţin timp după cină, cu un teanc apreciabil de bancnote în buzunar. Rosita îl primise uluită de zâmbetul ce-i lumina faţa.

- Ce s-a întâmplat?
- Am... am câştigat... şi... şi ei s-au revoltat! S-au revoltat!!!... îţi dai seama? Au luat armele şi se pare că au omorât zeci de nemţi!

Euforia îl împinsese pe Vicente nu doar să exagereze puţin numărul naziştilor ucişi, ci şi să-şi regăsească pentru câteva minute vocea şi să-i relateze soţiei lui ştirea pe care o citise în ziar şi ceea ce-i povestise Ariei, care discutase cu vărul lui, autorul articolului. Inima îi fusese copleşită de un optimism iraţional. Convins, ca şi alţii, că rezultatul bătăliei din ghetou era indecis, Vicente avea să citească din nou ziarele şi să participe la conversaţii în fiecare zi, timp de două săptămâni. Speranţa, optimismul şi euforia lui, pe care Rosita le primise cu atâta bucurie, erau iraţionale, dar, nu pe de-a-ntregul, deoarece, pentru scurtă vreme, locuitorii ghetoului reuşiseră să le ţină piept soldaţilor Reichului. în realitate, aflând că deportările masive începute în 1942 nu aveau câtuşi de puţin ca destinaţie finală lagărele de muncă aflate mai la est, ci se încheiau în camerele de gazare de la Treblinka, două organizaţii evreieşti din ghetou, susţinute de rezistenţa poloneză, aleseseră calea luptei armate. într-o primă etapă, reuşiseră să respingă încercarea armatei germane de a relua controlul asupra ghetoului. Lupta pentru fiecare stradă şi fiecare casă avea să dureze aproape o lună. în acest timp, la Buenos Aires, Vicente reîncepuse să vorbească, dar şi să se ocupe de copii şi să-şi iubească soţia. Neprimind alte noutăţi despre mama lui, în afara celor vechi de şase luni aduse de doctorul Moshe Feldsher, credea că poate totul nu era încă jucat, că poate viitorul ei stătea să se decidă chiar atunci, pe străzile ghetoului din Varşovia.
Speranţa fusese de scurtă durată. La a doua încercare, armata germană nu se mulţumise doar să cucerească ghetoul, ci distrusese majoritatea caselor şi-i măcelărise pe răzvrătiţi. Pe 12 mai 1943, Samuel Zygelbojm, cel care atrăgea primul atenţia opiniei publice asupra masacrului

comis de nazişti în Polonia, se sinucidea în semn de protest faţă de pasivitatea comunităţii internaţionale. Pe 16 mai, în ciuda ciocnirilor sporadice care aveau să dureze până în iulie, Jiirgen Stroop, şeful poliţiei şi al trupelor SS din districtul Varşovia, arunca în aer Marea Sinagogă pentru a celebra victoria împotriva insurecţiei. „Sinagoga era un edificiu construit cu simţ de răspundere, la a cărui doborâre munciseră din greu geniştii şi electricienii. Dar ce spectacol minunat! Ofiţerul genist mi-a înmânat detonatorul, am strigat Heil Hitler! şi am apăsat pe buton. Din explozia uriaşă s-au înălţat flăcări până la nori. Culorile erau incredibile. O alegorie de neuitat a
triumfului asupra evreimii.” Acestea au fost cuvintele folosite de Stroop ca să povestească explozia, precum un copil fericit că a primit o jucărie care face „bum”. într-adevăr, realitatea se redusese la atât: Stroop aşteptase răbdător ca geniştii să-şi încheie misiunea laborioasă, apăsase pe buton şi clădirea făcuse „bum”. La finalul primăverii boreale, aproape tot interiorul ghetoului nu mai era decât un vast câmp de ruine, la fel ca Marea Sinagogă, aflată în exterior.

Dragul meu Wincenty,

Nu mai ştiu nimic despre tine. Poate că mi-ai scris, dar poşta nu mai funcţionează ca înainte. Nimic nu mai funcţionează ca înainte. Sper totuşi că vei primi această scrisoare. Shlomo mi-a promis că o va trece dincolo, de unde ţi-o va trimite cineva. Am vândut aproape totul. Mobila, cărţile, hainele. Dar lucrurile nu mai valorează nimic. Puţinul care mi-a rămas, până şi ultimul inel pe care l-am păstrat, primit de la tatăl tău când ne-am cunoscut, nu mai valorează nimic acum. Singurul lucru care mai contează este hrana. Şi noi facem foamea, la fel ca toată lumea. E o senzaţie

oribilă. Nici în cele mai negre coşmaruri nu mi-aş fi putut imagina că-ţi poate fi atât de foame. Ieri, pe stradă, Beri a văzut doi bărbaţi bătând un copil ca să-i fure câţiva cartofi. Copilul nu împlinise nici zece ani. L-au lăsat pe trotuar, mai mult mort decât viu.

Soldaţii germani vin noaptea şi dau buzna prin case. Omoară fără motiv. Unii sunt beţi şi înarmaţi cu securi. Majoritatea însă au priviri la fel de triste ca ale noastre, acum, că a venit iarna.

Te rog, Wincenty, trimite-ne orice poţi. Nu ştiu dacă lucrurile vor ajunge la noi, dar trimite-ne totuşi. Gândul că ne-ai trimis ceva mă va face la fel de fericită. Sper că Rosita şi copiii sunt sănătoşi şi că magazinul merge bine.

Mama ta care te iubeşte

Când Vicente primise această ultimă scrisoare din partea mamei lui, primele flori de jacaranda începeau deja să coloreze în albastrul lor blând, violaceu, cerul Buenos Airesului. Din motive pe care nu le-ar fi putut înţelege, scrisoarea făcuse luni, luni şi luni de zile pe drum. în pofida durerii, în pofida temerilor, în pofida tulburării profunde în care-l aruncase lectura, răspunsese în aceeaşi zi. îi scrisese că Rosita şi copiii erau sănătoşi, că totul mergea bine la magazin şi, cu un sentiment de vinovăţie pe care nu-l mai simţise până atunci, strecurase două bancnote de cincizeci de dolari în plic.

După ce trecuse pe la poştă se întorsese acasă. Nu discutase cu Rosita. Nu-i spusese că mai primise o scrisoare. Cum ar fi putut? Cum ar fi putut îndrăzni să-i repete soţiei sale cuvintele disperate ale mamei? în acea seară nu mai ieşise să joace cărţi. Mâncase cu Rosita şi cu copiii fără să scoată nici un cuvânt şi se dusese la culcare devreme. Voia să doarmă. Atât şi nimic mai mult. Voia să

doarmă şi să uite. Visa la un somn fără cuvinte, fără gânduri, fără imagini. Dar adormise şi avusese din nou acel vis atât de frecvent de la vizita doctorului Moshe Feldsher. Că se trezea în patul lui, că un zid de netrecut îl înconjura şi îl strângea până la sufocare... totul la fel, doar că acum cuţitul care-l ajuta să găsească puţin aer, să respire şi să-şi curme zilele găurindu-şi pielea nu mai apărea ca prin magie, ci îi era oferit de mama lui, ivită nu se ştie de unde. Din nou, se trezise brusc, cu respiraţia întretăiată. Rosita era lângă el, cu mâna pe umărul lui. Vicente era atât de îngrozit, încât nici n-o recunoscuse în prima clipă.

- Eşti bine?

Cum nu răspundea, Rosita schiţase un gest în direcţia veiozei, dar Vicente o oprise.

- Nu, nu, lasă... îmi revin.

îi luase mâna şi i-o apăsase de obrazul lui. Rosita nu mai aprinsese lumina, îşi lăsase capul la loc pe pernă şi se întorsese cu faţa la el. Continuând să-i ţină mâna pe obrazul lui, Vicente se întinsese şi el la loc. Stăteau faţă în faţă, cu mâna Rositei prinsă sub capul lui, cu ochii larg deschişi în întuneric, privindu-se ca doi copii puţin speriaţi. Vicente se gândea la scrisoarea de la mama lui. îşi amintea cuvintele şi-i auzea vocea calmă şi muzicală, puţin răguşită. Auzea foarte clar vocea mamei sale, aşa cum n-o mai auzise de când părăsise Varşovia.

în penumbră, Rosita îl privea fix, îngrijorată. Vicente părea atât de îndepărtat, de pierdut, de tulburat... Rosita încercase să-i adreseze un zâmbet încurajator, dar îi ieşise mai mult ca un zâmbet de consolare. Oricum, Vicente nu reacţionase în nici un fel, căci de-abia observase. în acel moment precis, ochii lui treceau dincolo de cei ai soţiei sale, străbătând distanţe uriaşe, dincolo de pat, de ziduri,

de oraş, de ocean: în acel moment precis, ochii lui rătăceau fără ţintă pe străzile înzăpezite ale Varşoviei.

Şi totuşi, dintr-odată, părăsind lumea amintirilor cu oraşul şi cu mama lui, Vicente se întorsese în dormitor şi îşi privise soţia. O privise cu aceeaşi intensitate, profunzime şi abandon cu care îl privea şi ea. Rosita, observând această schimbare bruscă, nu se putuse abţine să-l descoasă:

- Spune-mi...

N-ar fi putut preciza ce anume dorea ca soţul ei să-i spună, n-avea nici cea mai mică idee despre ce i-ar fi putut spune ea lui, dar îi ceruse, cu blândeţe, să-i vorbească. Vicente o contempla în tăcere. I-ar fi plăcut să-i răspundă la întrebări, să-i spună ce simţea, ce sentimente îi deşteptase scrisoarea, sau măcar să-i spună altceva, doar o mică parte din ce simţea, câteva cuvinte din mesajul mamei lui, ori chiar să o mintă, s-o asigure că era o scrisoare banală. I-ar fi plăcut să-i răspundă orice, ca să-i arate că o auzea, că ea exista - dar nu reuşise. Mai trăise acest sentiment după scrisoarea precedentă de la mama lui, dar abia acum îşi dăduse seama că nu doar nu mai voia să vorbească, ci că, de fapt, nu mai putea. Ar fi vrut să vorbească, însă, prizonier în ghetoul muţeniei lui, nu putea. Nu mai ştia.

Vicente n-a spus niciodată nimic, nici soţiei lui, nici copiilor, nimănui, despre acea scrisoare - care a fost şi ultima.

în ziua ce a urmat acelei nopţi agitate, Vicente, împreună cu soţia şi copiii, fuseseră la masă la părinţii Rositei, aşa cum făceau cam o dată pe lună de când se căsătoriseră. Casa acestora, poreclită „La Fábrica” şi lipită de atelierul de mobilă, era una dintre clădirile masive, cu un etaj şi patio, tipice pentru Buenos Aires. Această masă lunară, acest mic festin familial, se transformase într-un eveniment pe care copiii îl aşteptau şi-l revendicau cu entuziasm. Părinţi, copii, nepoţi... adesea se adunau vreo douăzeci de

meseni. Lui Vicente nu-i plăcuseră niciodată aceste adunări familiale, dar participase întotdeauna cu amabilitate. Chiar dacă i se păreau „cam de la ţară”, cum îi spusese o dată Rositei în glumă, îşi iubea socrii. Iar acum, când copiii creşteau, când fiicele lor aşteptau cu atâta nerăbdare aceste ocazii de a-şi regăsi nenumăraţii veri şi verişoare, evenimentul căpătase până şi pentru el o notă de inevitabilă bucurie.

în acea vineri, înainte de a se aşeza la masă, ca de fiecare dată când se reuneau în ultimii trei ani, tatăl Rositei, Pini Szapire, pe care verii deja îl numeau redundant „abuelo Zeide”[3], îl întrebase ce mai e nou la magazin. îl preocupa tot timpul evoluţia ginerelui său, voia să se asigure în permanenţă că lucra cu spor, că magazinul pe care i-l încredinţase prospera, dar îi şi plăcea să discute despre mobilă, pur şi simplu.

- Ia zi, ce părere ai de noile bufete din quebracho? Ai văzut finisajele?

Cu preţul unui efort supraomenesc, Vicente reuşise să-i răspundă laconic, comunicându-i ştiri scurte şi bune: în acea perioadă toate magazinele de mobilă din Buenos Aires mergeau destul de bine, chiar dacă el se ocupa tot mai puţin de al lui.

Odată aşezaţi la masă, în timp ce era servit tradiţionalul pui cu lămâie şi cartofi la cuptor, iar copiii se repezeau să-şi golească farfuriile, Vicente îşi regăsise suferinţa şi tăcerea. „Şi noi facem foamea, la fel ca toată lumea. E o senzaţie oribilă. Nici în cele mai negre coşmaruri nu mi-aş fi putut imagina că-ţi poate fi atât de foame.” Privind copiii şi mâncarea de pe masă, Vicente îşi amintise de cuvintele din ultima scrisoare a mamei lui, aceea despre care nu vorbise niciodată cu nimeni. încă îi mai era foame? îi era foame şi sete în acel moment precis, când el, soţia lui şi copiii se

regalau în familie la Buenos Aires? De ce? De ce era tratată aşa? De ce nu
era lângă ei la masă, bucurându-se de nepoţi, ca părinţii soţiei lui? Vicente privea puiul, copiii, adulţii şi se tortura cu astfel de întrebări. Nu numai că nu le găsea nici un răspuns, dar nici nu căuta răspunsuri. La ce bun? întrebările cele mai simple, cele cu răspunsuri evidente sunt, de multe ori, cele mai crude - sunt crude tocmai pentru că nu este nevoie să fie puse.
însetat, am observat un ţurţure frumos care atârna afară. Am deschis fereastra şi l-am rupt. Un paznic a venit şi mi l-a smuls brutal din mâini.
- *Warum? l-am întrebat cu bruma mea de germană.*
- *Hier ist kein warum, mi-a răspuns el şi m-a împins înapoi spre interior.*

„Hier is kein warum." Aici nu există „de ce". Vor mai trece ani mulţi până când Vicente va citi aceste cuvinte, ale lui Primo Levi, aceste cuvinte care rezumă voinţa naziştilor de a crea în lagăre un spaţiu absolut diferit, unde să nu mai existe întrebări şi justificări. în anii sumbri, când, la Buenos Aires, copleşit de vinovăţie, Vicente sperase în fiecare zi şi se temuse în acelaşi timp că va primi veşti de la mama lui, negăsind nici un răspuns la miile de întrebări care îi asaltau inima, îşi spusese de multe ori că existau lucruri care nu aveau un „de ce". Abia mult mai târziu, când descoperise realitatea Shoah-ului, înţelesese că diferenţa era simplă: în viaţă există lucruri care nu au o cauză; în lagăre, naziştii încercaseră, şi reuşiseră, ca nimic să nu aibă o cauză.
La finalul războiului, Vicente ignora tot ceea ce avea să afle, cu brutalitate, mai târziu. Dar imediat după ce citise ultima scrisoare de la mama lui, îşi făcuse deja o idee suficient de clară încât să nu poată vorbi despre ea. Ceea ce aflase îi ajunsese ca să se hotărască să nu mai ţină ochii

pe jumătate închişi, ci să-i închidă de-a binelea. De pe o zi pe alta renunţase iarăşi să mai asculte radioul, să citească ziarul şi să participe la discuţiile de la cafenea. Hotărâse să nu mai vorbească niciodată despre asta - de fapt, să nu mai vorbească deloc.

în această fugă statică, în această căutare neobosită a neştiinţei, în această alegere funestă a unei morţi lente şi minuţioase, un singur lucru îl ţinea în viaţă: jocul. Pariurile hipice şi cazinoul - mai ales pocherul. La fel ca în fiecare seară, în seara acelei zile de vineri de la debutul verii australe, după ce se întorseseră de la cina familială, Vicente părăsise apartamentul în căutarea unei mese de pocher.

în ultimii doi ani de război (şi chiar şi după aceea, practic până la moarte), jocurile de noroc aveau să-l ţină în viaţă, fiindcă îi permiteau câteodată, rar, timp de câteva ore sau câteva zile, să se prefacă foarte bogat; cel mai adesea îi permiteau să fie foarte sărac: să piardă totul şi să sufere. Ca şi tăcerea, jocul urma să devină închisoarea şi pedeapsa lui. Când se ducea la curse, când se aşeza la masa de pocher sau când petrecea un weekend cu Ariei şi cu Sammy la cazinoul din Mar del Plata sau la cel de la Montevideo, totul părea să fie în regulă: nu trebuia să mai trăiască, să mai construiască încet, încet, cu chibzuinţă, ci doar să joace totul sau nimic - în speranţa că va pierde totul dintr-odată. Rosita îl iubea suficient de mult ca să străbată alături de el această suferinţă, însă Vicente nu i-a acceptat ajutorul. Fiicele lui, una de şapte şi cealaltă de nouă ani, erau deja destul de mari ca să înceapă să înţeleagă, dar el n-a vrut ca ele să înţeleagă. După ce îşi imaginase puţinul pe care şi-l putuse imagina din ultima scrisoare a mamei lui, Vicente alesese să tacă şi să joace. Viaţa lui, adevărata lui viaţă, se decisese, trebuia să încremenească în 1943, ca o fotografie

veche lipită pe un zid mucegăit. Din acea clipă, printr- o transformare violentă, Vicente se înstrăinase de el însuşi. Devenise un altul, un altul golit de sens, golit de speranţă, golit de viitor. Evenimentul decisiv, cel mai tranşant din tot ceea ce i se întâmplase şi din tot ceea ce i s- ar fi putut întâmpla în viitor, nu i se întâmplase lui. Ar fi trebuit să i se întâmple, dar nu i se întâmplase. Li se întâmplase mamei şi fratelui său, dar nu lui. „Nu mai vreau să vorbesc. Nu mai vreau să gândesc. Nu mai vreau. Nu mai vreau nimic, absolut nimic. Vreau să tac. Da, să tac. Nici un cuvânt. Nici un sunet. Nimic.” Vicente dorise să ştie şi dorise să nu ştie deoarece îşi imaginase că tot ceea ce ar fi putut afla ar fi fost mai rău decât ignoranţa. „Să ascult? De ce? Să vorbesc? De ce să vorbesc? Să tac. Să ignor. Să mă ţin cât mai departe de toată povestea. Să rămân în afara lumii. Am totuşi dreptul, nu-i aşa?”
înainte de această ultimă scrisoare, Vicente citise ziarele. Ştiuse că situaţia din ghetoul de la Varşovia devenea din ce în ce mai grea, ştiuse că viaţa
evreilor din Germania şi din ţările ocupate de Germania devenea insuportabilă. Citise relatările îngrozitoare din La Nación, din Daily Telegraph, din New York Times. înainte de această ultimă scrisoare, Vicente citise ziarele căutând piste, chei de lectură, indicii care să-l ajute să priceapă - căutând însă, la fel ca toată lumea, şi motive ca să nu înţeleagă, înainte de această ultimă scrisoare de la mama lui, ca orice altă fiinţă umană, Vicente dorise să ştie şi, în acelaşi timp, dorise să nu ştie.
După această ultimă scrisoare, totul se schimbase. După această ultimă scrisoare, Vicente nu-şi mai dorea decât să nu ştie. Să ignore totul. Să ignore totul în mod absolut, brutal. Voia să afle care este culmea ignoranţei. Voia să

trăiască în beznă. Nu voia doar să nu ştie, ci mai mult: să nu mai ştie. Să nu mai ştie nimic. Nici chiar ce ştia deja. Voia să nu mai ştie nimic despre cele întâmplate până atunci şi nici despre lucrurile ce s-ar fi putut întâmpla mamei lui, fratelui lui - soţiei, copiilor sau lui însuşi. Aceasta este, fără îndoială, una dintre caracteristicile cele mai reprezentative pentru fiinţa umană: aşa cum corpul, atunci când este pus să sufere peste măsură sau când este prea slăbit, se stinge temporar, prin leşin, ca să găsească puterea să se reaprindă, ca o maşinărie, şi s-o ia de la capăt, la fel spiritul, când durerea şi suferinţa sunt prea puternice, se întunecă, refuză percepţiile, se stinge ca să supravieţuiască, sau, mai bine, pentru ca ceva din el să supravieţuiască, ceva ce încă mai este noi înşine şi care deja nu mai este nimeni.
După această ultimă scrisoare, Vicente încetase să mai creadă. Nu mai credea în nimic. Nici în soţia lui, nici în copii, nici în el însuşi. încetase să mai creadă în supremaţia vieţii asupra morţii.
Şi totuşi, după această ultimă scrisoare, la fel ca după stingerea speranţei născute din revolta ghetoului varşovian, viaţa îşi reluase cursul. îşi reluase cursul insuportabil de lent şi de pustiu. Lui Vicente nimic nu-i mai făcea plăcere, dar se trezea în fiecare dimineaţă şi se ducea la lucru. în fiecare zi îşi trăia viaţa de familie încuiat în tăcerea lui şi în fiecare noapte juca pocher. Juca pentru a se pedepsi - şi pentru a uita. Chiar dacă, de fapt, nu reuşea deloc să uite. Ariei îi repeta frecvent că asta era singura soluţie, că trebuia să se gândească la altceva, că trebuia să iasă cumva din această stare
de melancolie care avea să-l bage în mormânt, că trebuia s-o facă pentru copiii şi pentru soţia lui. îi spunea că ar trebui

să se dedice mai mult meseriei şi, mai ales, că ar trebui să se oprească din jucat - că ar trebui să se oprească înainte să piardă totul.

Vicente asculta sfaturile prietenului său din adolescenţă, dar nu-i răspundea. Ştia că trebuia să uite, ştia că trebuia să nu mai joace, ştia că trebuia să facă acest efort pentru Rosita, pentru Ercilia, pentru Martha, pentru Juan José, dar era cu totul incapabil de cel mai mic efort. Singurul lucru la care mai spera uneori, în rarele ocazii când îşi mai permitea să spere, era să se trezească într-o bună dimineaţă atât de sărăcit şi de epuizat după încă o noapte de pocher, încât să nu-şi mai aducă aminte absolut nimic. Să uite totul fără nici un efort special, fără să-şi dea seama, fără să vrea. îşi dorea să se trezească într-o zi şi să-şi amintească doar că uitase ceva: să-şi amintească, aşa ni se întâmplă adesea în viaţa de zi cu zi, că uitase ceva, dar fără să poată preciza ce anume.

Această deşteptare n-a venit însă niciodată. Vicente visa la aceşti zori noi, dar se trezea în fiecare dimineaţă la fel: împovărat de aceleaşi amintiri, de aceeaşi vinovăţie, de aceeaşi dorinţă de a uita.

Cu toate acestea, într-o zi, pe când Vicente amuţise deja de luni întregi, după ce încetase să mai frecventeze cafeneaua Tortoni şi îşi ocupa timpul muncind în tăcere la magazinul de mobilă (mai bine zis, prefacându-se că muncea în timp ce-l privea pe Yorgos făcând toată treaba), pe la magazin trecuseră Ariei şi Sammy. Cei doi îi prezentaseră diferite ziare ilustrate cu fotografii ale manifestărilor de bucurie ce aveau loc pe străzile Parisului proaspăt eliberat. Vicente nu reacţionase în aparenţă. Nu le spusese nimic prietenilor săi, nu lăsase să transpară nici un sentiment, nici satisfacţie, nici regret. Când se întorsese însă acasă, în acea seară, se purtase puţin mai tandru decât de obicei cu Rosita, iar

noaptea, după culcarea copiilor, făcuseră ceva ce nu mai făcuseră de multă vreme: făcuseră dragoste. Era începutul lunii septembrie, anul 1944.
A doua zi de dimineaţă, decisă şi temătoare în acelaşi timp, Rosita îi mărturisise că se hotărâse să-şi reia studiile de farmacie.
- Ştiu că nu eşti de acord. Ştiu că nu vrei. Dar nu mai pot, Vicente. Mă sufoc în casă. Trebuie să ies, trebuie să fac ceva. Am vorbit cu tata şi a acceptat să-mi împrumute bani ca să angajăm pe cineva care să mă ajute cu copiii.
Rosita îşi privise intens soţul, aşteptând o reacţie, un cuvânt, un semn de opoziţie. Era aproape sigură că o să-l enerveze faptul că-i ceruse bani tatălui ei. Nici de această dată însă, Vicente nu scosese nici o vorbă.
- Dacă tu vrei să mori, vrei să te laşi să mori, ca şi cum lumea n-ar mai exista, ca şi cum n-ar mai merita să trăieşti, nici măcar pentru copiii noştri, e treaba ta. Eu nu pot să accept. Nu voi muri odată cu tine.
Rosita îl privise din nou. Aşteptase din nou. însă Vicente se mulţumise doar să plece ochii şi să ofteze din rărunchi. Iar în acea dimineaţă, când soarele de sfârşit de iarnă mângâia străzile oraşului, fusese rândul Rositei să părăsească apartamentul ca să se ducă la plimbare.
Vicente ar fi putut încerca să răspundă, dar nu încercase să răspundă. Ar fi putut încerca s-o reţină, dar nu încercase s-o reţină. Ar fi putut încerca să înţeleagă de ce îi spusese soţia lui toate acestea după o noapte în care iubirea învinsese temporar tăcerea şi moartea, dar nu încercase să înţeleagă. Nu încercase nici să-i răspundă, nici s-o reţină, pentru că, după acea noapte de dragoste, în ochii lui, din nou, nimic nu mai avea nici o importanţă. Mica bucurie pe care o simţise la vestea eliberării Parisului, precum imensa speranţă pe care o simţise în cele câteva săptămâni cât

durase răzvrătirea din ghetou, se datorase în bună măsură speranţei că mama lui ar fi putut fi încă în viaţă. Spera dintr-un motiv pe cât de iraţional, pe atât de logic: pentru că nimeni nu-i spusese că ar fi murit.

- Dacă nu te deranjează, o să dorm la magazin... -Iarăşi?!

Iarna australă nu mai avea putere, iar primăvara începea să înveselească străzile oraşului cu strigăte şi râsete, dar Vicente se simţea din ce în ce mai singur. Câteodată, seara, înainte să iasă din apartament ca să se ducă la pocher, o prevenea pe Rosita că era posibil să nu revină.
- îmi găsesc greu somnul zilele astea.
Sub pretextul că avea nevoie de linişte sau că prefera răcoarea din magazinul întunecos după jocul de cărţi, dormea din ce în ce mai des în depozitul de mobilă de la subsol. Şi îi revenea tot mai frecvent acel vis avut pentru prima dată după vizita doctorului Moshe Feldsher. Acum, în vis, examina zidul ce se ridicase în jurul lui. Când începea să se strângă, privea pietrele, le atingea, adulmeca umezeala emanată din crăpături. Nu se mai lupta cu zidul, nu-l mai lovea cu palmele şi cu pumnii. îl contempla, îl inspecta, îl studia de parcă moartea pe care i-o promitea i-ar fi devenit neinteresantă. De fiecare dată însă, venea acel moment când zidul îl strângea atât de tare încât simţea că se sufocă, şi atunci în mână îi apăreau fie un cuţit, fie un ciocan, fie chiar o ghioagă grea, cu care îl culca întotdeauna la pământ.
De fiecare dată se trezea în momentul precis în care înţelegea că zidul acela care-l înconjura şi-l lăsa fără aer, pe care-l distrugea mânat de furie, nu era altceva decât propria lui piele.
Eliberarea Parisului fusese urmată de cea a Belgiei şi a Ţărilor de Jos, apoi de intrarea Aliaţilor în Germania şi a

Armatei Roşii în Varşovia, dar Vicente rămăsese dezinteresat de evenimentele ce aveau loc în Europa. Se întorsese în celula lui făcută din tăcere şi din jocul de cărţi.
într-o sâmbătă deosebit de înnorată, spre finalul lunii octombrie 1944, Vicente intrase singur într-un bar deosebit de rău famat de pe lângă port. Jucase toată noaptea şi pierduse toată noaptea. Pierduse. Şi pierduse din nou. După ce pierduse tot ce avea la el, reuşise, în acea noapte deosebit de întunecoasă, în acel bar deosebit de rău famat, să convingă un jucător deosebit de dubios să-i împrumute nişte bani, pe care îi pierduse de asemenea. în zori fusese lăsat să plece pentru că patronul îl cunoştea şi ştia că prietenii lui, Ariei şi Sammy, i-ar fi achitat datoria dacă era cazul.
Vicente urcase din port către oraş. După ce traversase calea ferată, se intersectase cu un grup de tineri zgomotoşi care plecau de la o petrecere dintr-un imobil din Bajo. Cu hainele răvăşite, erau foarte agitaţi, reuşind să facă un scandal monstru, deşi nu erau mai mult de zece. La ieşirea din clădire îl busculaseră pe Vicente fără ca măcar să-şi dea seama. Neavând ochi decât unii pentru ceilalţi, băieţii pentru fete şi fetele pentru băieţi, nimeni nu se oprise să-şi ceară scuze. Nimeni nu păruse să-l observe pe bărbatul singuratic, palid, ameţit, pierdut în lumina firavă a dimineţii. Pe când se îndepărtau pe sub arcade, zgomotoşi, beţi, împleticindu-se cu ţigări între degete, Vicente îl recunoscuse pe unul, care mergea ţinând pe după gât o fată: era Franz, fostul său angajat german. Părea atât de fericit, de lipsit de griji. Franz nu-l văzuse. Dispăruse pur şi simplu, cu gaşca lui, după următorul colţ de stradă.
Vicente rămăsese pe loc o clipă, tulburat şi incapabil să caute să-şi înţeleagă starea. Apoi îşi continuase drumul.

Băuse în picioare o cafea la Tortoni şi ieşise tocmai când începea să plouă. Avenida de Mayo era jilavă şi gri. Magazinele erau închise, maşinile şi rarii trecători erau gri, totul era gri, greoi şi trist, la un pas de prăbuşire. „Trebuie. Trebuie. Datoria. E o datorie. E obligatorie. Datoria te obligă să faci ceva. Ceva împotriva nimicului pe care-l fac eu." Vicente înainta cu capul plecat, cu ochii pironiţi pe vârfurile pantofilor care se deplasau în paşi pe cât de egali, pe atât de inutili. Mergea încet pe trotuar, pe bulevardul care parcă nu se mai termina. Obosit, învins, înainta şi tot înainta, în timp ce în jurul lui clădirile se farâmiţau şi se dizolvau în ploaie precum castelele de nisip. „Trebuie făcut ceva contra nimicului pe care-l pot face eu. Pot nimic. Nu pot nimic. Niciodată n-am înţeles exact care e diferenţa." Ca nişte mormoloci, cuvinte fără coadă i se învârtejeau din nou prin cap. încerca să le urmeze firul, care, inevitabil, îi scăpa. „Atunci să retrăieşti. Să nu mai pierzi. Să retrăieşti, da. Să fii din nou un bărbat. Unul adevărat. Căpitanul. Un bărbat care trăieşte. Un bărbat care vorbeşte. Un prieten, un soţ, un tată. Un... un copil. - A fi. Din nou. Copil." La aceste cuvinte, gândite cu atâta forţă încât i se păruse că le-a auzit, Vicente simţise că pe obraji îi curgeau lacrimi. „Agitaţia lumii. Agitaţia lumii, a străzii cu cafenele, a parcului cu copaci, a vântului şi a copiilor care încep şcoala. Viaţa. Asta înseamnă viaţă. Dar viaţa a plecat. S- a îndepărtat încet. Nu ştiu pe unde o mai fi acum. Sunt singur. Urechile îmi sunt închise, ca şi pleoapele. Ziua se ridică, iar eu mă scufund. Mă scufund, ştiu, mă scufund. Cad. Şi cad. Cad ca noaptea, ca lumea. Nu ştiu de unde, dar cad. Şi nu ştiu unde, dar cad. Cad. încet, cad. încet, alunec în mormânt.[4] Da. Asta e. Şi e de ajuns." Tot mergând, ajunsese fără să-şi dea seama în faţa magazinului. Era

şapte şi un sfert dimineaţa, era duminică. Nu avea nici un motiv să se afle acolo. Cu toate acestea, ridicase oblonul de fier, din automatism. Cu toate acestea, din automatism, intrase în magazin. Fără să ştie precis ce voia sau ce căuta, Vicente coborâse la subsol, în depozitul ce-i servise de atâtea ori drept dormitor. De această dată însă, privirea lui nu se îndreptase spre canapeaua nevândută pe care dormea. Căutase o sfoară groasă, pe care îşi amintea că o zărise în urmă cu câteva zile, abandonată într-una dintre lăzile acelea masive în care i se livrau canapelele. O găsise şi făcuse un nod culisant. Apoi trecuse sfoara peste una dintre ţevile groase ce se intersectau pe sub plafon şi luase un scaun New Style, parte dintr-un lot de cincizeci pe care nu reuşise să le termine. „Cu braţele încrucişate, cu gura închisă. Nu mai pot. Dar soluţia e atât de simplă. Să termin. Să plec. Să dispar o dată pentru totdeauna. Să mor. Să mor liniştit. Să mor liniştit, dar să mor, în sfârşit. Să mor de-o moarte liniştită. O moarte liniştită. Moartea mea. Să mor de moartea mea liniştită.” Vicente se urcase pe scaun şi îşi trecuse funia în jurul gâtului. „Da. Da. Să am o moarte liniştită - chiar dacă mor.”
închisese ochii şi rămăsese o clipă aşa, în picioare pe scaun, fără să se gândească la nimic. în tăcere. într-o tăcere autentică. în capul lui nu se mai articula nici un cuvânt. Era calm, relaxat. Nici măcar nu se gândea că, în sfârşit, încetase să se mai tortureze. Nu se gândea nici măcar că, în sfârşit, încetase să mai gândească. Moartea, înainte de a muri, îi calmase angoasa care-l împiedica să trăiască de luni de zile. Vicente nu avea nici un dubiu şi nu ezita: ştia că va muri. Era aproape. în sfârşit, ajunsese la capătul drumului.

în faţa propriei morţi era el însuşi - şi deja nu mai era

nimic. Un pas. Doi paşi... Trei paşi.

îşi luase deja elan, ca să-şi răstoarne scaunul de sub picioare, când auzise pe cineva păşind ezitant prin magazin. Curios, mânat de o curiozitate prostească, reuşise să se oprească în ultima clipă. Ciulise urechile şi ascultase cu atenţie. Nu-i păsa prea tare cine ar fi putut fi, dar nu voia în ruptul capului să facă zgomot. Gândul absurd că persoana respectivă ar fi putut auzi scaunul căzând şi ar fi coborât în depozit ca să dea ochii cu cadavrul lui îl deranja. îl jena de parcă i-ar fi fost ruşine de el însuşi după moarte. Alesese să rămână acolo, pe scaun, cu simţurile întinse la maximum şi să aştepte. Nu se îndoia că persoana respectivă, rătăcită în zorii acelei zile prin Buenos Aires, acel intrus care nu avea absolut nici un motiv să fie acolo, va sfârşi prin a-şi lua tălpăşiţa. Aşteptase răbdător, cocoţat pe scaun. Aşteptase în tăcere, fără nici un zgomot.

- Vicente?

îi recunoscuse vocea şi nu-şi putuse stăpâni o tresărire. „Dar...?! Dar de ce? Dar cum...? Dar ce caută aici? E imposibil! E imposibil să...” Brusc, în mintea lui cuvintele se articulau din nou. Limbajul îi revenise ca un val impetuos, plin de viaţă şi dureros în acelaşi timp.

Vicente n-o putea vedea. îi auzea doar paşii care se apropiau încet de chepengul ce ducea la subsol.

- Mi amor?

Nu-i răspunsese, dar, fără să vrea, izbucnise în hohote de plâns. Creierul îi era din nou pradă confuziei. Plângea cu funia în jurul gâtului, iar pe chip i se scurgeau lacrimi şi muci. Inima lui, plină de ruşine, nu mai ştia la ce să spere.

îşi dusese mâinile la faţă, încercând să-şi amuţească suspinele. Dar Rosita îl auzise deja. Se oprise chiar pe marginea intrării. înţelesese că-l va găsi acolo imediat ce văzuse uşa magazinului deschisă. Acum îl aştepta în capul scării ce cobora în depozit. Vicente îi putea distinge clar umbra conturată pe trepte.

- Vicente?... Eu... Eu am venit să-ţi spun că... Am venit să-ţi spun că sunt însărcinată, dragostea mea.

Atât abuelo, cât şi Zeide înseamnă „bunic” în spaniolă, respectiv idiş.
Joc de cuvinte intraductibil: „Lentement je tombe vers ma tombe.

”La începutul lui 1945, cum se apropia sfârşitul războiului, ziarele din lumea întreagă, până şi din Argentina, începuseră să vorbească tot mai mult despre soarta evreilor europeni. Vicente, ca să rămână ignorant, ţinea în continuare ochii strâns închişi, în timp ce germanii erau alungaţi din Polonia şi sovieticii eliberau Auschwitzul. Nedorind să ştie, nedorind să mai ştie, se închidea într-o tăcere tot mai grea, tot mai densă, o tăcere care, pitită în maţele lui, crescuse ca o tumoare malignă, cotropindu-i treptat pieptul, plămânii, gâtul şi capul.

Efortul pe care-l depunea ca să nu ştie era singurul lucru care-l mai ţinea în viaţă. Prin urmare, atunci când a aflat, a fost devastat. Tot ceea ce bănuise - tot ceea ce-şi putuse şi nu-şi putuse imagina între 1943 şi 1945 - era mai puţin groaznic decât ceea ce se întâmplase cu adevărat.

înainte de 1945, Vicente nu voise să se gândească la cum ar fi putut arăta lagărele acelea despre care lumea începea să

vorbească. Nu dorise să se întrebe dacă semănau mai mult cu o închisoare, cu un spital de psihiatrie sau cu o grădină zoologică. Nu dorise să se întrebe dacă deţinuţii purtau uniforme sau stăteau dezbrăcaţi. Refuzase să se gândească la eventualitatea ca mama lui să fi fost bătută cu patul puştii, târâtă de păr prin noroiul îngheţat sau torturată ca să mărturisească ceva ce nu ştia. Vicente refuzase să suprapună imagini pe această realitate, această realitate pe care nimeni nu părea s-o fi văzut cu adevărat - pe când cei care chiar o văzuseră nu reuşeau s-o înţeleagă, iar cei care spuneau că o înţeleg nu reuşeau s-o explice.

Vicente nu dorise să ştie. Refuzase să-şi închipuie. Dar în 1945, încetul cu încetul, fără voia lui, a început să afle o serie de lucruri şi nu s-a mai putut împiedica să le completeze cu ajutorul imaginaţiei. încet, încet, a ajuns să se întrebe ce simţise mama lui închisă în spatele zidurilor ghetoului. S-a întrebat cum privise ea străzile ticsite de lume, cerşetorii şi copiii bolnavi. S-a întrebat cum a suportat frigul şi foamea. S-a întrebat cum a putut să supravieţuiască fără să ştie ce o aştepta, apoi, încă şi mai greu, ştiind. S-a întrebat, plângând de furie şi de disperare, cum suportase deportarea, cum supravieţuise încuiată în trenul acela, cum păşise pe culoarul acela, cum reacţionase când i se ordonase să se dezbrace, cum se dezbrăcase. încetul cu încetul, luptându-se ca să rămână ignorant, Vicente avea să trăiască o altă oroare decât aceea, până la urmă scurtă, de la Treblinka: oroarea unei vieţi vinovate, a unei vieţi în care culpabilitatea îl rodea zi de zi, oroarea de-a fi fugit, de a-şi fi abandonat mama, oroarea ratării propriului destin, oroarea de a nu fi fost acolo unde trebuia - fie şi doar pentru ca să moară alături de ea.

„Oare a plâns când a fost scoasă cu forţa din casă? A urlat? Ce-a făcut când a fost închisă în tren? Ce şi-a închipuit când

i s-a ordonat să se dezbrace? Ce-a spus? Ce-a simţit? Mai avea oare forţa să vorbească? Să simtă? Să gândească?"
Vicente încercase prin orice mijloace să nu ştie şi să nu-şi imagineze, dar, încetul cu încetul, aflase, şi o mulţime de imagini confuze şi terifiante îi copleşiseră spiritul. Imagini reci şi tremurătoare, care se vor recompune progresiv într-una singură, o singură imagine de care era incapabil să se debaraseze, o imagine pe care o va vedea pentru tot restul vieţii, de câte ori va închide şi va deschide ochii: cea a trupului mamei sale aşa cum n-ar fi vrut să-l vadă niciodată, cea a trupului ei demn de milă, ros de bătrâneţe şi de frică, pierdut în mijlocul unei mulţimi de trupuri la fel de nenorocite, cea a corpului ei cu mâinile întinse în faţă ca într-un gest de apărare, cea a corpului ei susţinut de picioarele ca nişte beţe, antrenate de alte zeci, sute, mii de picioare la fel de slabe - cea a corpului gol al mamei lui, pierdut într-o masă infinită de corpuri descărnate, fragile, împinse spre duşuri cu patul puştilor. Da, dacă exista o imagine pe care Vicente n-ar fi vrut niciodată să şi-o închipuie şi pe care nu reuşise să şi-o scoată din cap din clipa în care citise primele descrieri ale lagărelor de concentrare, aceasta era imaginea cu mama lui goală, hărţuită, extenuată, intrând la duşurile care nu erau duşuri.
în timpul sarcinii Rositei, Vicente aflase, fără voia lui, tot mai multe despre cele petrecute în Europa. Continuase însă să tacă. Nu avea să vorbească niciodată, cu nimeni, despre ultima scrisoare de la mama lui. Nici despre moartea ei. N-avea să le spună niciodată Rositei sau copiilor, nici chiar după ce vor fi crescut, când şi cum murise mama lui, când şi cum murise fratele lui. Vicente nu avea să dorească niciodată să-şi uşureze suferinţa împovărându-i pe alţii. N-avea să accepte niciodată ca familia lui să trăiască în cruzimea inutilă a amintirii.

Vicente fusese un om aşezat: patruzeci de ani, căsătorit, două fiice şi un fiu, prieteni, un magazin care mergea bine, un oraş pe care ajunsese să-l cunoască. Fusese un om ca atâţia alţii, fericit şi trist, norocos şi ghinionist, agitat, obosit, prezent, absent, adesea nepăsător, câteodată pasionat, rareori indiferent. Fusese un bărbat ca atâţia alţi bărbaţi, când, dintr-odată, fără să se întâmple ceva acolo unde se găsea, fără să se schimbe ceva anume în viaţa lui de zi cu zi, totul se schimbase. Devenise un fugar, un trădător. Un laş. Devenise cel care nu fusese acolo unde ar fi trebuit să fie, cel care fugise, cel care trăise atunci când ai lui mureau. începând din acel moment, a preferat să trăiască precum o stafie, tăcut şi însingurat.
în vara anului 1945, Vicente acceptase să meargă din nou cu copiii la Mar del Plata, unde fuseseră invitaţi de părinţii Rositei. încercase să ia parte la bucuria copiilor pe plajă. încercase să se ţină cât mai departe de cazinou. Şi, tot fără să scoată o vorbă, încercase să dea semne de tandreţe faţă de soţia lui, care era însărcinată în patru luni.
Se întorsese apoi cu familia la Buenos Aires. Din nou, viaţa îşi reluase cursul. Vicente reîncepuse să lucreze la magazin şi copiii reluaseră şcoala. Rosita nu-şi continuase studiile de farmacie, aşa cum se hotărâse. în martie 1944, când Juan José începuse şcoala primară, viaţa casnică era deja atât de complicată şi Vicente atât de absent, încât amânase din nou facultatea pe anul următor. Dar în anul următor rămăsese însărcinată, aşa că visul studiilor superioare rămăsese încuiat într-un sertar de unde nu avea să mai iasă niciodată.
La puţină vreme după terminarea vacanţei, pe 27 martie 1945, oricât de ridicol ar părea, Argentina declarase război Germaniei. Vicente nu mai semăna deloc cu dandy-ul de odinioară. Ajunsese un bărbat fragil, extrem de fragil. Părul

îi căzuse complet, iar capul chel părea să-l tragă tot timpul în jos. Faimoşii lui ochi verzi îşi schimbaseră culoarea şi erau acum gri, apoşi. în patru ani, dintr-un tânăr plin de viaţă, Vicente se transformase într-un bătrân tată de familie. Sammy şi Ariei nu-i spuneau nimic, dar, când vorbeau între ei, se întrebau adesea cum de reuşise Vicente să îmbătrânească în aşa hal în numai patru ani. Asta nu-i împiedica să ţină la prietenul lor la fel ca întotdeauna. Cei trei se întâlneau din nou la Tortoni, la
finalul câte unei zile de lucru, şi din când în când mergeau împreună la hipodrom; norocul le surâdea câteodată, alteori, nu. Sammy şi Ariei evitau însă să-şi însoţească prietenul la pocher, unde, orice s-ar fi întâmplat la masă, Vicente reuşea întotdeauna să piardă tot ce putuse câştiga mai devreme.

în seara zilei de 8 mai 1945, când peste Buenos Aires ploua şi copiii erau deja la culcare, emisiunea de teatru radiofonic pe care Rosita o asculta în bucătărie fusese întreruptă de anunţul că tocmai fusese semnat armistiţiul. Ercilia avea zece ani, Martha avea opt ani, Juan José avea şapte ani. Vicente nu mai vorbea cu nimeni de săptămâni bune. Nici cu Sammy, nici cu Ariei, nici cu nevasta şi nici cu copiii lui. Din salon, unde se prefacea că citeşte o carte, aşezat pe canapea, Vicente auzise ştirea fără voia lui. Ascultase atent o vreme, până ce emisiunea de ştiri se terminase şi piesa de teatru reîncepuse, apoi lăsase cartea jos şi se ridicase. Se dusese la bucătărie, se apropiase de soţia lui şi-i pusese blând mâna pe pântec.

- Rusita mea...

Uluită de aceste cuvinte, de aceste prime cuvinte pronunţate de soţul ei în ultimele luni, Rosita îl privise lung, în tăcere.

- Da, dragul meu?

- Dacă va fi fată, o vom numi Victoria.

Rosita îşi aşezase mâna peste a lui şi, cu lacrimi în ochi,

acceptase.

Victoria s-a născut pe 17 iunie 1945.

EPILOG

1945.

Şaptesprezece ani mai târziu, Ercilia a rămas însărcinată şi a venit rândul meu să mă nasc. Martha a devenit mătuşa mea, Juanjo, unchiul meu, iar Vicente şi Rosita, bunicii mei. Victoria a devenit mătuşa mea cea mai tânără, cea căreia, şase ani mai târziu, cum ea se mutase la Londra, aveam să-i scriu prima mea scrisoare.

Nu cunosc momentul exact când a aflat Vicente că mama lui fusese deportată la Treblinka II, lagărul acela unde nu s-a pus niciodată problema ca cineva să muncească sau să moară de oboseală, de epuizare ori de foame; lagărul cel mai eficient dintre toate, lagărul construit ca o maşinărie implacabilă menită să omoare cât mai mulţi oameni posibil cât mai repede - lagărul unde, doar într-un an, naziştii reuşiseră să elimine aproape un milion de persoane. Ştiu însă că a ştiut. Aşa cum a ştiut că naziştii îl luaseră pe fiul lui Beri, de numai cinci ani, şi îl deportaseră la Auschwitz. A aflat că, în pofida durerii, fratele lui şi soţia acestuia au continuat să lucreze până la revolta din ghetou, la care au participat şi în urma căreia şi-au găsit sfârşitul.

„Mi-a făcut mare plăcere scrisoarea ta, cu fotografia Rositei şi a bebeluşului. Mă bucur de dragostea voastră şi de frumuseţea fiicei voastre. Nu ţi-am mai scris de multă vreme. Am fost bolnavă, atât de bolnavă încât mi-am

pierdut memoria şi n-am putut să scriu. Aş vrea să te rog, dacă poţi, să-mi trimiţi un pachet cu haine călduroase, pulovere de lână, şosete, mănuşi, pantofi măsura 37, largi, cu tocuri joase. Suntem sănătoşi. Viaţa e grea. Moartea ne înconjoară peste tot.”

Am citit multe scrisori ale Gustawei Goldwag, străbunica mea, dar, fireşte, n-am cunoscut-o. în 1997, când am vizitat pentru prima şi ultima dată ruinele turistice ale lagărului de la Auschwitz, i-am scris un poem. Un poem mediocru.

Nu pot afirma că i-am cunoscut foarte bine pe Vicente şi pe Rosita. Bunicul meu a murit în august 1969, pe când aveam şapte ani, iar bunica, în martie 1980, când aveam optsprezece.

Nu ştiu dacă Vicente a înţeles, înainte să moară, că tăcerea nu era o soluţie. Nu ştiu care erau opiniile lui despre Shoah, acest eveniment care întâi n-a avut nici un nume, apoi a ajuns să aibă prea multe. Nu ştiu dacă şi-a spus că alegerea denumirii de „Shoah” este o modalitate de a afirma că ceea ce s- a întâmplat nu a avut şi nu va avea niciodată echivalent, că este un eveniment incomparabil, cu o semnificaţie fără pereche - de negândit. Nu ştiu dacă, epuizat de propria tăcere, şi-a zis, aşa cum o fac eu acum, că, pentru a nu deveni complici la tentativa de asasinat săvârşită de nazişti împotriva limbajului, este absolut necesar să gândim acest eveniment de negândit.

Adorno a spus că a scrie un poem după Shoah este barbar - înainte să revină asupra acestei afirmaţii şi să scrie în continuare. Putem găsi o calitate definitivă a Shoah-ului? îmi vine greu să spun despre ceva, despre orice, că ar avea o calitate „definitivă”. Prefer să cred, alături de Pitagora şi de Borges, că lucrurile revin ciclic. Antisemitismul i-a gonit pe străbunii mei din Europa. Dictaturile latino-americane m-au făcut să părăsesc, împreună cu părinţii mei,

Argentina, apoi Uruguayul, şi să ne întoarcem în Europa. Am fost nevoit să-mi părăsesc ţara, limba maternă şi prietenii. La fel ca bunicul meu, am trădat: n-am fost acolo unde ar fi trebuit să fiu. Dar nu mă plâng. Aşa a fost viaţa mea. Singura pe care am trăit-o. Apoi, îmi place că această fugă a fost şi întoarcere. Am regăsit lucruri pe care bunicii mei le cunoscuseră şi altele pe care le ignoraseră. Am aflat că lumea era mare şi limbile ei, variate. Am uitat puţin spaniola şi am învăţat franceza. Deşi nu mi-a plăcut niciodată prea mult să trăiesc în Franţa, nu vreau să mint: îmi place să scriu în franceză.

Fiul mai mare al Marthei, Martin Caparros, pe care în familie l-am numit întotdeauna Mopi, povestind cu câţiva ani înaintea mea viaţa lui Vicente Rosenberg, bunicul nostru, a scris: Shoah-ul face parte din istoria noastră generală: defineşte într-un mod intolerabil conceptul de „uman”. Ani în şir am avut contact cu această istorie de departe - prin filme şi fotografii, studii şi relatări. Am fost şocat, mi-am pus întrebări fără răspuns. Apoi, am înţeles că străbunica mea murise acolo şi că această istorie este şi a mea: istoria sângelui meu.

Păstrăm oare în acest lichid care ne ţine în viaţă sau, din contră, ne omoară, istorii ce s-ar putea reda prin cuvinte? De când scriu, am afirmat frecvent că o fac doar pentru a supravieţui trecutului meu. Am scris adesea că uitarea e mai importantă decât amintirea. M-am gândit de multe ori, pe urmele lui Pasolini, că cel care uită este mai fericit decât cel care îşi aminteşte. Şi totuşi, astăzi, când peste Paris se lasă înserarea, când soarele la apus îmbracă totul în aceleaşi culori de sânge şi de miere ca acum şaptezeci de ani la Buenos Aires, când, obosit după ce a luminat încă o zi a acestei specii în continuare umane şi în continuare barbare, soarele îşi aruncă ultimele raze prin ferestrele

biroului meu, eu, care n-am iubit nici memoria, nici sângele, aş vrea să spun că Mopi are dreptate. Vreau să cred că prin venele noastre curge acelaşi sânge; şi prin cele ale fratelui meu, şi prin cele ale celorlalţi veri ai mei, Gonzalo şi Miguel, care-mi sunt ca nişte fraţi, şi prin cele ale verişoarelor mele, Lila, Manuela şi Natasha, pe care le iubesc şi cu care am crescut. Dar şi prin venele lui Ariei, fiul lui Juanjo, despre care nu mai ştiu ce face. îmbătrânind, îmi place să cred că ceva din trecutul meu trăieşte în mine - aşa cum sper că ceva din mine va trăi în copiii mei.
îmi place să cred că Vicente şi Rosita trăiesc în mine şi că vor continua să trăiască după ce eu nu voi mai fi - că vor trăi în amintirea copiilor mei, care nu i-au cunoscut niciodată, şi în aceste cuvinte pe care, cu ajutorul vărului meu mai mare, am putut să li le adresez.